

Jonas Mekas

ŽMOGUS BE VIETOS

Nervuoti dienoraščiai

Ižanga

Pirmosios sovietų okupacijos metais ir vėliau, vokiečių okupacijos metais, kaip ir daugelis mano metų jaunų žmonių, aš buvau giliai įsivėlęs į priešsovietinę ir priešnacinę veiklą.

1944 metų žiemą ir pavasarį mano pagrindžio darbo pareigos buvo perrašyti mašinėle ranka rašytus tekstus, kurie man būdavo slaptai perduodami. Daugiausia tai buvo įvairios žinios apie vokiečių okupacinės kariuomenės darbus, pagautos per trumpas bangas iš Londono.

Kadangi mano mašinėlės šriftas buvo pažįstamas ir ieškomas vokiečių okupacinės milicijos ir, neabejoju, sovietinio saugumo, aš savo mašinėlą rūpestingai slėpiau. *I laisvę, Tautos žodis* ir *Nepriklausoma Lietuva*, kuriems dirbau, buvo abiejų sekami.

Tais mėnesiais aš gyvenau savo dėdės, Povilo Jašinsko, reformatų kunigo Biržuose, klebonijos palėpėje. Kieme stovėjo didelė malkų stirta. Aš slėpiau savo rašomąją mašinėlą toje malkų stirtoje, galvodamas, kad tai gana saugu.

1944 metų birželio mėnesį vieną naktį aš nuėjau pasiimti mašinėlės. Bet jos ten nebebuvo. Vienintelis paaiškinimas, kokį galėjau atrasti, buvo, kad koks vagis, atėjęs vogti malkų, atrado ir mašinėlą.

Mano pagrindžio draugai buvo labai aliarmuoti. Aš irgi. Jie man patarė, kad aš turėčiau kuo greičiau pradingti. Buvo tik laiko klausimas, kada pavogtoji mašinėlė pateks į vokiečių milicijos rankas ir vagis, nebuvo jokios abejonės, pasakys, kur jis ją rado.

Aš turėjau pranykti, bet aš negalėjau niekam, net ir savo broliui Adolfui, tuo metu pasakyti tikrosios priežasties, dėl ko aš turiu bėgti iš Biržų. Vienintelis, kuriam aš patikėjau tikrąją priežastį, buvo mano motinos brolis, kunigas Jašinskas. Jis žinojo apie mano pagrindžio veiklą. Kadangi jis gerai kalbėjo vokiškai ir vietinė vokiečių okupacinė valdžia dažnai naudojo jo paslaugas, jis turėjo naudingų pažįstamų vietinėj vokiečių valdžioj. Su jų pagalba jis man ir Adolfui parūpino kelionės popierius į Austriją, į Vienos universitetą, kur turėjo pažįstamų.

Kadangi Adolfas tuo metu gyveno su manimi, toje pačioje palėpėje, jis buvo, lygiai kaip ir aš, inkriminuotas. Nors jis ir nežinojo mano tikrosios bėgimo priežasties, nutarė prisijungti. Jis bijojo ir vis arčiau besiantinančių sovietų. Be to, mes buvom labai arti, kaip broliai, savo darbais, planais ir sapnais.

Liepos dvyliktą dieną mes atsisveikinome su savo tėvais ir įsėdome į traukinį, kuris mus nešė į nežinomą pasaulį.

Tai čia ir prasideda mano dienoraščiai.

Ar buvo karas?

Pirmas perskyrimas

Apie tai, kaip Autorius, norėdamas išvengti gresiančio vokiečių milicijos arešto, bando išvažiuoti į Austriją, bet patenka į Elmshorno karo belaisvių lagerius, prie prievartinių darbų. Dienos ir naktys belaisvių lagery, kasdieniniai vargai, darbai, bombardavimai. Ir apie tai, kaip jis, su broliu Adolfu, bando pabėgti į Daniją.

1944, liepos 19

Šiandieną atvažiuome į Dirschau, netoli Danzigo. Kelionėje aštuntą dieną. Iš Biržų išvažiuome liepos dvyliktą.

Daug žmonių bėga iš Vilniaus, iš Kauno, iš visos rytinės Lietuvos. Vokiečiai sulaukyti sovietų nebegali, nors meta vis naujas divizijas. Traukimasis betvarkis.

Arčiau fronto, jau aplink Biržus ir Panevėžį, siaučia desantininkų ir dezertyrų gaujos, plėšia, degina. Kas pajėgia gauti kokį ginklą, eina miškan. Aš neatskiriu šautuvo nuo lopetos, tad kuo toliau, tuo geriau! Aš nei kareivis, nei partizanas. Aš poetas. Tegu didieji kariauja, o mes maži, visi visados per mūsų galvas lipo. Spurdysies – tai tave tarp dviejų didelių ratų sutrins, kaip nieką. Mažom tautelėm, patekus vidurin, kuo daugiau mūsų gyvų išliks – tuo geriau.

Jeigu jūs norit prikišti, kad man stoka patriotizmo ar drąsos – tai eikit po velnių. Jūs sukūrėt šitą civilizaciją, ir šitas sienas, ir šituos karus, ir aš nei suprantu, nei noriu nei jūsų civilizacijos, nei jūsų karų ir, susimildami, atstokit nuo manęs ir žiūrėkit savo pačių reikalų – jeigu ką nors patys juose dar suvokiate. O aš – aš esu laisvas ir jūsų karuose.

* * *

Traukinys stumiasi lėtai. Visi geležinkeliai užkimšti kariniais transportais. Valandomis laukiame stotyse. Manėm, už dviejų dienų būsime Vienoje. O dabar – vien Panevėžy tris dienas pralaukėm. Blogiausia su duona. Mes nieko nepasiėmėm išvažiuodami. Kiti daug praktiškesni. Viena moterėlė, kurios galvos šulai kiek netvarkoj, vežasi net butaforines gėles, popierinius štorus langams, ušėtkus ir kitus velnius. Dabar ji apskai kiloja viską, triūsia – bus darbo iki Neumünsterio.

Nemuną pervažiuome ties Tilže. Vydūnas. Bhagavad Gita.

Į Karaliaučių įvažiuome vakare. Besileidžiančioj saulėj degė Kanto bažnyčių bokštai. Uoste žirbuliavo vanduo, raudonas ir šiltas nuo karštos dienos.

Plakatas:

KIEKVIENAS RATO PASISUKIMAS PERGALEI!

Nematysi žmogaus, į kurį pažvelgęs nepasakytumėt, kad jis dirba karui. Mirtis dvelkia iš kiekvieno jų judesio. Važiuojam, žiūrim, kaip viskas gražiai sutvarkyta, švaru, ir žinom, kad už kelių dienų viskas bus griuvėsiai, dūmai.

1944, liepos 20

Sudiev, Viena. Bent laikinai.

Kokie naivus mes dar esam! Mes dar vis neįsisąmoninom, kad YRA KARAS. Vakar mus atvežė į Elmshorną, prie Hamburgo. Mes sakom, čia turi būti klaida: mes važiuojam į Vieną, mes studentai. Kišam savo popierius jiems po nosim. O vokiečiai žiūri į mus ir juokias. Viena? Dabar esat čia, sako, ir būsit čia tol, kol mes pasakysim.

Karinė policija mus nuvedė į karo belaisvių lagerį. Sako, turėsime dirbti prie priverstinių darbų, su kitais karo belaisviais. Aš dar bandžiau protestuoti, mes ne karo belaisviai etc., bet kažkas pašnibždėjo, kad per daug nesispardinčiau, nes jie su žmonėmis čia nelabai skaitosi. Atsimenu, kaip vienas kareivis skėlė Adomui į veidą, kam jis peržengė geležinkelio bėgius, ieškodamas vandens, – aš nutilau. Staiga mūsų laisvė pradėjo tirpti. Bet jeigu mes būtume pasilikę Biržuose – kas mūsų laukė ten? To mes nežinome.

1944, liepos 23

Sekmadienis. Elmshornas gražus... tik sugriautas. Bet prakeikti fabrikai dar vis tebeina. Mus priskyrė dirbti mašinų fabrike, prižiūrimam brolių Neunertų, rytinėje miesto dalyje. Apygyvendino mus belaisvių lageryje, vakariniam miesto pakraštyje. Krūvoje trys lageriai. Viename rusai, kitame prancūzai, o mūsųjame – olandai, italai ir visi kiti.

SUSITIKIMAS SU VOLTAIRE'U

Giliai įsitraukęs į paltą,
palengva aš žengiau Šermukšnių gatve į pakalnę.
Lietus vis nestojo ir pylė didžiuliais latakais.
Stovėjo jis po pritemdyta gatvės liktarna
ir sekė žvilgsniu kažkur skubančius žmones.

1944, liepos 27

Ketvirtą dieną dirbame mašinų fabrike. Adolfas prie tekinimo staklių, aš padėjėju montavimo skyriuje. Suku šriūbus, valau, trinu, montuoju, alyvuotas ligi ausų. Gerai dar, kad davė darbo rūbus ir batus mediniais padais. Darbininkų, ar, teisingiau, vergų, fabrike keliasdešimt, įvairių tautų. Lietuviai tikrai mes du. Kiti – italai, prancūzai, jugoslavai, čekai, ukrainiečiai, lenkai, belgai.

Dirbam nuo šeštos valandos ryto iki šeštos vakaro, su penkiolikos minučių pertrauka pusryčiams ir keturiasdešimties minučių pertrauka pietums. Nuobodu ir pikta ant visų mašinų. Dvylika valandų! Jau įkyrėjo iki gyvo kaulo, o tik keturios dienos.

Pusrytį ir pietus valgome fabrike. Tik vakarienę lageryje. Su valgiu, kol kas, pusė bėdos. Valgau kone geriau negu Biržuose. Kai sakau tai, niekas netiki. Bet teisybė.

Kas naktį aliarmas. Aplinkui mėto bombas. Blyksi šviesos. Aš dar iki lango paeinu, o Adolfas nei iš lovos nelipa. Kas bus – tai bus. Iš darbo grįžtam 18.30. Laiko sau turim labai mažai. Visą laiką skiriame kalboms – rusų, vokiečių, prancūzų, italų, nes gyvename Babelyje.

Prancūzas, Tastet, šiandieną rodė savo pražilusius plaukus. Trisdešimt trejų. Penktus metus dirba vergijoje.

1944, rugpjūčio 23

Jau mėnesis, kaip vergaujame Elmshorne. Visi simuliuoja, mažai tedirba. Bet ir simuliuojant per dvylika valandų žmogus nusivarai nuo kojų. Vakare jau tik lova tetraukia. Mums leidžia eiti į kiną, bet nusivarius nei kinas nerūpi. Dirbame ir naktinėje pamainoj. Velniškas darbas. Sekmadieniais irgi dirbame. Taip diena iš dienos. Ant kojų ir ant kojų.

Visi laukia karo pabaigos. Anglai jau šioj pusėj Paryžiaus. Prancūzai belaisviai nebegali nuslėpti savo džiaugsmo. Net ir vokiečiai. Mūsų fabrike „pergale“ tetiki tik pats šefas, Neunertas. Kai jis netoliese, visi „stropiai“ dirba, kad greičiau pergalė ateitų... Užvakar, visai išvargus kojoms prie mašinos, mėginau atsisėsti ant dėžės, tai Neunertas nuspyrė dėžę į šalį ir antausiu davė suprasti, kad jo fabrike niekas nesėdės. Darbininkai jo saugosi kaip velnio, nes jis mėgsta iš tylo užklupti stoviniuojančius ir besikalbančius darbininkus. Visai kitokio būdo jo brolis – antrasis mūsų prižiūrėtojas.

* * *

Paukščiai virtinėm skrenda virš miesto.

Laisvė jų sparnuos.

Pro kalėjimo langą tiesia

suvytusių ranką žmogus.

1944, rugpjūčio 27

Aliarmas. Virš Elmshorno greit skris „tomis“. Taip belaisviai vadina anglų lėktuvus, atseit anglus.

Pro sienas į fabriką įsiskverbia baugus sirenų kaukimas. Banguojantis, grėsmingas. Tačiau fabriko darbininkai, t. y. vergai, toli gražu nesibaimina. Aliarmas reiškia valandą poilsio. Fabrikai sustos, jie eis į slėptuves. Daugumas tačiau guli kur nors ant žolės ir miega. Kiti susėdę plepa įvairių tautų žargonu. Pusė visų žodžių – keiksmažodžiai.

Aliarmas.

Vokiečiai – t. y. moterys, vaikai ir invalidai bei seniai – įvairiom priemonėm, kas kuo, bėga į užmiestį. Daugiausia dviračiais, kuriuos jie visi turi specialiai aliarmams.

Antras aliarmas.

Radijas dusliai pranešinėja kilometrus ir minutes.

Dešimt minučių. Penkios minutės. Penkios reiškia – bombonešiai skrenda virš Elmshorno, penkios minutės ligi Hamburgo širdies.

Saulėje žvilga eskadrilės, bombonešių papilves.

Keturios. Trys. Dvi minutės.

Iš Hamburgo pusės pasigirsta duslus dundėjimas, krinta dinamito kroviniai, griūva Vokietijos vartai į pasaulį. Bombonešiai skrenda ir skrenda virš Elmshorno, eskadrilė po eskadrilės. Valandą, dvi, tris. Dangus dunda ir dunda. Po to – tyla. Tik dūmų debesys dengia dangų.

Aliarmas atšaukiamas.

Darbininkai keliasi nuo žemės ir eina prie mašinų, *für den Sieg*... viskas pergalei...

Taip kiekvieną dieną, kiekvieną naktį.

1944, rugsėjo 18

Nuvažiavom pasižiūrėti Hamburgo. Miestas visai nuniokotas. Ištisi kvartalai sulyginti su žeme.

Ir iš po griuvėsių dar gali jausti milijoninio miesto ritmą. Judėjimas gatvėmis ir požeminiais traukiniais nenutrūksta. Daug kvartalų dar visai bombų nepalieti.

Plačiai išsiveržusi šliaužia Elbė. Laivų šviesos ir švilpimas skrodžia orą.

Ant sugriuvusių namų nuteplioti juodi kryžiai.

Po griuvėsius, ant Elbės kranto, vaikščioja senis su moterim. Vaikščioja, rankioja po degėsius.

1944, rugsėjo 23

Šiandieną lynoja. Visai smarkiai lyja, ne tik lynoja. Sėdime kambary ir laukiame šešių. Šešiomis išduos vakarienę. Teks kiek „užvalgyti“. Pavalgyti tai jau tikrai negalima. Mane lageris buvo delegavęs pasiskusti, bet nieko nepešiau. Sakau, per daug kirmėlių žirnių sriuboj. Tai, sako, nugraibykit jas. Sako, viskas gerai, valgis geras, *prima*, virtuvė gera – ko jūs norit? Tai nutilau, kad nenuitildytų. Su protestais čia turi būti labai atsargus, turi žinoti ribas. O sriuba pilna kirmėlių, jos spokso į tave didelėm akim. Tai nugraibai jas ir valgai.

Kambary mes septyniese. Lietuviai trys – Dominykas Blažys ir aš su Adolfu. Dominykas baigia mus iš galvos išvaryti su savo nuolatiniais skundais ir „perūnais“. Sako, badu jie mus numarins, po perūnais, numarins jie mus.

Mūsų kambarin atkėlė du italus, iš Kielio. Neri ir Džimis. Abu karo belaisviai. Neri – dailininkas ir pianistas, iš Ferraros. Džimis – studentas. Dvidešimt dvejų metų jaunuolis išėjo į kariuomenę, dabar jau trisdešimtus baigia.

Nesimpatiščiausias mūsų kambary yra rusas emigrantas, vedęs bulgarę. Laikos dar visų aristokrato etiketų. Su mumis šnekas nenoromis – mes ne jo klasės... Bet maišus fabrike į ketvirtą aukštą tempia vis vien.

Užvakar atkėlė čigoną. Susikalbam įvairiais žargonais. Nežinau, kokia kalba jis kalba.

1944, spalio 8

Šiandieną belgo vardadienis. Draugai per pietų pertrauką atnešė glėbį laukinių gėlių ir sukrovė ant mašinos.

Raudonos, mėlynos, geltonos gėlės ant mašinų. Belaisviai prisiminė gėles savo laukuos, savo kiemuos.

Prisiminė gėles Florencijoje, gėles Serbijoje, gėles prie Agluonos, gėles Lyone, gėles Briusely...

Gėlės. Laisvos laukų gėlės.

1944, spalio 10

Dominykas visą valandą darbuojasi prie krosnies. Grįžo šlapias, o jokios ugnies susidžiovinti. Keikia italus, kad neparūpino malkų. Vien koksais sunku įkurti. Pagaliau atsineša iš lovos išlupęs lentą, sutrupina ją, niršdamas ir piktai šnirpšdamas, ir įkuria ugnį.

Kada pučiant kvapą nebesidraiko šalto garo kamuoliai, gera pasėdėti didelėj „šeimoj“, prie ilgo lentų stalo. Arigo Neri šiandieną gavo pirkti piešimo popierio, tai labai linksmas. Piešimas jam – viskas. Net

užvakar, kai karinė policija tikrino mūsų lagerį, jis taikėsi, su pieštuku rankoje, nubrėžti jų šaržus. Vakar prancūzų lagery radau knygą su Renoiro darbų reprodukcijom, tai jis ant vienos kojos šokinėjo.

Džimis loposi kelnes. Iki šiol beveik jokių neturėjo. Kažkas dovanų atnešė.

Čigonas jau snaudžia. Nėra ko vogti... Tik retkarčiais supapsi pypke.

Netikėjau, kad žmonės gali taip prisirišti prie tabako, kad žeme dėl jo ropinėtų. Mūsų italas Tomas ropinėti jau pradėjo. Rūko daug, valgjį tabaką išmaino, ir kenčia. Rytą, kai dar visi miega, ar šiaip, kai mažiau kas mato, ropinėja žmogus po aslą ir renka į delną tabako dulkeles ir nuorūkas. Kai Dominyko tabakas naktį padėtas nesaugiai, prisėlina ir prie jo.

1944, spalio 15

Dieną naktį aliarmai. Dabar aliarmų metu mums leidžia bėgti į užmiestį, nes pradėjo jau daužyti ir aplink mus. Elbė pilna minų ir nuskendusiu laivų. Visas susisiekimas su Hamburgu šiandien nutrauktas.

Frontas vis artėja. Kölnas. Gumbinė. Budapeštas. Bologna.

* * *

Ruduo. Pilnas miestas vėjo, vandens ir lapų. Šaligatviai purvini, žmonės bėga, skubinasi mirti.

Laikraščiai rašo apie galutinę pergalę.

Lagery, per naktį aštuonetos prikvėpuotame ir dar neišsvėdintame, pusryčiai ir sekmadienis. Vieni eis pasivaikščioti, kiti visą parą išmiegos – dėl to ir valgo taip, kaip išlipo iš migio. Neri baigs autoportretą, prie kurio kelintą dieną sėdi. Piešia pasidėjęs ant čemodano, čemodanas ant kelių. Ant stalo negalima – jį nuolatos judina užsigulusių kameradų alkūnės.

Čigonas loposi savo lopais sulopytas kojines ir mažom, žvitriom akim seka valgančius. Jis Bulgarijoj paliko šeimą, vien dėl to, kad iš čigoniško smalsumo įsigeidė būtinai sužinoti, kaip gyvena kiti, kitos valstybės, kiti kraštai. Atvažiavo ir pamatė taip, kad daugiau nebenorės.

Dominykas vis tebeniurna, kad „čia mūsų už nieką neskaito, išnaudoja, kad juos perūnai“. Po pusryčių, kaip paprastai, jis eis „pas lenkutį galguonėlį“ prašyti tabako arba duonos, jis jo geriausias draugas, kartu dirba. Vakar vakare parėjęs radau jį vos neverkiantį – visą dieną, sako, neturėjo ko rūkyti. Nuėjau į prancūzų lagerį ir iškaulijau dvi cigaretes, tai nebežinojo žmogus kaip džiaugtis.

Į fabriką šiandieną nereikia eiti. Ketvirtas sekmadienis paprastai laisvas.

Fabrike nieko naujo. Vergai tebesuka mašinas, tebežiūri į laikrodį, skaičiuoja nepasibaigiančias valandas, ir simuliuoja.

Viena grupė grįžo iš apkasų kasimo. Ten esą baisiai šlapia, miega kone vandeny, nors dirbti dar mažiau dirba. Kastuvus subedę stovi ir žiūri, kaip dangum eina anglų lėktuvai.

Už lagerio girdisi maršas ir būgnų skambėjimas – Hitlerjugendas pražygiuoja.

* * *

Rusai dainuoja vieną dainelę:

*My robotajem zdies' kak sobaki,
ne imiejem časy atdychat'.
Chlieba niet, žyra niet i tobaki,
tol'ka v dien' sto joptvajumat'.*

* * *

Įsižiūrėkite į vaiką, kaip jis auga, kaip palengva jis keičiasi, kaip tarp tyrų nekaltų veido bruožų palengva ima ryškėti godumo, brutalumo, suktumo bruožai, bruožai, kurie charakterizuoja žmonių giminę...

1944, spalio 22

Nosį kutena kepamos mėsos kvapas. Barakas kepaši savo mėsos normą, kurią gavo žalią. Mėsos tiek, kad galima iškepti šaukšte. Šaukšte ir kepamės.

Ką tik atšaukė oro aliarmą. Italai grįžta namo, iš slėptuvių. Mes ką tik grįžome iš fabriko, kur per aliarmą turime budėti.

Dominykas šiltai iškūreno kambarį. Tai jo amatas. Jis dirbo Biržuos prie garvežimių kūrenimo.

Šiandieną mūsų kambary ramiau, tyliau, tai galiu rašyti, skaityti, šiaip – amžinas erzelis. Prieina iš visų lagerių ir ginčijas.

O, vėl skelbia aliarmą. Antrą kartą šiandieną. Vėl pasipils į gatves vežimėliai, su vaikais, ir niekniekais, šimtai dviračių. Bėga į užmiestį.

Džimis rodo savo žmonos fotografiją.

– Aš po karo važiuoju į Angliją arba Ameriką ir gersiu daug alkoholio. Tol, kol viskas išnyks iš atminties.

* * *

Menas žmones įskiepina. Jis juos pakeičia, meno skiepais, iš šunobelies į obelį.

* * *

Dirbu fabrike ir vis žiūriu į laikrodį. Visi žiūri, taip viena akim. Dar daug laiko iki šeštos. Jie nori laimėti karą su vergais, kurių visos akys nukreiptos į laikrodį...

* * *

O, jūs visi konservatyvūs žmonės!

Saugokitės jaunuolio suveltai plaukais ir nerūpestingai apsirėdžiusio, degančiom akim...

1944, spalio 25

Dvylika valandų pradirbam fabrike. Aštuonias pramiegam. Valanda valgymui, valanda į darbą ir iš darbo. Dvi valandos lieka „gyvenimui“. Tai gyveni minutę prie minutės. 120 minučių.

Užvakar mūsų fabrike suėmė aštuonis rusus. Vakar visus kažkur išvežė iš miesto. Šie vyrukai per daug kalbėjo. O fabrike ir sienos turi ausis.

* * *

Visa gyvūnija keršija žmogui. Žmogus gyvių pasauly neturi sau draugo. Aš įtariu, kad ir katės, ir šunys, tie tariamieji nuolankūs draugai, yra tik šnipai, kurie išduotų žmogų pirmą pasitaikiusią akimirką nė nesumirkčioję.

1944, spalio 26

Rusui inžinieriui, mano kaimynui prie gretimos mašinos, šiandieną keturiasdešimt metų. Ta proga šefas paleido jį iš darbo puse valandos anksčiau... Keturiasdešimt metų ne senatvė. Bet vergija jį sulenkė, jo galva nulenkta, kaip vergo, ir pilna baltų plaukų. Giliai dūmodamas, sunkiai keldamas kojas, jis išėjo namo, palikęs savo mašiną.

– Šiandieną gausiu daugiau kopūstų, – nusijuokė praeidamas.

– Keturiasdešimt pirmuosius švęsi jau Maskvoj, karas baigsis, – tariau. Jis maskviškis.

Jis padarė beviltišką grimasą ir takeliu pasukė iš fabriko kiemo.

– Trejus metus aš jau taip galvojau, – pasakė atsigręžęs. – Ir dar treji gal praeis. Taip neinasi, kaip mes norim.

* * *

Atkėlė naują prižiūrėtoją. Rusai jį vadina diedu.

Jis gerai kalba angliškai. Metų turi jau apie septyniasdešimt. Palinkęs nuo aukščio ir amžiaus, kelnės sukasi aplink išdžiūvusias kojas. Didelis juodas chalatas kybo ant kietų, plačių pečių, išsišovęs visokiais guzais, taip, kad ir nematydamas gali pasakyti, kas jo kišenėse. Ant krūtinės pūpsio akinių makštis, kišenėje užrašų knygutė, susiūta iš kvitų. Kitoje kišenėje – metras. Nė vienas darbininkas jo per daug nežiūri. Pastebėjo, kad aš turiu popierio lapelių ant mašinos, su vokiškais žodžiais, tai dabar dažnai sustoja prie mano mašinos ir paegzaminuoja. Kartais išlinksniuoja kokį žodį, ar išdrožia visus veiksmažodžio laikus.

Jis nuduoda griežtą, norėtų pabarti darbininkus – bet greit jis ir darbininkai pradeda juoktis, jis negali ilgai išlaikyti griežtos minos. Ir jam dvylikos valandų yra per daug. Dažnai įsėlina į sandėlį, užsidaro duris ir pasirodo tik po valandos. Dažnai prisėda ir mašinų skyriuje, ant dėžės, kalbasi su darbininkais, neva mašiną prižiūri... Bet apie mašinas jis mažai nuvokia. Jis buvo mokytojas, gimnazijoje, kol jį į fabriką įkišo. Karui nereikia gimnazijų.

* * *

Prieš porą savaičių mūsų kambarin atkėlė kroatą. Dabar kambarys visą laiką eina kūliu ir garsai ne mažesni kaip fabrike. Kaupkis kaip nori – nesusikaupsi. Viskas nervuota, su trūkčiojimais. Rašai, bet užmiršti, ką prieš minutę parašei, nes turi saugotis, kad į nugarą neatsimuštų druskinė ar batas. Kitame stalo gale Džimis su kroatu visą laiką kažką žaidžia, kumščiais duodami į stalą ir šaukdami UNO! DUE! TRE! SETTE! Kai susipyksta – tada jau saugokis! Ypač, kai abu stalai susipyksta. Vienas kitą ištepa varške, susiskaldo bonkomis nosis ir lūpas. Kelis vakarus po to nesikalba.

Neri jau kelintą dieną triūsia prie žiedų. Dirba juos iš pinigų. Baisus pareikalavimas...

Wenck, vokietis prie Adolfo mašinos, pasakoja, kad jis visą laiką norėjęs mokytis, bet tėvai pinigų neturėję. Jis visą laiką keikia kapitalistus. Jis sako, jie trukdo bet kokių idėjų įkūnijimą. Tu turėk geriausių idėjų – nieko nebus, jeigu jos nepatiks kapitalistams, jų rankose viskas.

* * *

Cha! Cha! Cha! Pritrūko geležies. Tai dabar darbo valandas nukirpo. Dirbam nuo aštuntos ryto iki ketvirtos po pietų. Pritrūko geležies, anglių, tepalų. Dirbti aštuonias valandas, aišku, daug geriau negu dvylika. Visų ūpas pakilo. Visi žino, kad valandų sumažinimas reiškia karo pabaigos priartėjimą.

Skaitau apie pučą Bolivijoje. Gerai! Ateis kita vyriausybė. Senoji eis velniop. Vienus sušaudys, kitus kalėjimuos sugrūs, treči eis laisvi. Istorija vis ta pati...

* * *

Kiek prirašyta apie idealias santvarkas, gyvenimo pagerinimą!

Bet gyvenimas vis tas pats velnias.

Ir apie komunizmą sako: „O, komunizmas yra geras teorijoje. Bet praktikoje – matot, kaip velniškai einas.“

Tai ir pasakykit man: kas reikia gerinti, ar ideologijas, ar žmones, kurie bet kokią ideologiją į pragarą paverčia? Ideologijų mes turim. Bet neturim žmonių joms įgyvendinti. A, daug darbo velniams pragare...

Žmonės su rūgščiom minom kalba apie kolchozus ir draugijinį gyvenimą. Žmogus taip prisirišęs prie daiktų, nuosavybės! Tik didelės katastrofos, karai, marai jį gali priverst jį atsikratyti. Tik tada jis pamato jį bevertiškumą, be žmogaus. Žmogus yra tikroji daiktų vertė ir kaina. Štai jums tikroji ekonominės pažangos paslaptis. Pasiklauskit Vydūno, jei manim netikit. Ar visų šventųjų...

* * *

Laikraščiai verkia: Anglų bombos sugriauš Europos kultūrą! Ajajai...

Taip, nes Europos kultūra ne žmoguje, o mūruose, muziejuose.

Tai jūsų Europos kultūra uždarė mane į šituos barakus!

Tai jūsų Europos kultūra uždarė šituos barakuos mano draugus!

Taip, man negaila šitos kultūros.

Bombom daužykit ją, prašau! Argi bomba nėra galingiausias, išmintingiausias jūsų kultūros gaminytis?

Įdomu, kaip jūs atrodytumėt, jeigu staiga viskas iš jūsų Europos dingtų – ir miestai, ir mašinos. Neturėtumėt drąsos net pasakyti AŠ, nes kai jūs sakot AŠ, jūs turit omeny savo daiktus, nuosavybes, istoriją...

O, žmogus yra per kvailas valdyti žemę!

Mes ilgimės duonos ir laisvės

ir mirštam ilgėdamies jos.

Alkani, surakinti, belaisviai,

išbarstyti ant žemės visos.

1944, gruodžio 3

Šiandieną sekmadienis. Italai dirba žiedus ir vis urzgia, kam mes ne katalikai. Kai pasakiau, kad katalikams yra uždrausta dirbti sekmadieniais, kam jie dirba gi – tai ėmė įrodinėti, kas galima ir kas negalima sekmadieniais, kada galima ir kada ne. Net Tomą Akvinietį pradėjo cituot. Ginčytis dėl tokių dalykų su italais, kurie galbūt be kelnių kartu su popiežium bėginėjo, neįmanoma.

Mus perkėlė į kitą kambarį. Pačiu laiku. Į pirmąjį prigrūdo kroatų ir bulgarų. Baisūs rėksniai ir kiaulės, tikrai, nors stengiasi elegantiškiausiai atrodyti. O jau simulantai pirmos rūšies. Ten jau jie gudrūs. Visokiom žolėm išsitepa ir eina pas daktarus, su pūslėm ant kojų ir rankų. Vartoja, daugiausia, berods viedrynus. Gydytojui atleidus nuo darbo, verčiasi šunybėm – saugokis pats ir savo daiktus saugok, kad ir šaukštas. Vokiečius tai jie į paniką kartais įvaro – jie susimuliuoja ištisas pūslių ir vočių epidemijas... Tikri

menininkai.

[...]

* * *

Pavyzdinga tvarka nacių fabrikuose tik dėl to, kad daiktus, įrankius etc. gražiai sudėlioti yra lengvesnis darbas, kur kas lengvesnis, negu dirbti prie mašinų. Vergai išmoko išnaudoti vokiečių silpnybes.

* * *

Man įdomu būtų žinoti, ką veiktų dvidešimto amžiaus žmogus rojuje, kokį aprašo senos knygos...

1944, gruodžio 30

Audrės!

Bet ne ginklu, o idėjomis.

Vėjas, amžinas sriautas!

Tu turi tiesą, tai eik ir nešk ją, per aikštes, kur tave visi keiks. Bet bus vienas, kuris tave girdės ir supras! Eik per rūmus, per kalėjimus.

Bet vargas!

Žmonės, įtikėję tavim ir pasivadinę tavo sekėjais, jie eis ir pjaus savo brolius, tavo idėjų vardu!

1944, gruodžio 31

Nesuprantu, kaip galima taip apsileisti. Jie šlamandrinėja apskretę, apšepę. Surgo, italas, iki pietų negali apsimausti kelnų. Vaikščioja apsmukęs arba niurkso lovoje ir neva mokosi vokiečių kalbos. Velniam jam tos vokiečių kalbos.

Kiti italai vaikščioja tais pačiais drabužiais, kuriais dirba fabrike. Bet retkarčiais jie išsitraukia iš maišo savo kaip akį saugojamą „šventadieniškąjį“ kostiumą ir rūpestingai jį užsitempia ant savo sugadinto kūno. Tada eina kinan! Žiūrėkite – aš gana smitlus vyras, fain kavalierius. Bet, parėjęs namo, vėl kiša jį maišan ir lenda į skarmalus, kurių niekados neskambia. Jie viską pateisina „nelaisve“ – vogimą, apkiatimą, apšepimą. „Kodėl vaikštai nuplyšęs?“ – „Kad esu belaisvis.“ „Kodėl elgies kaip kiaulė?“ – „Kad esu belaisvis.“

Aš turiu gyventi su šitais arkliais, avimis ir karvėmis. Kiekvieną dieną žiūriu į jų spoksančias akis, vandens išpūstus pilvus. Vokiečiai, italai, kroatai, rusai ir kiti galvijai. Ačiū už malonumą! Aš myliu gyvulius, bet tikrus gyvulius, kurie neturi jokių pretenzijų į žmones, Homo Sapiens!

Įsižiūrėkite į karvių akis, į romius, giedrius rutuliukus. Jie pilni nuoširdumo, nekaltumo. Jei, šitie du dideli drėgni rutuliai, žiūri taip romiai, kaip vaistas. Aš mėgstu pabūti su karvėmis. Jos neturi nei keršto, nei pavydo, aš myliu jas.

Apsaugokite mane nuo žmonių. Leiskite mane atgal, prie karvių!

Aš eisiu piemeniu, jeigu kitaip negalima. Jūs išvešite mane iš proto, jūs, protaujantieji gyvuliai!

Ir dabar, kai aš rašau šituos piktus žodžius, jūsų akys spokso į mano rankas, jūsų pilvai užsigulę judina man stalą, jūsų gurgzdantys balsai braunas į mano ausis.

* * *

Su Adolfu išvijome didžiagerklus italus. Jie išbėgo į gretimą kambarį, ir ten jau girdis jų kraujas. Yra toks juokas, kad Dievas sutvėręs italus austrams paguosti. „Na, ne mus vienus nabagėlius muša – dar ir italai yra.“

1945, sausio 7

Šiandieną italų belaisviai mus nusivedė į savo landynę. Čia spiečiasi tiktai italai. Neri visados sėdi prie pianino, o kiti paleidžia į valią savo balsus. Visi italai pusėtinai dainuoja. Landynė nieko sau, toks vokiečių restoranėlis. Galima pagurkšnot alaus ir padainuot. Pasieniais žalsvos, jau nutrintos sofas. Aptarnauja senyva moterėlė, virtusi dabar italų globėja.

Neri bara mane, kad vis daugiau apsikraunu knygom. Už mūsų vergavimą fabrike, kas savaitę mums duoda keliolika markių. Tai aš išleidžiu jas knygom. Neri sako, jeigu reikės bėgti, aš turėsiu tas knygas palikti, tai kam pirkti. Tai sakau, aš jau jas būsiu išsiurbęs. Ką perskaičiau, liks many.

* * *

..jie gyvena tik dvasinėmis palūkanomis...

* * *

Ideologijos? Kiekviena nauja ideologija ateina kaip banditas: ji pradeda savo gyvenimą papjaudama senąją, buvusią prieš ją, savo motiną, iš kurios atėjo. Ir ji auga viena, be motinos, kaip vilkas. Niekados dvi didelės ideologijos nesugyvena tarp savęs, visados revoliucijom ir karais jos viena kitą likviduoja. Viena ideologija suėda kitą. Kanibalizmas. Kaip vadina tuos, kurie suėda savo tėvus?

* * *

Tu darai kitiems gera tik tikėdamas, kad po mirties tu gausi atlyginimą. Tu nori biznį su Dievu padaryt... Tu biznierius, ne krikščionis.

* * *

Pranas sako, kad mes gyvename čia geriau negu rojuje, geriau negu Adomas su Ieva. Net nei obuolio, kuris mus sugundytų, čia nėra. Nei drabužių. Nei pianino. Nei Goethės. Taip, mes valgom menką sriubą, bet rojui nei tos nebuvo, sako Pranas, ir juokias.

* * *

Tu nusigąsti pats savęs.
Pasižiūrėk į savo akis!
Ar tai tokiam žmogui buvo atiduota žemė?

* * *

Elmshorno rajone dabar jau daugiau lietuvių. Daugiausia – karo pabėgėliai. Jie gyvena laisviau, bet dirbt turi, dėl valgio. Dauguma jų dirba kažkokiam margarino fabrike, priemiesty.

Jie dažnai susirenka pas mus ir plepa. Įkyriausia jų plepėjimo tema yra rūkalai ir maistas. Kiekvieną kartą jie kiša tau savo korteles, rodo maisto kuponus, kiek kur gramų duonos, kiek cukraus, kiek mėsos.

Po šimts pypkių, koks įdomumas!

1945, sausio 28

Kaip jie gali taip šliaužioti, valandomis apie rūkomą popierėlį kalbėti!

Kiaulės. Visi išėjo, pietų paėdę, o stalą paliko kaip kiaulidę. Ir indai tebestovi užteršti ir neplauti. Dominykas lovoje ramiai knarkia savo galinga nosimi ir sapnuoja turbūt savo prižiūrėtoją, kalvį, kurį jis tigru vadina. Paskutiniai italai išeina, pas kaimynus ar baran. Nuo ryto jau – dabar trečia po pietų – jie taisėsi, pudeliojos, laižės kaip veršiai savo nieko nevertus pakaušius.

Atėjo Nicola. Serga reumatizmu. Viena ranka dreba. Bulgaras. Tėvas jį norėjo kunigu padaryti, savo kaimo bažnyčion įsodinti. Tačiau Nicola daugiau norėjo. Jis dieną naktį skaitė Leniną, Marxą, Hugo, Hamsuną – visų tautų ir visų pakraipų rašytojus, filosofus, poetus, ir pasidarė įsitikinsiu komunistu. Valdžia ėmė jį gaudyti. Pabėgo pas draugą. Dvejus metus negavo darbo dėl įsitikinimų. Hamsuno pavyzdžiu norėjo pamatyti kitus kraštus. Bet nėra pinigų. Svajoję jų užsidirbti Amerikoje, bet jam nedavė leidimo išvažiuoti. Užklupo karas. Su grupe studentų atvyko Berlynan, čia visus uždarė vagonan, kaip ir mus, ir atvežė į Elmshorną.

[...]

* * *

Jūs himnus pergalei dainuojat
ant sudraskytos laisvės skudurų.
Mums – žaizdos neužgijusios kraujuoja
ir šaukias keršto kryžiai be vardų.

1945, vasario 11

O, jūs šaukiate, pardavinėjate kultūrą!
Duokite man ją, parodykite!
Jeigu ji yra jumyse, valandėlei nutilkite ir leiskite man ją pamatyti.
Aš norėčiau ją įžiūrėti užu jūsų veidų painingų linijų tinklo.

* * *

Džimis dvi dienas triūsė, smailino, degino, rūkė visą kambarį, nemigo ligi antros valandos, o šiandieną išsivirė, ir per dvi minutes suvalgė – virtinius!
Bet koks pasigardžiavimas! Kokia laimė pripildžius iki pukšėjimo pilvą virtinių. Dabar jis guli lovoje ir raugėja.

Jo norai paprasti ir neambicingi. Ir nekenksmingi.

* * *

O, žmonės!
Dar tik prieš metus aš jus įsivaizdavau kitaip. Aš skirsčiau jus į žvėris ir Homo Sapiens.
O šiandieną man jūs vis labiau ir labiau imat susiliet į vieną tašką.
Ir aš turėsiu jums dirbti, ir jus mylėti, jums savo gyvenimą paskirti.
Taip. Idant taškas vėl išsiskirtų.

* * *

Fabrikui nutraukė elektrą. Mus laikinai komandiravo prie medžių kirtimo. Retinam pakelių alėjas. Alėjos – karui! Verkia medžiai ant žemelės puldami, žemelę šakom apglėbdami.

Darbas čia sunksnis, bet tas sunkumas čia atpirktas grynu oru, ir įvairumu. Laimė vėl mūsų pusėje, jį mus ištraukė iš fabriko monotonijos.

Dauguma kirtikų – rusai belaisviai. Simuliuoja, šliaužioja pakiemiais, pardavinėja – nors ir griežtai uždrausta – malkas už maistą ir rūbus. Vokiečiai neturi kuro, tai viską už malkas atiduotų. Prižiūrėtojai viską per akis nuleidžia: jie netiki į karą.

Apie mus visados apgulęs būrys vaikų. Juos motinos siunčia tykoti šakų. Jie kaip maži kačiukai puola prie nukritusių šakų, neša jas, prispaudė abiem rankutėm prie krūtinės, į ratukus, ar deda krepšin. Jie dar tik vaikai. Jie dar nežino nieko apie didelių žaidimus.

1945, vasario 25

Mūsų maisto norma šiom dienom: kepaliukas – kilogramas – duonos dienai, septynetai žmonių. Pietums duoda burokų ar kopūstų sriubos, su gabaliuku margarino. Tai ir viskas. Visados tas pats.

* * *

Rusai nesupranta, kodėl mes su Adolfu nevarom malkų biznio su vokiečiais. Visi – prancūzai, italai – visi dabar tame biznyje. Aš sakau, aš nenusižeminsiu iki elgetos. O galbūt jie daugiau metų čia, tai daugiau palaužti. Tai negaliu jau girtis savo savigarba.

Bet yra vokiečių, kurie mums padeda vis tiek. Labai dažnai atbėga moterėlės nuo namų, slapta ir greitai įbruka buterbrodą mums į kišenę, ir vėl bėga atgal.

Dabar kasdien penki, šeši aliarmai. Oro kautynės kartais eina virš mūsų galvų, tai bėgam į slėptuves. Kulkos dažnai apipila mūsų slėptuves ir barakus. Vakar subombardavo geležinkelio stotį, penkios gatvės nuo mūsų barakų. Tikėkit ar netikėkit: mes pramiegojom visą bombardavimą.

1945, kovo 11

Laikas ištrūkt iš Elmshorno. Bombardavimas, paskutinėm dienom, pasidarė nebepakenčiamas. Bombonešiai eina pagal pat stogus ir sėja bombas, nieko nebebijodami. Vokiečiai visoje Elbės žiočių pusėje ruošia įsitvirtinimus.

Tebedirbame prie medžių pjovimo. Dirbame saulėje, geriame sveiką orą. Dabar mums sunku įsivaizduoti, kaip mes galėjom dirbti dvylika valandų kasdieną fabrike.

Paskutinėm savaitėm mūsų darbas čia yra štampuoti nupjautus medžius. Vaikščiojam su kleimu po miškelį, po eglyną, palei ežerėlį, nieko sau... Simboliškai, ar ne, sugrąžint mus prie realybės, šitas miškelis vadinasi Sibirien – Sibiras.

Ir meisteriai, ir šefas turi ant mūsų gerą akį ir parenka lengvesnius darbus. Šefas, kol jis buvo priskirtas prie karinių darbų, buvo mokytojas. Jis sako, visa jo giminė yra mokytojai. Geras žmogus, su visom moterėlėm randa kalbos, ir šiaip jis visados murma po nosim, ar kas jo klausos, ar ne. Išaugęs jis, sako, miške, ir visą gyvenimą praleidęs prie miško. Eina ir su medžiais kalbasi. Tai ir aš pradėjau su medžiais kalbėtis, juokais. Tai jis pakelia galvą nuo štampo, žiūri į mane ir juokias. Karas ar ne karas, gali juoktis. Adolfui jis irgi įtaisė geresnį darbą. Jo pareiga dabar atvežti katilą su kopūstų sriuba, prie darbo. Pora kilometrų, ar toliau.

Bet vargšai rusai, kaip jie triūsia, kaip vargsta, tegaudami taip mažai maisto. Penkeri, šešeri metai šitokio gyvenimo!

Bet vis tiek, kai palyginu juos su visais kitais belaisviais – rusai išliko žmogiškesni, nežiūrint visų sąlygų. Jie susėda, uždainuoja, ir ašaros byra. O italai, prancūzai ir kiti civilizuoti vakariečiai vien tik skūstis temoka.

Prieš kelias dienas mus perkėlė – mane ir Adolfą – į belgų ir olandų lagerį. Didelis skirtumas tarp pietų ir šiaurės. Pietuose visados randi tą pasidalinimą, vis du luomai: žemasis ir aukštasis, Juodadarbiai ir elitas. Juodadarbiai pietuos beveik visi nešvarūs, neišsilavinę. Elitas, kuris šiek tiek sėdėjęs mokykloj, šiek tiek skiriasi. Bet skiriamas tik tada, kai jie kilę iš „aukštesnio luomo, aukštesnės“ kilmės, su paveldėtom tradicijom. Kas kita šiauriečiai Belgai, danai, olandai. Mūsų kambary beveik visi paprasti darbininkai. Tačiau visi apsiskaitę, išėję daugiau ar mažiau mokslo, žiną savo dalyką, besidomi viskuo, kas yra aplinkui. Švaros prisilaiko ne dėl to, kad tai būtų „kultūringumo“ pažymys, bet dėl to, kad to reikalauja sveikata. Jų kalba be pietiečių patoso ir įkarščio, paprasta.

1945, kovo 17

Laikinai apsistojome Husume. Elmshorną palikome prieš savaitę. Mūsų tikslas buvo pasiekt Friedrichstadtą, kur Jonas Kregždė daktarauja. Jis trumpam buvo pakliuvęs į mūsų lagerį, bet jis labai gudrus, jis įtikino vokiečius, kad bus jiems naudingesnis kaip daktaras. Tai jį komandiravo į Friedrichstadtą. Jis turi daug informacijos apie Danijos žvejus, kurie verčias pabėgėlių šmugeliu į Švediją. Tai mums svarbu jį pasiekti. Bandysim pasiekt Daniją, o iš ten – į Švediją. Bet pirmiausia – ištrūkt iš Elmshorno!

1

Laimė su mumis. Su mūsų miško prižiūrėtojo pagalba mums pavyko įtikint Neunertą, kad jis mus išleisų į Kielį, kur, sakom, dar yra daug darbo... Tai jis davė mums popierius prisistatyti į Kielio darbo lagerį.

Į Kielį tai tikrai važiuot nenorėjom. Visi belaisviai, atkelti iš Kielio, sakė, kad Kielis yra viena iš blogiausių vietų pakliūti. Anglai mala Kielį kelis kartus per dieną. Mūsų tikslas buvo pabandyt pravažiuot Kielį. Problema buvo tas Kielio kanalas. Ten vis tikrina.

2

Pirma plano dalis – pravažiuot Kielį – pavyko. Tiek daug pabėgėlių iš rytų pusės, kad jau niekas nieko nebetikrina.

Už Kielio suplėšėm ir vėjams atidavėm savo komandiruotės popierius.

Su grupe vokiečių pabėgėlių atvykom į Friedrichstadtą. Čia prisistatė karinė policija. Žiūrėjo į mus labai įtartinais, visus mūsų maišus iššniukštino. Sakom, mes nuo Stettino, nuo rytų, dirbom pas ūkininką, frontas priartėjo, turėjom bėgti, ieškom darbo.

Tai jie nuvedė mus pas burmistrą. O tas stačiai lauk išvijo – nešdinkitės lauk! Nesą nei darbo, nei kambario, nei maisto. Tai policija sako, darykit, ką norit. Ir paliko mus vidury gatvės. Dabar čia tiek daug pabėgėlių iš rytų, kad jie nenori sau galvos daug kvaršinti.

Susiradom Kregždę, pernakuojom ant sofos. Jis gerai įsitaisęs, vokiečiai jam šiokių tokių laisvių duoda. Juolab kad Friedrichstadte gyvena ir profesorius Jakubėnas, kurį vietiniai vokiečiai labai gerbia – tai jis padėjo ir Kregždei geriau įsitaisyti. Sutikau ir Slavėnaitę čia, ją jau buvau sutikęs pas savo dėdę, Biržuos. Tai ji mus pas Jakubėną nuvedė. Senas jau, bet galva ta pati, jauna. Tai jis palaimino mus ir sako, neprაžūsit, aš žinau jus.

Kas dėl Švedijos, viską perdiskutavę nutarėm, kad planai ir galimybės labai netikros. Bet vis vien nutarėm stumtis toliau į Daniją. Ten, susitikę su Kregždės draugais, galėsime viską realiau matyt.

Blogiausiu atveju – anglai greičiau ten ateis negu čia...

4

Vis dar Friedrichstadte. Nuėjom į Ernährungsamtą, teiravomės apie pabėgėlių maisto korteles, butus. Ne, sako, jums vietos čia nėra, važiuokit toliau. Davė vienai dienai maisto korteles.

5

Rytą, anksti, išvažiuom į Husumą. Čia, beveik tik išėję iš stoties, sutikom kompozitorių Jakubėną. Eini žmogus kažkur tolimam Europos karo kampe ir sutinki pažįstamą! Jis mums nurodė vieną hotelį, kur esą daug lietuvių pabėgėlių susibūrę. Ir jis ten.

Suradom hotelį. Tokia, taip sakyti, „inteligentų palata“. Mokytojai, studentai, teisininkai, valdžios tarnautojai. Ne ūkininkai, ne darbininkai... Stadt-Hamburgo hotely jie turi du kambarius, tai jie mus priėmė. Ir pavalgydino. Čia mat galima gauti žuvies ir bulvių be jokių maisto kortelių, čia žvejų uostas.

Mums su Adolfu, po dešimt mėnesių karo belaisvių gyvenimo ir fabriko vergijos, šitas Husumo hotelis atrodė kaip rojus.

Mums buvo sunku įsivaizduoti, kad jie gali taip laisvai gyventi, ir taip valgyti, ir važinėti. Karas ar ne karas, yra žmonių, kurie pro viską praeis. Bet mums, man ir Adolfui, šitas karas yra mūsų pirmas karas...

6

Nutarėm kad yra tik laiko klausimas, kada Neunertas sužinos, kad mes neprisistatėm Kielio fabrike. Policija bus ant mūsų uodegų, mes žinom Neunertą. Tai po trijų dienų Husume mes nutarėm, kad jau pats laikas stumtis į Daniją.

Tai užsimetėm savo maišus ant pečių, pasakėm ačiū ir sudiev, ir išėjom į stotį. Čia mums pavyko rasti vietos traukinį į Flensburgą. Flensburgas yra paskutinė stotis prieš Daniją.

Flensburge išlipom iš traukinio – šmakšt, prisistatė karinė milicija. Iš kur? Kas tokie? Kur popieriai? Pakartojom savo Stettino istoriją: pabėgėliai, sakom, ieškom darbo. Tai jie sako, tvarkoj, eikit į Arbeitsamtą, jie jums duos darbo. Jeigu ne – prisistatykit atgal.

Arbeitsamte pasakė tą pat, ką ir Friedrichstadte. Nėra darbo, nėra duonos, važiuokit iš kur atvažiuavę!

Nutarėm negrįžt į miliciją. Neunertas turi ilgus pirštus. Stoty vos neužkliuovom už tų pačių milicininkų. Sugaišom daug laiko pro juos prasmukt. Bet prasmukom ir įšokom į jau judantį traukinį. Mes buvom tikri, kad traukinys eina į Daniją.

Deja, traukinys mus nešė atgal į Husumą.

Antras perskyrimas

Apie tai, kaip Autorius, su broliu Adolfu, patenka į Schleswig-Holsteiną, pas vokiečių ūkininką, dirbti. Karo pabaiga. Jis dabar, oficialiai, Displaced Person, išvietintas žmogus, ar žmogus be vietos. Trumpai: DP. Gyvenimas Flensburgo DP stovykloje. Kelionė per sudaužytą Vokietiją į pietus, į Würzburgą.

1945, kovo 24

Keliauk, sako. Pamatyk. Paklajok, kol jaunas...

O, kaip mes esam laimingi, pagaliau sustoję!

Tiktai karo belaisviai – ne tie tačiau, ne tie lietuviai, kuriuos sutikom Husume, – supras mūsų laimę, kai pagaliau apsisostojom vienoje vietoje, pas nedidelį ūkininką Neuhofo, Kreis Schleswig, dvidešimt kilometrų nuo Schleswigo.

Susumuoti:

1

Bijodami ilgiau pasilikti Husume, išvažiuom į Schleswigą. Čia, po ilgesnių odisejų, mes atsidūrėm pabėgėlių globojimo įstaigoje. Tie gi mus pasiuntė į Kottebey lagerį. Lageris įtaisytas seno restorano namuos, apgriuvęs ir nutriušęs. Patalai – ant grindų išdraikyti šiaudai, suverstos, sumaišytos paklodės. Aplinkui pilna murzinių vaikų. Jeigu kur yra tuščia vietelė, ten suverstas pabėgėlių „turtas“ – trumuliai, ryšuliai, maišai, skardinės. Tuoj prisistatė apžėlęs, susivėlęs senis.

– Ar čia nėra lietuvių? – mes klausiam vokiškai.

– O, čia mes visi lietuviai, – atkerta senis ir parodo ranka į būrį vaikų, moterų, aplink stalą susispietusių prie kortų vyrų būrį.

– Buvo dar daugiau, bet tvirtesnius vyrus vokiečiai išrinko ir prie apkasų kasimo išvežė. Mes čia trečia savaitė ir nežinom, ką su mumis darys. Vaikai serga difterija ir kitom ligom, pilna gyvio. Na, bet valgyti duoda, tai ir sėdim.

Prisistatė ir lagerio vedėjas.

– Šitas lageris yra karantinas, ir į jį įėję dvi savaites negalėsit išeit. Čia įsimetęs difteritas ir kitos ligos, – pareiškė vedėjas.

Tai spaudėm pro duris, kad nesulaikytų kas, ir dūmėm atgal į Schleswigą. Važiuodami atgal stebėjomės, kodėl šitie vargšai žmonės iš viso bėga į Vokietijos gilumą. Kodėl jiems bėgti nuo rusų? Jie varganesni už varganiausius rusus. Bėga žmonės iš panikos. Dominykas visą laiką gailėjosi išbėgęs:

– Mirsim, visi badu mirsim, – aš girdžiu jį vis kalbant. – Neišturėsime, broliai lietuviai. Kas čia per maistas – tik ašaros. O dirbti reikia visą dieną. O tigras vis seka, ar nestoviu. Lauke šalta, lyja, iki vakaro įšalį kaip šuva. Kalvė išsitąsai, raumenys dreba. Užmuš čia mane. Ir kam išbėgau į tą bado ir mirties karalystę? Ką man kas būtų darę, prastam darbininkui? Oi, broliai lietuviai, neišturėsime. Mirsim, visi badu mirsim. Jūs, jauni vyrai, pačiam gražume...

Ir taip visą dieną. Ir prie stalo, ir lovoj, kol užminga. Nesiklausai, pabėgi į lovą, įbedi akis į knygą – vis tiek girdi jį tebekalbant, patį sau. Atsisėda prie savo guolio, ant lovos krašto, pasideda krasią, ir iki vėlios nakties pjausto tabako stambus. Lapų negauna. Aš užmiegu ir dar vis girdžiu: peilis dar čeks, ir ausis pasiekia jo burbėjimas, apie bado ir mirties karalystę.*

2

Naktį praleidom su vokiečių pabėgėlių grupe. Mažam kambary, mokykloj, lyg trečiam skyriuj, dvidešimt dvigubų lovų. Keturiasdešimt žmonių miega viename kambary. Oro trūksta. Bet švarą palaikoma. Vis mat vokiečiai. *Putzen, putzen*. Moterys, vaikai ir seniai. Jaunų merginų irgi nematyt. Turbūt ir jos Wehrmachte. Kai lietuviai ar rusai bėga, jie bėga su viskuo – su suolais, kėdėm, lovom, ratukais, tačkom, uorėm, ėdžiom, kočėlais. Vokiečiai bėga tik su čemodanais. Patalyne ir kitais būtiniais daiktais juos aprūpina pabėgėlių punktai. Ir panikos nėra. Tik abuojumas. Tūkstančiai pabėgėlių, bet jie, kai žiūri į juos stotyse, jie atrodo kaip ir visi kiti keleiviai, jokio skirtumo. Vokiečių mergaitės ir Hitlerjugendai visus išvedžioja į paskirtas vietas, tuojaus viską sutvarko. *Ordnung muss sein*. Daugumą išskirsto į kaimus. Tiktai arčiau įsižiūrėjęs pradedi įžiūrėt nuovargį, rūpestį ir gedulą. Bet tai matysi kiekviename veide – pabėgėlio ir ne pabėgėlio.

* Karui pasibaigus sužinojau, kad Dominykas mirė badu savaitė prieš karo pabaigą.

Rytą, dar pusiau per miegą, aš girdžiu koridoriuje kalbant. Vienas ūkininkas pasiuntė žinią, kad jam reikią darbininkų. Tai aš tuoj šast, šmakšt, prisistatau. Sakau, mes ūkininkų vaikai ir žinom visus ūkio darbus. Tai jie sako – tvarkoj. Paskambino telefonu, viens du trys, sutvarkė dalyką. Dumkit į gatvę, sako, ten jau laukia automobilis į Tolką.

Tveriam savo nešulius, tempiam į gatvę. Sako, mašina jau nuvažiavo. Einam prie pašto, sakom, gal koks autobusas ateis. Pasiteiraujam vieno pareigūno.

- Tolk? A, bus apie penkiolika kilometrų.
- Ar eina autobusas?
- *Was? Was?* Ne, į ten jokia mašina neina.
- Gal koks traukinys eina?
- Ne, nėra arti. Reikia kojomis. *Zu Fuss.*

Na, pagalvojom, tai ir užkampis! Niekas mūsų ten nesuras. Sudiev, Neunertui.

O jau alkis tai kad jau rėžo pilvą. Nuo vakar nieko nevalgę. Sustojom sudaužytam pašte, numetėm savo ryšulius pasieny. Aš, sakau Adolfui, saugosiu daiktus, o tu eik apsidairyti, gal ko valgyti sumedžiosi.

Aš stoviu prie pašto sienos, ir mano kojos linksta. Staiga aš matau: užu sienos, kurios atsišliejęs, dviratininkas važiuoja. Iš kitos pusės – automobilis. Automobilis pervažiuoja dviratininką. Vaizdas toks ryškus ir tikras. O, galvoju, tai jau haliucinuoju, prasti popieriai. Tuo pat momentu Adolfas grįžta. O, sako, prie pašto guli dviratininkas užmuštas, čia pat užu sienos, gatvėj kraujo bala.

Valgyti nieko nerado.

Nutarėm eiti pėsčiom.

3

Einam ir einam, ir galo nėra. Nešuliai krinta iš rankų.

Už dvylikos kilometrų – Tolkas. Ieškom savo ūkininko, Thiessen jo pavardė. Suradom ir prisistatėm. Pasirodo, mes turėsim dirbti jo brolio ūky, truputį toliau. Bet davė pavalgyti ir pristatė lenką šoferį mus pas savo broį nuvežti.

- Toli tas jo bratka? – klausiu lenko.
- Aštuoni kilometrai.

A, gerai – dar giliau į užkampį.

Otto Thiesseną radom pusiauvely tarp Schleswigo ir Flensburgo, Neuhofo kaimely. Sodyba sugriuvus, senis atrodo gana kytras, o jo senė, jo motina, irgi gerai balsą leidžia. Davė mums ant viršugryčio kambarėlį, ir įsitaisėm. Langas į pietus – taip sutarėm vadinti 30 centimetrų pločio ir pusės metro aukščio skylę pietų pusėje. Elektrifikuotas – t. y. palubėje kabo vielų galai, nors lempučių seniai nebėra. Ir su „atskiru“, privačiu įėjimu – per visą viršugrytį vinguriuojantis tarp maišų, svarstyklių ir kitų reikmenų ir padargų, svyruojančiais laiptais praėjimas. Naktį – atsargiai, gali užsimušt ar akis išsibadyt. Mūsų kambarį sudžiauti pavalkai, vadžios, apynasriai. Kertėje miežių krūva. Trobos senos, statytos 1840 metais. Gryčios vienas galas atrodo kaip bombų sudaužytas. Bet iš tikrųjų tai nugriuvo pats, sienos į lauką išvirto. Guli balkiai, plytos. Šešti metai nėra darbo jėgos remontui. Viskas karui... Šiaip, atrodo, kad kadaise ūkis buvo stambus ir gerai tvarkomas. Visi pastatai elektrifikuoti. Radijas. Laikraščiai ateina tą pačią dieną, iš Flensburgo. Turi visas lauko darbų mašinas, kūlimo mašiną, malūną, ko tik reikia. Tvirtai pavyzdingai tvarkomi. Karvių dvidešimt, arklių keturi ir kumeliukas.

4

Senis, pasirodo, nėra taip blogas. O jo motina stačiai iš rojus. Sena moterėlė, vien tik virtuve tesirūpina, ir baisiai rūpinas mumis. Valgom kiek norim, o ji vis ragina.

Kelias dienas visas mūsų darbas buvo liuoba ir žabų kapojimas. Dabar jau kelinta diena ariu, o Adolfas kerta gyvatvores. Kol pradėjau arti – bijojau, kad nemokėsiu. Namuos, tai vis tėvas ar vyresnieji broliai arė. Tik ežias vadžioti man patikėdavo. Bet čia aš turiu būt artoju. Tai ir bijojau truputį. Bet viskas gerai išėjo. Tik pirmą sieksnį nukreivojau. Toliau eina kaip iš pypkės. Arimas reikalauja daugiau raumenų negu kiti, smulkesni darbai. Bet kai duoda valgyti, galima ir dirbti. Dirbam visiškai normaliai – nepatogu valgyti ir nedirbti, vokietis ar ne. Kaip šeiminkas mums – taip mes jam. Geras mamos patarimas.

5

Apylinkės gražios. Čia pat mažas gražus ežerėlis.

Svarbiausia – staiga labai ramu. Nebėra nuolatinių svečių, nuolatinių skundų, dejavimų, plepėjimų. Taip pat nebėra jau aliarmų. Kartais girdisi tolimas bombonešių malimas, tačiau kaimas – ne miestas, žmogus nesijaudini. Neuhofofas yra visiškai užkampis. Neteko matyti dar nė vieno kareivio.

Pirmi nauji pažįstami – vienas jaunas rusas, gana simpatiškas vyriokas, ir toks keistas lenkas, šeštus metus jau čia sėdi, kaime dirba. Ateina pas mus retai. Ir tokia švepla rusiukė, dirba mūsų ūky.

Prie stalo sėdim penkiese. Senis nevalgo, senė apetito nebeturi, rusiukė vėl – tai valgom tik mes du. Viską nuvalom nuo stalo...

1945, balandžio 15

Dirbam pas Thiesseną ir laukiam karo pabaigos. Per paskutines keturias savaites, nuo paskutinės ofenzyvos pradžios, sąjungininkai mušas pirmyn šuoliais. Vienas po kito krito – Kölnas, Essenas, Kasselis, Hannoveris, Bremenas. Iki Berlyno beliko šimtas kilometrų. Hamburgo pranešimuos dar nemačiau, bet vokiečiai kalba, kad ir tas jau kritęs, *kaputt*. Schleswigo-Holsteino pusiasalį turėtų greit užkišti irgi. Jį jau šukuoja. Užvakar sumalė mūsų pašonėje gulėjusį aerodromą. Keletą valandų dundėjo kaip pragare. Akėjau lauką, tai nutempiau arklius prie gyvatvorės ir paleidžiau ganytis. Bombonešiai nardė pro pat stogus. Oras pilnas kulkosvaidžių ir bombų. Naktį puolimą pakartėjo. Viena bomba nukrito ant mūsų lauko.

Vokiečiai linksmi – mūsų ūkininkas ir jo kaimynai laukia anglų. Sako, blogiau vis tiek nebus kaip dabar. Viskas nuėjo aitais – duona, elektra, mašinos, namai, viskas susivartojo nebeapatoms. O čia dar į pastotes tampo, patį ir arklius vargina.

O jau pedantiškumas tų vokiečių! Šiandieną visai pikta buvo pasidarę. Sekmadienis, ir taip laiko mums maža, o jis, senis, užlekia laiptais į mūsų pastogę ir – eikite, vadinasi, kiemo grėbstyti, bus gražiau. Po velniais, bus gražiau! Man nėra laiko tavo kiemo gražumu rūpintis sekmadienį, jeigu akių vakar neturėjai. Aš turiu Hölderliną skaityti. Dabar ne laikas su grėbliu. Dar ko, atléks anglai ir sudaužys tavo kiemą ir tavo grėblius, ir tavo šikną. Na, bet reikėjo mesti ir eiti, grėbstyti, nepatogu priešais stotis, kai anglai dar tik Hamburge.

Prieš keletą dienų buvau Schleswige, su arkliais ir vežimu. Sulaužiau branktą – čia viskas supuvę – per daug panzerfaustų prikrovė. Palikau vežimą ir tik auštant parsivedžiau arklius, 25 kilometrus pėsčias. Pyko senis, kam kumelę ilgai išlaikiau, kumeliukas žvengia be pieno. O kas bernui, kad tavo branktai supuvę, ir iš viso betvarkė didžiausia. Vakar ardamas vėl sulaužiau vieną branktą. Arklys kiek patempė ir – pokšt. Dirva, vien akmenys, velnynė. Dabar, matau, senis visai akies ant manęs nebeturi, piktas. Nežinau, ką jis kitaip darytų, bet tik anglų pribijo, pradeda mums pataikautis.

Keliamės šešiomis, prieš saulės patekėjimą, apliubiam galvijus, iškuopiam mėšlus, arklius visą pusvalandį šukuuju, pumpuoju karvėms vandenį – ir taip ateina pusryčiai.

Pusryčiai čia – juoda kava ir buterbrodai. Kai pamatė, kad mes daug valgom, ėmė pridėti mums dar kruopų. Keisčiausia su pienu. Melžia visą dvidešimtį karvių, o net kavą, ir tą juodą geria. Nė lašelio neduoda, tiktai kruopas truputį užbaltina. Visą pieną grūda į pieninę. Karui! Pikta. Tai Adolfas įsitaisė pieną gerti slapčiomis, tvarte, bitonai pilni stovi. Retkarčiais ir pasikiaušiniujam. Ką darysi, jeigu vokiečiai per skūpūs net dėl savęs – viskas karui. Senis visai mažai tevalgo. Makt makt – ir sėdi rankas sudėjęs. Tada nebeatogu ir mums valgyti. Meti šaukštą ir eini. Dabar išmokom valgyti labai greitai. Bet ir tai sunku su juo suspėti.

Po kavos, vadinas, po pusryčių, einam truputį malkų pakapoti. Vėliau – vienas prie daržo darbų ar šiaip kur padėti, o kitas dažniausiai prie arimo ar akėjimo – į laukus. Iki šiol lauko darbai ir arklių prižiūrėjimas buvo mano žinioj. Bet vakar po pietų arė jau Adolfas. Aš jokiū būdu neįveikiau šlynuoto dirvono, vis plūgas į šalį slydo. Eina plūgas kur jis nori, net pikta. Adolfui einas daug geriau.

Po pietų mums duoda keliolika minučių laisvalaikio, jeigu nekuliame. Tai kišam nosis į žodyną ar kokią knygą. Po pietų – vėl į lauką. Nuo keturių iki šešių – šėrimas. Šešiomis – vakarienė. Po vakarienės mūsų daugiau nebekvaršina. Lipam į savo pastogės lizdą ir skaitom, ar kalam žodžius.

* * *

Ką tik laiškanėšys atnešė vakarykštį *Flensburger Nachrichten* numerį. Stambiom raidėm skaitom, kad ketvirtadienį po pietų mirė Rooseveltas. Laikraštis dar pabrėžia, kad jis buvo šio karo kaltininkas... Nauju prezidentu tapo Trumanas. Gaila, per anksti senis mirė, būtų greit pergalę pamatęs, iki Berlyno tiktai 60 kilometrų.

Velykas praleidom kaip ir kiekvieną kitą dieną. Velykoms reikia vaikų. Suaugę tai viską jau taip rimtai. O vaikai taip kaip režisieriai dramą: jie Velykas sušildo, praveda, pakelia iki aukščiausio laipsnio.

1945, balandžio 17

Oras visiškai pavasariškas. Čia viskas anksčiau negu Lietuvoje, nes veikia jūra. Tik naktys šaltos, ir dažnai šalti vėjai pučia.

Adolfas aria, o aš ruošiuos aplink namus arba lyginu laukuos kurmiarausius. Važinėju su pabėgėlių pamestu perdvėsusiu ir nesveiku, kurčiu ir aklu arkliuku ir šūkauju, rėkiu – negalima su juo įsiveikti. Ir atbėgėlis vokiečių, kvailas iki ausų patsai, kaip ir jo arklys – durnius, bėgo iš Mühlhauseno, nuo anglių, kad patektų į jų rankas čia, už tūkstančio kilometrų.

Pikta baisiai darosi bedirbant. Beprasmybė kaip paklodė kybo. Jei dar keletą mėnesių šitaip – reiks iš galvos išeit. Tu žinai, žmogus, kad turi dar tiek daug skaityti, mokytis, ieškoti, gyventi, – o čia vergu paskui akėčias eini, stumi mėšlo vežimą, dirbi vokiečiui. O laikas bėga. Niekados laiko nebuvo taip įvertinęs. Per dieną žmogus išsitampai, vakare nebesinori skaityti, negali susikaupti, mintys laksto palaidai, nesiduoda sustumiamos į vieną tašką. Laukiam karo pabaigos, kaip gervė lietaus.

Dabar jau nei dieną, nei naktį nebėra ramybės. Skrenda ir skrenda bombonešiai. Pavojinga laukuos dirbti – kartais apšaudo. Metu arklį ir bėgu prie gyvatvorių.

Dirbu žemės darbą. Šitas darbas yra garbingiausias iš visų darbų. Goethe, Rousseau, Voltaire... Visi romantikai jį iškelė ir išgarbino. Palikit savo civilizaciją ir eikit prie žemės, arkit žemę, sodinkit sodus... Taip, bet kai tą žmogiškiausiąjį darbą dirbi prievarta – žmogiškoji žemė ir nežmoniškoji prievarta nesueina, tai kankynė, daugiau nieko.

* * *

Gyvename toliau atsiskyrėlių gyvenimą. Jau greit bus metai, kaip padoriau su nieku nepasikalbėta, gyvename grynai uždara gyvenimą. Susikaupimo ir apmąstymo metai. Karas? Vergija? Vokietija? Taip, bet mes esam laisvi ir visos tos maišaties vidury. Ir bandom suvirškinti viską, ir pasiimt kiek galima iš

visko. Taip sakyt, paruošti dirvą tolesnei sėjai, nustatyti gaires, įbesti šakeles. Įdomu, kaip viskas pasikeis atėjus anglams. O jie jau arti. Pirmas tikslas, kurį bandysime pasiekti – patekti į Šveicariją ir ten bandyti studijuoti literatūrą ar filosofiją. Kitas planas – patekti į Ameriką, ten būtų lengviau išspręsti maisto klausimą.

Blogai su knygomis. Nebėra ko skaityti. Gerai dar, kad inžinierius, mūsų gaspadoriaus brolis, užfundijo mums glėbį iš savo kambario. Tarp jų radau Hugo *Vargdienius* ir Dumas *Grafą Monte Christo*. Ir visą krūvą detektyvinių romanėlių. Kai žmogus neturi ko skaityti, sugraūži viską. Viską, kas dar buvo atidėta kaip neskaitytina, baigėme. Į vokiečių kalbą baigiame visiškai įprasti, nors kalbame dar gana blogai, neturim praktikos.

Pro šalį tiesia karinį telefoną bėgančiai kariuomenei. Pirmos kregždės jau pravažiavo. Rusų belaisviai elgetauja maisto, bet mes jiems padėti negalim. Idiotai, baisiausiai įsitikinę komunizmo pergale. Vienas politrukas vos manęs neapkūlė už pasakymą, kad Stalino valdžia gali sugriūti. Oi ne, to niekadės nebūsią. Ten visokeriopa laisvė ir geras gyvenimas. O jeigu ką žudo, tai tik dėl to, kad reikia...

* * *

Vokietija atkūrė praeitį. Čia dabar viskas kaip prieš 2000 metų. Reikia tau vergų – jų prisigaudai ir pristatai prie darbų. Kaip senose vergų rinkose, vokiečiai gali pasirinkt vergus, kurie jiems patinka. Patvaresni reikalingesni. Mėgink bėgt ar protestuok – tas nieko nepadės. Nebent tave nušaus. O sako, mes gyvename dvidešimtame amžiuje...

1945, balandžio 22

Skaičiau Hamsuną, Gorkį, Londoną, ir pavydėjau jiems. Gyvenimo universitetai!

Taip, ir mes einam per savo universitetus, karo vėtomi ir mėtomi. Bet mes neapkenčiam šitų universitetų! Duokit man Erasmo ir Giordano Bruno universitetus, ne karo universitetus!

* * *

Mūsų pastogėje tamsu. Vos galim įžiūrėti šiaurinę kambario sieną, nukabintą rankšluosčiais ir darbo rūbais. Pietų pusėj, prie langelio, plati lova, abu joj gulim. Šita lova yra ir mūsų stalas, ir kėdė. Kampe tokia komodėlė. Ant jos suverstos visos mūsų knygos ir popieriai. Ašotis, krasia su plačiu dubeniu – tai mūsų prausykla. Apačioj skambina puodais – greit šauks vakarienės. Bet dar reikia palaukti, nes rusiukė grįžo raudodama: kažkas iš kaimynų, jos rusiukas, ją apmušė. Ji vėl išbėgo ir sakė greit grįš, tai reikia su vakariene laukti.

1945, balandžio 29

Baisus kraštas. Šį rytą žemė balta, sniegas... Toks droblius pila, visur vanduo, šalta drėgmė braunas pro suplyšusių kelių skyles ir atlapą krūtinę. Kojos šąla.

Laikrodis žemai, salione, muša šešias. Keliamės ir skubam šerti gyvulių, nes jau ir senis, girdisi, juda, girgžda lovoje. Tempiname sieną, pumpuojame vandenį. Velnias, pagalvoji, jeigu ir smegenys čia augtų taip kaip muskulai, pasidarytum genijus. Auksinė Akuraterio tiesa: kaip Dievui dienų, taip ūkininkui darbų netrūksta.

Kapojam malkas. Nuvertėm – po teisybei, išrovėm – medį. Malkinėje įsitaisė višta dėti, tai turim kiaušinių.

Senis mumis nusivylęs. Ką nebus nusivylęs, jeigu durnius gavo. Jis turi visko mus mokyti: ir kaip grėblį paimti, ir kaip šakes laikyti, ir kaip maišą pakabinti (būtinai – sulenkus!), kaip virptelį žirniams nusmailinti.

Ir taip be galo. Mat jo vokiškas pedantiškumas neleidžia, kad į tokius „svarbius“ dalykus mes žiūrėtumėm savaip. Jeigu nedarai, kaip jis daro, esi durnius ir nieko nemoki. Jis mus vadina lietuviškais barbarais.

Anglai dar vis neateina, nors pietuose girdisi nuolatinis dundėjimas. Užvakar bombonešiai sumalė kaimyninį kaimelį. Ten turėjo kas nors būti. Mūsų visi langai išbyrėjo. Dabar – antra diena lietus, apsiniaukę, bombonešiai nesirodo. Kai dėl vokiškos aviacijos, tai jos jau kelinta savaitė nebegirdim. Rytais randam laukuose pasėtą laikraščių su aukščiausios aljantų vadovybės pranešimais.

1945, gegužės 8

Vežame mėšlą. Mėžiame didžiulius, dvikinkius vežimus, braidome iki kelių po kūdrą – baisi betvarkė pas senį, mėšlynas tikra prasme – nei nutekėjimo, nei nieko, viskas telkšo aplinkui.

Saulė jau trečia diena kepina neblogai. Visai išpavasarėjo. Visą pusiasalį kaip didelis tinklas išraižančios gyvatvorės sulapojo ir sužydo. Pas mus atrodo kaip maža Japonija. Visos ežios, visos pakelės, visur, kur eisi – baltai sužydušios gyvatvorės tiesiasi tolyn be galo.

Prieš penkias dienas Vokietija kapituliavo prieš Angliją ir Ameriką, tačiau prieš rusus dar vis spiriasi, nors Berlynas jau ir krito. Dar kartą turim būt dėkingi senovės lietuvių Laimei, dar kartą išvengėm tiesioginio fronto. Flensburgas buvo vokiečių paskelbtas laisvu miestu, ir anglai įžygiavo į jį be šūvio. Dabar virš mūsų galvų laisvai nardo sąjungininkų lėktuvai.

Sekmadienį iki pietų vežėme žabus. Senis sudurnėjo, o priešintis kažko neišsipriešinsi. Sako, tada pašvėsimė, kai lietus lis, o dabar – prie darbo. Vagis, pavogė visas keturias skaitymo valandas. Buvo gana pikta krauti spygliuotas rožes, badytis ir brėžytis iki kraujo rankas. Vargšai žmonės! Jie gimsta gudrūs ir miršta gudrūs – o savo gyvenimus tai jau kaip neraliuoti durniai pragyvena. Jie vis pluša, dirba, plėšos, prakaituoja. Bet, sakom, karas ar ne karas, mes su savo seniais nesiginčysim. Kreivos lazdos nebeištiesi. Jie mums buvo geri, tai ir mes jiems būsim geri. Girdim, kad kai kurie rusų belaisviai kaimynystėje dabar jau visai laisvai jaučiasi ir muša vokiečius. Bet mes norim būt aukščiau už karą, aukščiau už vokiečius.

1945, gegužės 9

Kokios šiurkščios ir pūslėtos mano rankos, suaižėjusios, supleišėjusios. Dirbi, dirbi ir žinai, kad nieko už tai negausi. Mūsų planas dabar yra dar porą savaičių praleisti pas Thiesseną. Aplinkui dar labai chaotiška ir neramu, nežinai, ant ko užeisi. Po dviejų savaičių viskas sunormalės, tada važiuosim į Flensburgą, žiūrėsime, kas ten darosi. Dabar pavasaris ir labai daug darbo. Dirbam keturiolika valandų. Gražu, aplinkui pavasaris, atrodo, ko daugiau norėt. Bet dirbi, o galvoje visai kita, ne grožis: galva staiga pilna planų. Sakom, gal iš Husumo galėtumėm į Angliją papulti. Planai, fantazija.

1945, gegutės 10

Nežinom, ar šiandieną yra darbo, ar nedarbo diena. Kalendoriaus neturime. Bet senis davė mums visą popietį.

Pietavo kartu trys vokiečių kareiviai. Gavo atleidimą ir pėsti eina iš Danijos į Hamburgą, namo. Laimingi neišpasakytai. Septynerius metus su uniformom.

1945, gegužės 19

Paskutinė diena pas Thiesseną. Pirmadienį, poryt, žūtbūt pasiryžę Flensburgan. Ten ne pyragai, bet reikia judėti. Prieš porą dienų pėsčiom nuėjau į Flensburgą apsižvalgyti. Kitas pasaulis! Ir saulė šviečia, ir

žydėjimas, ir pakilęs ūpas, kitas ritmas. Visur gali matyt naują gyvenimo ritmą. Nuo visų nuriedėjo karo akmuo. Pilni keliai, miestas. Būreliais susėdę aplink barakus, kuriuose tiek juodų prisiminimų, karo belaisviai ir darbo vergai laukia žinių apie grįžimą namo.

Barakai. Kaip jie niūriai dabar atrodo, koks sunkus jų ritmas, šalia naujo, atgyjančio gyvenimo ritmo. Jų apšepusių lentų sienos, jų dvigubos lovos, jų prakaituoti ir utėlėti migiai.

Rytoj Sekminės. Visos gyvatvorės kaip žiedų jūra. Alyvos. Tik berželių niekas neneša, ir nėra jaunimo. Keliais traukia namo paleisti iš kariuomenės vyrai, pėsčiomis drožia šimtus mylių, į Pietų Vokietiją, traukinių dar nėra. Anglų dar beveik nesimato. Įgulos kas dešimt kilometrų.

O pats pavasario suklestėjimas, pats gamtos gyvybės siautimas. Per naktį gojuose, atsidriekiančiuos nuo ežero, čiauškia pliekia lakštingalos, o dienos metu – nesuskaitomi kiti balsai. Laukinių karvelių ūbavimai ir meilikavimai atsklinda nuo medžių. Brendu drėgnais dobilais, apynasrius per pečius persimetęs, arklių ieškoti. Saulė vos prasimušė pro kalnelį, ir ryto raudonumas patvieskė į pat akis. A, ten juodis. Bėgi tolyn, bijais vežimo... Vis tiek reikės tempti, pagausiu tave, juodi. O ką beveikia kumeliukas? Guli pasitiesęs rasoje ir kraipo galvą, gudrią ir kytrią.

Vergas neturi laiko gamtai ir grožiui. Jo mintys visai kitur. O dažniausiai jis jų visai neturi. Jis kaip arkllys. Bernų nepalik, gaspadoriau, vienu. Jie žino, kur tu esi, ką tu matai, ir ko nematai. Ir saugo ir savo laiką, ir savo jėgas.

Flensburg–Murwik, 1945, gegužės 23

Užvakar palikom Havetoftą. Pasikinkėm juodąjį ir išvažiuom į Flensburgą. Senio brolis mus pavėžėjo. Penkis kilometrus prieš Flensburgą mus paleido – nenorėjo arkliu rizikuoti. Gandai yra, kad anglai renka arklius darbams. Bet ejom pėsti ir dainavom.

O, nei automobilis, nei traukinys neatstos lengvos lineikos! Lengva ristele bėga juodis, ir viskas bėga pro šalį vienodai, laukai visam žydėjime, pakelės akacijos, margai gyvatvorėm ir ežiom išraižyti laukai, lygumos, durpynai, slėsniai kalneliai – pakeliui į laisvę, pakeliui į nežinią.

Važiuojam su visu savo turtu. Jis visas sutelpa šešiuos ryšuliuos. Maišas su paklodėm, pagalvėliu, drabužiais. Ryšulys su knygomis, sunkiausias iš visų. Du lagaminėliai su reikalingiausiais skalbiniais, su maisto atsarga ir smulkmenom, tokiom kaip siūlais, žirkklėm, žodynais, puodukais. Portfelis su kelionėje vartojamais smulksniais ir rankraščiais. Tai ir viskas.

Dėdė, išvažiuojant, pasakė: „O, nepražūsit. Geri žmonės visados padės, jeigu patys būsit geri.“ Thiessenas išlydėjo mus kaip savo vaikus. Įdėjo pinigų, maisto. Senutė net apsiverkė, ir prašė būtinai parašyt.

Pirmą naktį pernakojom pas Vileišį. Rytoj drožiam į Murwiką, į priemiestį, kur yra karo pabėgėlių ir belaisvių lageriai. Pats sau, be lagerio, negausi nei maisto, nei kambario.

Murwik, 1945, gegužės 29

Murwiko lageris priėmė mus be ceremonijų, nors jie ir labai prisikimšę. Prisiglaudėm pabaltiečių kambarį, kartu su estais, latviais ir keliais lietuviais. Čia esą virš 40 lietuvių.

Gulim ant grindų, pasitiesę paklodes.

Vėl gyvenam barakų gyvenimą. Bet didelis skirtumas nuo Elmshorno. Kita nuotaika. Ir valgyti duoda žmoniškiau. Be dieninės normos, kas antrą dieną gaunam iš Raudonojo Kryžiaus po 300 gramų juodos duonos, apie 50 gramų sviesto ir marmelado, konservų, biskvitų, šokolado.

Koks žmonių godumas veltui gaunamo turto... Iš gretimo barako iškėlė vokiečių jūrininkus, neleido jiems beveik nieko pasiimt, viską paliko. Na ir apipuolė tuščius kambarius mūsų barakininkai. Griebia,

velka kas pakliūva po ranka. Tempia batus, kuprines, cigarečių krūvas. O vakar mūsų lietuviams užėjo epidemiška karštligė prie automobilių. Vieną atvažiavo iš už miesto, rado kažkur. Tai dabar visi automobilio užsigeidė. Pulkas nuėjo pas priemiesčio vokiečių ir tiesiai iš kiemo išvažiavo. Už pirmo šimto metrų pokšt į medį, ir paliko, o patys kruvini grįžo į barakus. Rytoj jie, sako, eis kito vogti.

Iš mūsų barakų išvažiavo paskutiniai prancūzai. Ryt ar poryt išvažiuos olandai, o dar už kelių dienų – rusai. Ir liksim tik pabaltiečiai ir dar gal keli lenkai. Visi išskrenda, o mes kaip paukščiai, pasilikę, rudenį...

O, koku pakilusiu ūpu jie važiuoja namo! Aš žiūriu į juos, į šituos italus, prancūzus, ir jie jau nebe tie, nebe tie užguiti, beteisiai vergai. Bet dar daug daug pašalo viduj. Dar daug laiko praeis, kol jų pavasaris ateis. Kai kuriems jis niekadės neateis – jie grįžta pusiau invalidai, suėstais kūnais, sudraskytais nervais.

* * *

Baisus triukšmas kambary. Nebegaliu rašyti. Reikės anksčiau keltis, kai visi miega, ar ką.

Jų kalbos! Šitos banalybės, beperstojis sielvartavimas gali iš proto išvesti. Lurušonis pasakė: „Na, bet apsipratom...“ Aš negaliu.

Visų didžiausias rūpestis dabar; kad neišvežtų prievarta namo, sovietinėn Lietuvon. Ginčijasi, barasi, o tema vis ta pati: bolševikai. Važiuot, nevažiuot? Važiuot, nevažiuot... Mūsų, manęs su Adolfu, tai šitie apsisprendimai ir šitos baimės neliečia. Mes jau seniai apsisprendėm: bolševikai ar ne bolševikai – mes į vakarus! Anglija, Amerika, pasaulis!

Lietuviai Flensburge išsirinko komitetą savo reikalams tvarkyti. Komitetui vadovauja toks Kaupas, buvęs pasiuntinys Berlyne. Husumo komitetui vadovauja profesorius Stankevičius, ekonomistas.

1945, birželio 3

Vakar šventėm karaliaus Jurgio VI gimimo dieną. Pirmą kartą turime reikalo su karaliais. Ta proga davė daugiau kiaušinių miltelių...

Reikia pasakyti, kad nors ir daugiau gaunam pavalgyti, vis tiek dar nėra tiek, kad galėtum pasakyti: esu sotus. Galima tik užvalgyti. Žinoma, nedirbant jokio fizinio darbo, galima kentėti. Stasys dirba karinėje mėsinėje, tai kas vakarą parsineša po paltį lašinių ir visą pundą dešrų. Į darbą eina su specialiom plačiom kelnėm ir trim numeriais per dideliais plačiais auliniais batais. Pareina blauzdas apraišiojęs dešrom.

Vienintelis pinigas dabar yra rūkalai. Markė jau išėjo iš apyvartos. Viskas cigaretėm. Nauji marškiniai – pakelis tabako. Aš pirkau batus užu pakelį tabako ir šešis kilogramus duonos. Duonos kepalas – dešimt cigarečių. Jeigu turi degtinės – dar geriau. Dviratis kainuoja dvi bonkas degtinės.

Krautuvėse nieko negali pirkti, su leidimu ar be leidimo. Tuščios lentynos.

Pro šalį pravaro ilgas eiles suvargusių kareivėlių. Kiti dar net nenuginkluoti. Pakelėse rūksta didelės krūvos šautuvų. Geležies laužai gruzda grioviuose, sukiaužę transporto mašinos, tankai, patrankos išmėtytos pakelėm.

Mūsų barakuos gyveno kelios vokiečių pabėgėlių šeimos. Mūsų lagerio vedėjas juos išmetė lauk. Eikit, sako, kur akys mato, kur kojos neša. Pažiūrėjo moterėlė, susirinko vaikus, paėmė juos už rankelių, ir išėjo. Dantis už dantį, akis už akį. Tokiais laikais gimiau. Tokiais laikais turbūt ir mirsiu.

1945, birželis

Gulime dar vis ant grindų. Kai įpranti – gerai, nespaudžia. Net patenkintas, labiau patenkintas negu pūkų lovoje. Tik naktį pasisaugok, kad kas galvos nenumintų.

Mūsų kambary devyniolika galvų. Devyni lietuviai, trys latviai, kiti – estai. Gretimame kambary – dvidešimt lietuvių. Ten susirenka visi triukšmadariai, kortuotojai. Pas mus ramiau. Aš kartais pagalvoju, kad visi normalūs lietuviai liko Lietuvoje.

1945, birželio 9

Šiandieną išvažiavo paskutiniai rusai iš mūsų barako. Namu. *Na rodinu.*

Ne visi vienodai nusiteikę. Komunistai važiuoja nuduodami esą linksmi, keikdami Vokietiją ir visus, kurie joje lieka. Kalbos eina, kad nenorinčius politrukai veža prievarta. Jeigu nevažiuoji – esi valstybės priešas. Grasina sušaudymu. Dimitrij, iš Leningrado, visą savaitę bandė apsispręsti, važiuot ar ne. Vakare taip, rytą jau vėl kitaip.

– Žinot, aš naktimis nemiegu. Aš vis galvoju, vis galvoju. Ir nežinau, ir nieko neišgalvoju. Suprantat – namie žmona, vaikai. Ketveri metai nemačiau, nežinau, kas su jais. Važiuosiu – kas bus, tas bus. Juk esu paprastas darbininkas. O jeigu ir pateksiu Sibiran – Sibiras irgi rusų žemė...

Pagaliau apsisprendė ir šią naktį susikrovė visus savo daiktus į maišą, ir susimąstęs išėjo.

– Važiuosiu namo. Ot ir laikai. Vergavau ketverius metus, šunio vietoj dirbau, ir patekau čia ne savo noru, o iš karo lauko, savo tėvynę gindamas. O dabar, išlaisvintas, bijau namo važiuoti. Tai ir laikai. Jūs nesuprantat, kaip aš jaučiuos, kas many dedas. Ir tėvynėn važiuoju drebėdamas, nors žinau, kad joks vagis nesu, tik matrosas.

Gandai sklinda, kad rusai, važiuodami namo, nori ir pabaltiečius pasiimti. Kai kurie šią naktį net barakuos nemiegojo. Praeities išgyvenimai, rusų kareiviai barakuos, spaudimas grįžti namo, rytdienos netikrumas ir nepasitikėjimas sąjungininkų planais visų nervus baigia suardyti. Jaunimas dar į viską žiūri pro pirštus, viską stengiasi pamiršti prie kortų ir gėrimo. Bet pagyvenusieji vaikšto kaip nesavi. Menkiausias naujas gandas, sovietų pareigūnų apsilankymas į stovyklą juos sujaudina. Keikia rusus, laksto iš kambario į kambarį, į komitetą ir iš komiteto. Dabar, jiems nuraminti, Lietuvių komitetas, su anglų valdžios pagalba, išduoda angliškus pasus ir pažymėjimus. Juose pasakyta, kad tas ir tas asmuo atsisako grįžti į Lietuvą, kol ji bus sovietų okupuota. Popieriai apramina nervus, popierizmas.

Barakai per triukšmingi. Negaliu nei rašyt, nei skaityt.

Tai einu į laukus.

Nervai kaip stygos.

Daug ginčijuos, kritikuoju, nesutariu, ir niekuo nebepasitikiu.

Visi tvirti pagrindai slysta iš po manęs.

Viskas, kuo pasitikėjau, griuvo.

A, net ir demokratija siūbuoja...

Visur chaosas, anarchija.

* * *

Skaitau Goethę, Lessingą, Hegelį, Nietzsche, Holderliną, Spenglerį.

Kartais išeinu į Murwiko apylinkes, į pievas, uostą.

1945, birželio 24

Prieš dvi dienas palikom Murwiko lagerius. Mus atkėlė į Flensburgą. Iki šiol lageriai buvo maišyti. Dabar pradeda atrinkti pagal tautybes. Barakai čia niūrūs, pilki mūrai. Kiemai užteršti, užgriozdoti. Ir esame pačiame miesto vidury. Daug šeimų guli ant grindų. Trūksta dviejų šimtų lovų. Pilna blusų ir utėlių.

Žmonės išbadėję, į atvežtą Raudonojo Kryžiaus maistą žiūri godžiomis akimis, ratu apstoję aplinkui stalą. Dėl kiekvieno gramo pasiruošę kelti lermą.

* * *

Dauguma lietuvių, su kuriais dabar gyvenam, buvo kareiviai, vokiškuos dalinius. O jau ir Lietuvoj visi kalbėjo, kad joks geras žmogus neis į vokiečių kariuomenę, kad ir lietuvių dalinius. Gretimam kambary yra apie dvidešimt tokių kareivių. Išstis dienas kortuoja, o kai nekortuoja – eina ieškoti, kaip jie vadina, „grobio“: vogti iš vokiečių. Jie vagia bet ką – dviračius, automobilius, vištas – kas tik pakliūva po ranka.

* * *

Latviai St. Nicolaus bažnyčioje surengė koncertą. Dalyvavo geri vokalistai ir instrumentalistai. Niedra, Kreišmanis (vargonais). Vinertas ypač gražiai grojo smuiku. Atsigavom truputėlį, pasijautėm kaip žmonės, šiandieną toje pačioje St. Nicolaus bažnyčioje buvo Bacho koncertas, tai buvo dar kita šventė, šitos dvasinės iškylos padeda.

A, mintys pinasi. Per daug žmonių stumdomi aplink stalą ir varo kažkokius biznius su vokiečių ekskareiviais. Tai nutraukiau.

* * *

Lagery vyksta didelė mainų prekyba su vokiečiais. Koridoriuose vokietės pasieniais ant suolų išdėsto savo prekes ir laukia pirkėjų. Prekės – daugiausia rūbai ir batai. Už kilogramą duonos, už dėžutę konservų gali gauti švarką, ar kelnes, ar batus. Turbūt – jų kare žuvusių sūnų, tėvų, vaikų... Prostitutės irgi pradeda savo biznj, labai geras biznis joms dabar mūsų lagery.

* * *

Nesąmonė yra galvojimas, kad visą pasaulį galima apmauti ant vieno kurpaliaus. Regioniniai, klimatologiniai, rasiniai, lingvistiniai ir daug daug kitų veiksmų skirsto žmones ir kraštus, net ir atskirus žemynus, ir yra kvaila ir įžūlu bandyt juos visus suvienyti. Skirtingų grupių žmonių galvojimas, pojūčiai, sielos, praeitys skiriasi.

1945, birželio 26

Atvažiavo Husumo lietuviai. Visus renka į Flensburgą. Didžiausias erzelis. Ieško pažįstamų, pasakoja savo odisėjas. Šiauliškis boksininkas groja akordeonu. Nors kambary vietos tėra tik apsigręžti, kai kas bando šokti.

Būtėnas*, dvilinkas susilenkęs dviaukštėj lovoj, kažką rašo – arba atsiminimus, arba taisykles ateities lageriams... Suvaikėjo žmogus. Teko užmesti akį į tas jo taisykles. Vienas punktas sako, kad kambary visi privalo be kepurų būti. Jis ketina savo taisykles lagerio vyriausybei pasiūlyti. Rašo žmogus ir murma. Sako, plunksnos darbuotojams turėtų duoti atskirą kambarį, kad atskirtų šituos jaunus kumelius.

* Petras Būtėnas, buvęs Panevėžio gimnazijos direktorius.

Vakar atsigulčiau dešimtą valandą, nes noriu anksti, prieš šeštą, keltis, kad galėčiau be triukšmo, visiems dar miegant, šiek tiek padirbėti prie kalbų. Tačiau vidunaktį iškėlė iš miego: viename gale gulintieji susiginčijo su kitam kambario gale gulinčiais dėl tvarkdarių reikalingumo. Tai pravėriau savo burną, sakau, ginčams galėtų būti geresnį laiką pasirinkti.

– Ką, atsirado vienas miego norintis! *Molči* – ką norim, tą darom. Demokratija dabar!

Teko nutilti, kad neišverstų iš lovos.

Joninių vakare degėm kieme laužą, dainavom, šokom, buvo gražu, kol keli girti lietuviai susipyko ir ėmė peiliais pjaustyti. Tai uždarė juos į sandėlį ir duris užrėmė.

* * *

Kai išvažiuoji toliau už miesto, matai laukuose jau dirbančius jaunos vokiečius. Atleisti kareiviai grįžo namo. Rusai jau išvažiavo. Net ir karui nepasibaigus, dar pas Thiesseną, rytais šieno stirtoje rasdavom vokiečių dezertyrų kareivėlių. Bedi rytą šakes ir žiūri, ar ko nepribesi.

* * *

Mūsų geriausias draugas čia dabar yra Laurušonis, su sūnumi. Jie buvo pagrobti Gestapo. Turėjo birst dvidešimt kilometrų per ledinį vandenį. Juos nuvarė į pirmas fronto linijas, dirbt, po pat rusų kulkom. Mušė juos lazdomis. Bet jie išlaikė.

* * *

Stutthofe Laurušonį šešias dienas marino badu. Jį įdėjo į karcerį, pilną vandens, ir jis jį turėjo vis semti, kad neprigertų. Valandą išlaikė pririšęs prie medžio. Po to – varė per dvidešimties vyrų šerengą, septynis kartus, jie tai vadino „savaite“.

* * *

Visos Prūsijos pakelės buvo nukabinėtos pakartais vokiečių karo dezertyrais, su užrašais: „Šis karys trejus metus drąsiai išsilaikė rytų fronte, bet tapo bailys savo tikrąją žemę begindamas.“ Kartais kybodavo ištisi štabai, su visais aukštaisiais karininkais, iki kapitonų, ir aukščiau, pasakoją Laurušonis.

1945, liepos 2

Lageris sukilo. Koridoriais, nuo vieno galo į kitą, srūva vienmarškiniai žmonės, su rankšluosčiais po pažastimis. Koridoriuose praustis uždrausta, visi dabar turi eit į kiemo prausyklą. Trečia diena bjauriausiai lyja. Turim bėgti per kiemą, lenktyniais, kad nesuslaptumėm iki kaulų. Vakar anglų toks pareigūnas perėjo per lagerį, tai sako, baisiausia nešvara ir betvarkė čia. Liepė apsitvarkyti. Dabar įvedė beveik karišką tvarką. Pusę septynių keltis, valgyti, apsitvarkyti. Devyniomis – kambarių patikrinimas. Pietūs nuo pusės pirmos iki pusės antros. Kava šešiomis. Vienuoliktą visi turi eiti gulti, visus lermus baigti. Koridoriuose visą laiką vaikšto du ar trys budintieji lagerio „policininkai“.

* * *

Flensburgo gatvėmis, sodeliais, parkais vaikšto jaunas pamišęs vokiečių kareivis.

Vaikai dažnai jį būriu apstoja ir ima davinėti kariškus įsakymus:

– Gulk, kelk, bėk, šliaužk!

Jis uoliai ir sąžiningai stengiasi visus jų įsakymus vykdyti.

Bet maži vaikai turi mažai pasigailėjimo, jie tokie mininčiai...

Tai jie jį nuvaro iki nuvirtimo.

Visas suprakaitavęs, sušilęs jis vykdo savo įsivaizduotų vadų, savo mažų kankintojų įsakymus, dreba iš baimės prieš juos.

1945, liepos 5

Šiandieną nutarėm, abu su Adolfu, kad Flensburgo mums jau užtenka. Nutarėm stumtis į pietus. Į Frankfurtą. Iš ten – tolyn į pietus, kur magnolijos žydi... Į Šveicariją ar Prancūziją. Čia, Holst-Schleswige, visados paniurę, lyja.

Traukiniai dar neina. Važiuosim dviračiais. Viską, kas mus kelionėje apsinkintų, pardavėm ir nusipirkom du aplamdytus dviračius. Išmėgindami, vakar nuvažiavom į Glücksburgą, dešimt kilometrų į pietus nuo Flensburgo.

Ne veltui jie giriasi, kad jie turį gražiausią vasarvietę visam Baltijos vakariniam krante. A, stovėjom pasirėmę ant dviračių ir žiūrėjom į Baltiją. O, Baltija, Baltija. Už tavo šitų mėlynų vandenų, tik ištiesk ranką, ten Lietuva, ją gali beveik paliesti – išsiilgusiom akim.

Miestelis pasislėpęs miškely. Tvenkiniai, prūdai, ajerynai, švendrynai, kalvelės. Išplaukia laivas į Flensburgą. Krante mojuoja rankomis. Apsukam dviračius ir pro žydinčius jazminus, pušų, eglių ir sodų alėjas, pro kvepiančius šieno ir nokstančių rugių laukus palengva miname atgal. Nuo saulės įkaitęs asfaltas žiba prieš saulę.

1945, liepos 8

Negaliu nei rašyt, nei skaityt. Neįmanomas triukšmas. Elmshorno prisiminimai...

Išeinu į miestą.

Parkas.

Smėlio dėžėse žaidžia vaikai.

Jie juokiasi, šokinėja, pilsto rieškučiomis smėlį ir yra juo patenkina. Už virvutės tempia ratukus. Ratukuos meškiukas būgną muša.

Ateina trys vokiečių kareiviai. Jauni, labai jauni. Visi trys su lazdomis, ant rankovių geltonos juostos su trimis juodais taškais: jie akli.

Susikabinę rankomis, tylūs, retkarčiais pasidalindami žodžiu, jie lėtai eina smėlėtu takeliu.

Kryžkelė.

Suka į vieną pusę – pataiko į gėles. Suka į kitą – pataiko į veją. Dvi mergaitės, priešais, paima juos po ranka ir nuveda takeliu.

Žiūriu į parką, medžius, į tvenkinį, vandens lelijas.

Ant suoliuko, priešais, sėdi jaunas vokiečių kareivis ir skaito knygą.

Prieina civilinė policija, su baltais raiščiais ant rankovių, patikrina dokumentus, užsirašo kažką, nueina.

Šalia mūsų sėdi stambus vokiečių ir jau antrą valandą žiūri į tą patį tašką. Gali būti aklas. Gali būti pamišęs. Gali būti visai normalus.

Mat, buvo karas.

Dabar visai ramu, tylu.

Pačiame parko vidury.

Tiktai paukščiukas gieda.

1945, liepos 10

Kambarį esam dvidešimt ir keturi. Kambarys – mokyklos klasė. Ant sienos dar tebekaba lenta. Kampe, spintoje, priversta vadovėlių. Juos vartojam įvairiems sukimo ir valymo reikalams. Vadų, Hitlerio paveikslus naudojam po čiužiniais, kad lova nedubtų.

Dauguma mūsų kambario gyventojų jauni. Dauguma savanoriškai įsijungė į besitraukiančius vokiečių kariuomenės dalinius. Vienus jų anglai legaliai paleido, kiti patys pabėgo, pakeitę dokumentus. Įpratę kariuomenėje savivaliauti, nustoję bet kokio pagarbos jausmo, čia jie dabar triukšmauja, šūkauja, vagia dviračius, plėšia sodus ir daržus, peša vištas.

Kita dalis – civiliai pabėgėliai. Gretimoj lovoj prie mūsų miega Macūras, šoferis žemaitis, su sūnum, nepriklausomybės kovų karininkas. Amžinai kankina mus savo vis tais pačiais pasakojimais apie kovas su lenkais, vokiečiais, bolševikais, šiaip, kai nekalba, jis čia labai naudingas žmogus. Visus aplopo, sutaiso batus, suremontuoja dviračius.

Visi amžinai kortuoja. Dabar eina Žydų liaudies bankas. Taip vadinasi keturių vyrų kompanija. Iš kur tas pavadinimas – manęs neklausk. Žydų banko, Žydų liaudies banko propagandos ministeris yra Justas Leščinskas, policininkas, pusveterinorius, baisiai domisi arkliais ir jų ligom. Jis lėtas, labai primena katiną. Abejingas, šaltas. Nušaus tave nemirktelėjęs. Kiti trys: Gabeckas, sportininkas iš Šiaulių; Antanas Bagdonavičius, amatų mokyklos, maliarių skyriaus, iš Kauno. Iš maudyklų, iš vandens, nuo dugno išneša dantyse pinigą, gerai nardo. Vladas Rimkevičius – dantų technikas, kaunietis, linksmas, apsitrynęs, amžinai plepa, plepa apie savo išgyvenimus Reicho savanorių darbo tarnyboje. Su Bagdonavičium kartu tarnavo ir kartu pabėgo, į čia. Jie vis kartu, viskas pas juos drauge. Ir visą laiką barasi. Urzgia ir urzgia. Tai dėl maisto, tai dėl lovos, tai dėl cigarečių, tai vėl dėl ko.

Kasdien į mūsų kambarį susirenka prisiekę kortų klubo nariai. Nuo ryto iki vakaro, be atodūsiu, jie pliekia, apsipraktaitavę, užgulę ir sulipę ant stalų. Prasilošia, ir vėl atsilošia, ir vėl krinta – taip diena iš dienos.

1945, liepos 11

Su Rimkevičium aplankėm senį generolą Daukantą.

Jis sako, Flensburgo lietuvių komitetas jį ignoruoja.

Atvažiuom į barakus. Čia jį apspito krūva senimo ir jaunimo, visi nori su juo kalbėtis. Vienas kažkoks ponas, galbūt direktorius koks, prasitarė ir apie „būsimą“ karą, kuris, jo nuomone, tikrai greit bus.

– Na, ir ką pats tada darysi? – paklausė generolas.

– Aš? Tai yra visiems savaiame aišku.

– Na, ką būtent darytum patsai, asmeniškai?

Ponas direktorius tyli ir krapšto žemę.

– Na, ką? Nežinai?

Generolas žiūri į jį, juokiasi ir suka lazdelę. Jis visados su tokia plona lazdele.

– Kodėl generolas norite mane kompromituoti? – pagaliau ištarė direktorius ir, apsigrėžęs, pasuko į baraką.

– O aš, – tarė Daukantas, – aš žinau, ką darysiu: aš kariausiu. Niekas mums veltui neduos nepriklausomybės. O tas ponas turbūt galvojo ramiai po dvidešimt keturias valandas gulėti ir spjaudyti į lubas. Už tai aš jam laisvoje Lietuvoje pasiūlysiu aukšto direktoriaus vietą...

Mūsų Komiteto nariai, ir ne nariai, visi pretenduoja į ministerius, važinėja automobiliais. O generolas tai visados pėsčias.

– Žiūrėk, – tarė jis man vėliau, savo kambarėly, – ar mane matei kada nors važiuojant pas jus ar šiaip kur automobiliu? Ne. Aš daug nereikalauju, aš prastas žmogus. Pažiūrėk į mano kambarėlį – ką matai, tai viskas.

Mažas keturkampis kambarėlis miesto pakrašty. Anglai davė jam. Lova. Krosnis. Spinta su knygomis. Rašomasis staliukas. Sėdi ant lovos – nėra kėdės. Nors iš anglų gautų visko, ko prašytų.

Sako, pasisiūlė Senkui laikyti anglų kalbos kursus Flensburgo lietuviams, tai Senkus sako, vietos nėra.

– Vasarą man jokių patalpų nereikia. Pažiūrėk, štai vengrų, kuriuos aš mokiau, – gryname ore.

Rodo fotografiją ant sienos: generolas stovi pievoje, su vengrų grupe.

– Mano svajonė, mano didžiausias sapnas yra būti paprastu Merkinės mokytoju ir dėstyti matematiką ir istoriją.

Nežinau, kaip kalba nuklydo į religiją. Tai visą popietę jis man prakalbėjo apie indų vedas. Jis jas pažįsta labai labai gerai.

– Dabar gyvename pereinamąjį laikotarpį, proto-meilės laikotarpį. Po to ateis tikrasis meilės laikotarpis, o po jo – harmonija. Taip moko vedos.

Prasitariau apie mūsų planus važiuot į pietus.

– Važiukit. Nedvejokit. Ir kuo greičiau. Netrūnykit čia. Čia tiktai prūdas. Tik prūdelis. Jums čia ne vieta. Pasaulis yra daug toliau.

1945, liepos 13

Antra diena Hamburgo priemiesty, Ochsenzollyje.

Užvakar apkrovėm savo dviračius ryšuliais ir kuprinėm, ir išsivarėm. Bet įvyko, ko nesitikėjom. Visi sakė, kad traukiniai dar neina. O sustojam stoty, pasitikrint, ir pasirodo, jau jie eina. Nuo vakar.

Mus perspėjo, kad nevažiuotumėm be anglų leidimo: kita zona. Nueinam leidimo – sako, ateikit po aštuonių dienų. Aštuonios dienos! Mūsų kraujas tiek negali laukt. Mes – dabar! Lauk iš prūdo, kaip Daukantas mums liepė. Laikas traukti į pietus, kaip paukščiai rudenį: į pietus!

Mus visi gąsdina, kad tokia kelionė ne tik neįmanoma, bet ir pavojinga. Kontrolės visur, nėra maisto, nėra tiltų, nėra nieko.

Bet laimė su mumis. Važiuojam traukiniu, su dviračiais ir bagažu. Apie pusantro šimto knygų palikom pas vieną vokiečių. Kai bus geresnis susisiekimas – pasiimsim. Važiuojam kiauliniu vagonu. Kitokių nėra. Dvokia mėšlu ir galvijais.

* * *

Neumünsterio stotis visiškai suniokota. Mačiau Hamburgą, tuoj po bombardavimo, dar teberūkstantį – bet vaizdas nebuvo taip klaidus kaip čia, po dviejų mėnesių valymo. Visas stoties rajonas – tik griuvėsių laužas. Tik viena linija pravalyta, visos kitos linijos išlėkusios į orą, bėgiai piestu pasistoję, prie milžiniškų duobių, vagonai sudaužyti ir sulamdyti, suversti vienas ant kito, stati ir gulsti, nusviesti į šoną. Stoties rėmai kniūbsti, suvirtę, garvežiai išvartyti ir sulaužyti, gaila žiūrėt, jie tokie bejėgiai dabar.

Traukinys sustojo ant lauko, apie penkiolika kilometrų nuo Ochsenzollio, kur, mums buvo sakyta, yra lietuvių lageriai ir kur mes nutarėm sustoti ir atsipūsti. Bet traukinys sustojo, ir gana. Toliau bėgiai nesutaisyti. Tai sukrovėm viską ant dviračių ir pagal traukinio bėgius patraukėm į Ochsenzollio pusę.

Traukiny jau buvom bepradėję gailėtis, kam pirkom dviračius. Bet dabar, žiūrėdami, kaip kiti tempia savo nešulius, mes džiaugėmės, kad turim dviračius. Jautėmės gana linksmai ir švilpaudami stūmėm savo dviračius. Aplinkui raudoni darbininkų namai, ilgos ir iš visų pusių gerai sužėlusios – mūsų kirvių nepaliestos! – alėjos, jau baigią nokti javų laukai, sodai. A, vasara, gerumas! Laisvė!

Mano dviratis, mažiau apkrautas, eina visai gerai. Adolfo dviratis, su čemodanais ant rankenų, reikalauja viso kelio, neina kur tu nori – dviratis eina kur jis nori. Čemodanai kliudo ir minti. Važiuoja jis plačiai kelius išskėtęs. Tik labai palengvėle tęsiame savo komišką kelionę toliau.

Į Ochsenzollį jvažiavom temstant. Apsidžiaugėm gavę lovą ir šaltos kavos.

Rytą, anksti – ne taip jau anksti, jau buvo aštuonios – mes atsikeliam, gerai išmiegoję, ir sakom: važiuokim Hamburgan, leidimo Elbę pereiti. Bet niekas nesikelia. Visi miega, kriokia. Mus informuoja, kad čia niekas iki vienuoliktos nesikeis. Ir prasčiokai, ir komitetas. Nei kur ko paklaust, nei kur sužinot. Vienas žemaitis prisistatė su batais. Pirk, girdi, biznį padarysim. Sakau, pranyk, o ne – barzdon dėsiu.

Lauke – viskas užteršta, užleista. Jie pilvus užvertę iki vienuoliktos guli, spjaudo į lubas per dieną, o aplinkui gyvatės perisi. Nesuprantu, kaip taip galima gyventi, namuos ar ne namuos.

Tai nusispjovėm ir išvažiavom į Hamburgą. Sakom, važiuokim knygynų paieškoti.

Atsitiktinai, mieste, sutikom generolą Kubiliūną. Jį buvom Flensburge sutikę. Jis mums davė Lietuvių komiteto adresą. Komitetui vadovauja kažkoks buvęs ministeris, jo vardo nepagavom.

Susiradom anglų komendantūrą. Kareivėlis Elbės perėjimo reikalams mums liepė ateiti pirmadienį, anksčiau nieko negalys padaryti. Iš vokiečių patyrėm, kad vienintelis būdas pereit į kitą Elbės pusę yra meluoti, kad einam pas savo tėvus. Tai taip ir mes nutarėm padaryt. Geros pokario pamokos, mokais, ko gali.

1945, liepos 15

Sutikom keletą lietuvių iš Elmshorno. Pasirodo, išvažiavom pačiu laiku. Prieš pat karo pabaigą sąjungininkai daug kvartalų nušlavė bombom, žuvo daug žmonių. Dominykas miręs. Jis mirė likus savaitei iki kapituliacijos. Organizmas buvo per daug suėstas kalvėje, be maisto. „Mirsim, broliai lietuviai, mirsim, badu mirsim mes šioje bado ir mirties karalystėje“, – aš girdžiu jo balsą.

* * *

Hamburge nuvažiavom į zoologijos sodą. Viskas sugriauta, nupūsta bombų. Narvai tušti. Dar viena šimpanzė likus, tai visi sustoję aplink jos narvą.

Šimpanzė labai rami, be reikalo nešokinėja, žiūri labai ramiom ir protingom akim į žioplius. „O, kvailiai, – ji galvoja, – jūs išdaužėt mano draugus, išmarinot.“

Pavianas daug nervuotesnis – jis pyksta ant žmonių, jis nežiūri į juos. Jis piktai šūkauja, kaso savo žvilgančius plaukus, keikia žmonių rasę.

1945, liepos 21

Ilga savaitė.

Sunku miegoti. Per naktį jie laksto per lovas, rėkia visom gerklėm. Be perstojo kalba apie savo didvyriškus žygius, kurie prasideda ir baigias moterim. Vakaraus iki pusės dvyliktos paprastai visi salėje šoka ar šiaip kur geria. Kambarį tada ramu. Bet apie dvyliktą, su visom piktom dvasiom, jie sueina į kambarį ir tada duok kojom valių arba užsikimšk ausis ir tupėk ramiai kur kampe. Lovoje neilgai gulėsi. Tokiems, kurie prieš trečią valandą nakties eina į lovą, išima iš apačios lentas ir juos „nuleidžia“ su visais patalais ant grindų. Prasideda barniai, lenktynės per lovas, akrobatikos numeriai. Dažnai, miegančiam, sakysim, ir man pačiam, užlipa visu bėgimo tempu ant pilvo ar ant galvos.

Kada šita kūrybinė stadija išsenka, prasideda antroji programos dalis: ataka prieš gretimam lagery gyvenančius latvius. Šitų atakų kaltininkas yra jaunas jugoslavas – vienintelis jugoslavas Ochsenzollyje, kurį lietuviai priglaudė savo lagery. Jis sako esąs tikras kunigaikštis, ir, iš atrodymo, gal ir yra. Bet šiaip jis

yra tik dantų technikas. O kad jau jis labai gražiai atrodo, tai visos latvaitės paskui jį bėga. Tai ten ir Lietuvos-Latvijos karo pradžia. Lietuviai užstoja jugoslavą, ne tiek dėl moterų, kiek dėl jo dantisto amato. Mat jie dažnai turi taisyti išdaužytus muštynėse dantis.

Dienos metu latviai nediršta, bet naktį pradeda galvas pro langus kaišioti, ieškodami jugoslavo. Vos pirmieji latviai pasirodo, lietuviai visu būriu išvirsta pro duris ir kumščiais, lovų lentomis suguldo latvius ant kiemo. Anglų sargyba visados atbėga per vėlai – kaltininkai guli lovose paklodėm apsitraukę galvas, lyg niekur nieko.

Taip kas naktį.

* * *

Lagery gyvena keli gydytojai – Ivinskis, Antanaitis, prof. Stonkus ir dr. Kubilius. Turi kunigą ir bažnyčią, įrengtą vienoje lagerio salėje. Sukrovę, sulipdę altorių, prikalė prie durų kryžių – ir gerai. Altorių uždengę, salėje dėsto anglų kalbos pamokas. Du tris kartus iš Hamburgo atvažiuoja kapela ir šokių salėje šoka, padainuoja.

* * *

Visuos lageriuos prostitucija. Dr. Vileišis ir dr. Antanaitis man sakė, kad beveik pusė serga lytinėmis ligomis. Italai prašoka visus kitus, procentais. O lietuvaitės ir latvės pralenkiančios estės.

Kas vakarą krūvos vyrų išvažiuoja į Hamburgo prostitucijos landynes. Vienas gyrės šiandieną, kad jis spėjęs taip „užmesti“ su viena „boba“ čia pat, mūsų kambary, kai išėjom maisto parsinešti. Penkios minutės.

Įdomiausias žmogus čia yra italų lagerio daktaras Antanaitis. Kokių 35 metų amžiaus. Labai domisi psichologija. Sako, buvo labai palinkęs į literatūrą, bet nuėjo į mediciną. Valandom pravaikštom. Entuziastas, vis pilnas kalbos. Mus ir maistu sušelpia. Skundžias tik, kad jį baisiai išneruoja italai.*

1945, liepos 27

Pagaliau – Würzburge!

Po savaitės nemigo viskas aplinkui sukas ir vos nustoviu ant kojų.

Apie mūsų kelionę nuo Hamburgo:

Pirmiausia – leidimas pereiti Elbę.

Biurokratizmas visur ir visados tas pats. Ėjau, vaikščiojau, nuo langelio prie langelio. „Į ten.“ „Ne čia.“ „Ateik rytoj.“ „Ateik dar po dienos.“

Sėdžiu ant griuvėsių krūvos ir nežinau, ką daryti. Nervai dreba, smegenys neklauso, galva verda, kunkuliuoja, ūžia.

Karininkas, kurčias šiek tiek, ir viena akim silpnai primatantis, anglas, liepė mums ateiti pirmadienį pasiimt leidimo.

Ateinam pirmadienį. Karininkas verčias po popierius – nėra. Kitų yra, mūsų – ne.

– Ateikite po poros dienų.

Po dviejų dienų vėl pas jį.

– *Guten Tag.*

– *Guten Tag.*

Anglas vėl verčias, verčias – nėra.

– Žinot ką? Jūsų leidimas turbūt dingio. Užpildykit formas iš naujo.

Po velniais!

* Priešas (1949, liepos 5): Vienas sutiktas žmogus pasakojo, kad dr. Antanaitis išėjęs iš proto, vėliau, ir jis nežinąs, kur jis yra.

Važiuojam į Lietuvų komitetą naujų blankų. Ten – ten jau po penkių. Per vėlai šiandieną. Atvažiuokit rytoj. Ponai baigė darbą, jau su portfeliais po pažastimis stovi.

Kitą dieną atvažiuojam: jiems baigės blankos. Atvažiuokit rytoj, naujų blankų turėsim.

Ateinam kitą dieną: blankos dar neatspausdintos.

Važiuojam namo, keikdami, prisiekdami ateity nieko su jokiais įstaigomis niekad bendro neturėti.

Tai vaikščiojam po Hamburgą, ieškodami knygynų, ieškodami kokios padoresnės knygos. Visos lentynos tuščios.

Penktadienį vėl važiuojam pas anglą. *Nix*, jis sako. Jums nėra leidimo. Kapitonas jūsų leidimo nepasirašo. *Nix*.

O piktumas. Tai pasiimam nepasirašytą leidimą ir pikti važiuojam į Ochsenzollį.

Ten – išlipom, pažiūrėjom į barakus, ir sakom: ne! Čia tai tikrai nepasiliksime. Su leidimu ar be – važiuojam į pietus! Į pietus, ten, kur magnolijos žydi!

Nutarėm: kai reikės leidimo, jiems rodysim šitą nepasirašytą popierį. Jiems tik rodyk popierį – ir viskas gerai. Popierio galia!

Tuojaus nutarėm savo idėją išmėginti. Stoty visą valandą styplinėjom tarp žmonių prie barjero, kur išdavinėjo leidimus bilietui, studijuodami biurokratus. Pagaliau vieną apsirinkom, tokį apysenį, nelabai stropų savo amate žmogelį, tikriausiai anglų kalbos nemoka, tokią bent išvadą padarėm bestebėdami. Jį mėginsim pirmą apgauti, sakom. Taip ir taip, sakom, išduokit du bilietus. Tarnautojas žiūri į tekstą, studijuoja blanką, atrodo lyg leidimas. Rodo šalia sėdinčiai kaiminkai – abu nieko nenuvokia. Tokio popierio dar nematę.

– Ne, – sako, – gal netikras.

– Kaip netikras? – Rodom pirštais į blanką. – Čia anglų leidimas.

Senis numojo ranka ir išrašė leidimą bilietams. Geras senis. Šokdami ant vienos kojos išėjom pirkt bilietų.

Bilietai kišenėje.

Traukiniui pervaziavus Elbės tiltą nutarėm, kad jau tikrai važiuojam.

* * *

Iki Elbės, neskaitant subombarduotų miestų, karo iš traukinio nematai. Tačiau į vakarus nuo Elbės – viskas sunaikinta. Tiltai suvirtę į upes. Pakelės pilnos duobių, mašinų laužo. Tik maži miesteliai išlikę pussveiki. Göttingenas visai sveikas, tik stoties rajonas sukultas. Hannoveris, Kasselis, Giessenas, Würzburgas neturi nė vieno sveiko namo. Viskas sulyginta su žeme.

Pakelėm stovi nesuskaičiuojamos automašinų, patrankų, vagonų eilės, skylėti, sudegę tankai. Jauna, gyvybinga, atkakli žolė pradeda užželti viską. Didžiulės piktžolės užlipo iki sunkvežimių priekabų, lenda į piktų patrankų gerkles. Kai kuriose mašinosose įsitaisė gyventi benamiai pabėgėliai, šeimos. Ant apmirusių mašinų džiūsta skalbiniai, vaikai laipioja patrankų vamzdžiais. Tai bus jų vaikystės prisiminimų neišdildoma dalis.

Labai daug vaikų bastosi laukais. Štai gal dvylikos, gal dešimties metų vaikiukas tempia kuprinėlę ir krepšį, skubinas į vagoną.

– Vieno tai mes dar turim: mes turim laiko, – sako vokiečiai.

Taip. Laikas viską sutvarkys... Laikas. Tai vaikšto po savo namų griuvėsius ir renka, dėlioja plytgalius ir geležies tinklus.

Vagonai perpildyti pabėgėlių. Jie grįžta namo – ar ieško namų. Važiuoja, bet kur, vis viena. Tik su lagaminu rankoje, lagamine visas turtas. Dar kiti, krūvas maišų ir dėžių susikrovē, perone laukia traukinių. Traukiniai eina be tvarkos, bet kada. Jeigu keliauji be nieko, gali į bet kurį įšokti. Bet jei su daiktais – sudiev. Tu liksi su visais savo maišais perone, o traukiniai eis ir eis. Traukiniai – kiekvienas vagonas prisikimšęs kaip silkių statinėje. O čia dar karštis. Kaip krosnyje visi kepa. Keletą kartų mačiau

vokiečius grįžtant į savo namus, į savo miestelį pirmą kartą po nežinai kiek metų. Traukiniui įvažiuojant į miestą jie puola, gula ant langų, prie durų, žiūri, ieško savo namų, gatvių, ir temato tik griuvėsių laukus, niekas neatspės, kur jų namai buvo.

Pravažiavom grįžtančių namo rusų transportą. Apsikaisę raudonom vėliavėlėm vagonus, apsikarstę visų „šventųjų“, ir ypač Paties Švenčiausiojo, portretais ir šūkais, *na rodinu*, dainuodami Katiušą jie žiūri į mūsų vagonus, graso kumščiais, šaukia, rodo liežuvius, mēto akmenimis. Vienas tik per klaidą pralėkė pro mano galvą.

Traukinys sustojo kelis kilometrus prieš Bremeną. Toliau turėjom eiti pėsčiom. Bjauriausia, kad niekas nežino, kur stotis. Bėgių, vagonų ir griuvėsių labirinte apsisuka galva. Tai paėję kilometrą leidžiame žvalgą ant kalvos, t. y. ant griuvėsių kalno. Žvalgas grįžta ir praneša, kad nė vienoj iš visų keturių pusių nematyti stoties. Tik netyčia pasitaikęs vaikas parodo mums teisingą kryptį.

Iš Bremeno išvažiavome šešiomis vakare. Dešimtą įvažiavome į Hannoverio griuvėsius. Miegojom ten pat, stoty, susirietę ant čemodanų, kojas įrėmę į plytas. Nekoks miegas, nepatogu, ir dar visokie tipeliai aplinkui slankioja, tykodami ką pavogti. Tai gulim ir klausomės, kaip garvežys švilpčioja tarp griuvėsių kalnų.

Pirmadienį, septintą ryto, išvažiavome iš Hannoverio Göttingeno link. Pusiaukely pradeda keistis gamtovaizdis. Iš Šiaurės jūros monotoniškų lygumų pereinam į kalveles ir kalnus. Senos pilys, griuvėsiai romantiškai stypso Harzo kalnuose. Pro šalį bėga apžėlusios tirštais miškais kalvos, upės.

Göttingene sužinom, kad traukiniai iš ten beveik visai neina. Tik vienas nedidelis traukinys eina kasdien, tik tarnybiniais reikalais. Bilietų neparduoda. Ir reikia specialaus leidimo. Nuo Göttingeno prasideda amerikiečių zona.

Jau kelios dienos, kaip nebeturim maisto kortelių, tai alkani kaip šunys. Einam miestan, ieškom Lietuvių komiteto. Mums Flensburge sakė, kad čia toks esąs. Komitetą suradom. Gavom sriubos ir kampą pernaktoti. Jie čia visi įsitaisę labai gerai. Gyvena privačiai, turi savo valgyklą, pusryčiams gauna kavos. Komitete dirba Nasvytis ir prof. Skardžius.

Kitądien – vėl einam į stotį. Šį kartą mums pavyksta iškaulinti bilietus. Išvažiuojam Kasselio link.

Amerikiečių zonoje geležinkeliai mažiau aptvarkyti, o gal jie čia buvo daugiau sudaužyti. Kelionė lėtesnė. Mūndene turim visi išlipti: priešais išsprogdintas tiltas. Du kilometrus kalnais velkam čemodanus į kitą upės pusę ir ten visą dieną prasėdim laukdami kito traukinio. Trečiądienį, šeštą valandą ryto, vėl tęsiame savo kelionę. Už dešimties kilometrų traukinys vėl sustoja, ir visi lipam lauk. Abejoja, ar tiltas atlaikys traukinį. Tai pėsčiomis pereinam – kiti perprojoja tiltą, traukinys vienas pervažiuoja. Atlaiko. Mat tiltas tik vakar užbaigtas, mūsų yra pirmas traukinys per jį.

Kassely baigės mūsų maistas. Kilometrus griuvėsių perbridome ieškodami maisto centralės. Žmonių irgi nematyti. Vienas kitas praslenka moliniais ir kalkėtais takais, praraustais pro griuvėsių kalnus. Kažkur tarp griuvėsių vaikšto vienas kitas ir bando valyti, krauna plytgalius į krūvas. Retkarčiais iš po plytų krūvos matai kaminėlį berūkstant: tai rūsijų gyventojai verdasi maistą. O čia – atrodo, lyg būta bažnyčios. Stovi keli graikiški stulpai. Viena siena ir dalis bokšto. Iškėlę rankas, be galvų, guli šventieji, labai labai nustebę.

Aš žiūriu į šituos griuvėsius ir galvoju, kaip jie visa tai išvalys. Geriau jau naują miestą statyti.

Iš Kasselio išvažiavome po pietų, didžiausioj kamšaty. Net su vaikų vežimėliais moterys sulipusios ant vagonų viršų. Visur apsikarstę žmonių. Ilgai stovime prieš neapsisprendžiančius semaforus ir stotyse. Kai įkyri laukti, keleiviai pasipila į laukus, jaunimas puola į sodus obuoliauti, ar šiaip guli išsitiesę ant geležinkelio pylimo.

Į Giesseną įvažiuome vėlai naktį. Stotyje didžiausia kamštis. Nėra jokių tvarkaraščių, niekas nežino, kada koks traukinys į kur eis. Turi budėt, žiūrėt – ir tinkamu momentu šokt į traukinį. Visą naktį prablūdinėjom be miego, nė minutei akių nesudėję. Apie trečią valandą ryto pasitaikė transportas su anglimis į Austriją. Nugirdom, kad jis važiuoja per Würzburgą. Tai mašinistams nematant užlipom ant anglių vagono. Išvažiuom švintant. Išvažiuodami žiūrėjom į pilną peroną žmonių. Jie išvargę sėdi ant savo bagažų.

Prekiniai traukiniai eina greičiau už keleivinius. Ir stotyse jie beveik nestovi, visur juos praleidžia. Nuo anglių ir vėjo pasidarėm kaip velniai juodi. Vėjas apnešė anglių dulkėm visus drabužius, įsisiurbė į viską – į rankas, veidą, į visas poras. Kurį kelią bandėm važiuoti kybodami ant vagonų galų ir šalių. Pavojinga, ypač kai akys vos laikosi atsimerkusios. Bet kitaip buvo nebeįmanoma.

Prieš Hanau nutarėm nušokti. Nebegalėjom daugiau anglių pakęsti. Tai išmetėm savo daiktus ir patys iššokom. Apsiplovėm kiek prie tokio murzino upelio. Ir apsiplovę mes dar atrodėm kaip kaminkrėčiai. O badas pilvą raizgo. Ant geležinkelio bėgių radom tokių neprinokusių, žalių obuoliukų ir raukydamies bandėm juos valgyti. Kramtėm ir spjaudėm.

Nusitempėm į Hanau stotį, už keleto kilometrų. Viskas sudaužyta, traukiniai neina. Adolfas sėdi prie daiktų, o aš einu ieškoti vandens ir pabėgėlių lagerių. Sužinau, kad vandens čia labai sunku gauti, visi šuliniai ligom užkrėsti. Visur užrašai: SAUGOKITĖS, LIMPAMOS LIGOS.

Po ilgų klajonių sugriautais kvartalais, suradau pabėgėlių lagerį, įsiprašiau dviem dienom ir grįžau pas Adolfą. Sužinojom, kad kitoj miesto pusėj yra kita stotis. Iš ten traukiniai eina į Pietų Vokietiją. Tai, sakom, einam ten. Tempiamės su visais daiktais per visą miestą. O jau karšta tai karšta. Išvargę, be miego, nevalgę, be jėgų. Tempiname savo ryšulius ir ilsimės kas minutę. Rankos nebelaiko čemodanų, kojos linksta. Visą krūvą knygų paliekam pakelėj, kad būtų lengviau. Goethės raštus.

Pagaliau pasiekiam stotį. Atrodo, vienas traukinys laukia savo eilės. Tai, sakom, alkis ar ne alkis, miegas ar ne miegas, važiuokim į Würzburgą.

Sumanyta – padaryta. Apie trečią nakties traukinys išsistumia į Würzburgą. Ketvirta naktis nesumerktom akim. Nėra kaip miegoti važiuojant: vis stati, nėra nei kaip, nei ant ko sėsti, visur kamštis, stačių pilna.

Rytą traukinys įvažiavo į Würzburgą. Suradom lietuvių lagerį, numetėm savo daiktus į kampą ir kritome ant numestų čiužinių, ir miegojom kaip akmenys – visą dieną ir visą naktį.

* * *

Atbudom labai labai palengva. Kaip iš ilgo ilgo košmaro.

Saulė degina, dangus mėlynas.

Aplinkui kalvos, sodai.

Ir žmonės kažkokie kitokie. Nėra čia to kieto hamburgiečio, šiaurietiško, užgrūdintų, vėjo išpūstų veidų, to kapoto charakterio.

Ar saulė padarė tai, ar sodai, bet žmonės čia mums atrodo atviresni, veidai lyg šviesesni.

Einame per Würzburgą ir žiūrime į griuvėsių jūrą. Visur tuščia. Žiūri skersai ir išilgai, o nei gatvių, nei gyvos dvasios. Niekas niekur nejuda, neina, neskuba, jokių reikalų. Miręs miestas. Ore pūvančių lavonų kvapas. Degėsiais atsiduoda visas oras, sunku kvėpuoti. Štai teatro giruvėsiai, štai bažnyčios, štai universiteto.

Würzburge išbuvom savaitę. Atsigavom. Würzburgo lietuvių kolonija gerai apsirūpinus maistu. O be to, aplinkui sodai. Tai valgom ir valgom obuolius, kol nebetilpsta. Ir duonos kėšam, kol nebelenda. Sviesto turbūt visą svarą kasdien suvalgėm. Obuoliai, sviestas ir duona – kombinacija ne taip jau įdomi. Bet mums, išbadėjusiems, tai labai jau gerai.

Tai vaikščiojam laukais. Lipam ant kalvų. Žiūrim žemyn į Neckaro vagą, suvirtusius tiltus, geležies raizginius.

Aukšti krantai, aplipę namukais, žaliais vynuogynais, sodais. Sėdžiu ant kalvos ir žiūriu į po kojomis gulintį Würzburgą, jo griuvėsius, į Neckarą, į viską apvelkančią mėlyną miglą.

O, kaip skiriasi šitas gamtovaizdis nuo mano vaikystės, lietuviško gamtovaizdžio! Bet mano akys bėga į Alpių pusę. O, atleisk man, mano lietuviškas gamtovaizdi, kad mano akys vis tokios tolialėkės... Mano vaizduotė, mano polėkiai dar auga, plečias. Man dar reikia šito augimo, šito žinojimo, šito praplėtimo, šitų kontrastų.

Kalnai prieš vaikystės lygumas... Pietų saulė prieš šiaurės saulę... Ir žmonės vėl kiti.

Viską stebi, lygini...

Sėdžiu ant kalvos ir traukiu krūtinėn tyrą kvepiantį obelių sodais orą.

Sunkiai alsuodamas lipu į pat kalvos viršų.

Vakaras.

Žemai pro miglą ataidi tolimi garsai.

O, šitas aidas ne Lietuvos slėnių, ne – jis kažkoks kitas, savitas; tik kalnuose taip aidai.

Bet jei tu niekados negirdėjai Lietuvos vakarų aido, vakaronių garsų – ne, to tu nesuprasi, ant šitų kalvų sėdėdamas, ne.

Švelnus, tolimas aidas, kaip varpelis po karvės kaklu.

Žmogus be vietos

Trečias perskyrimas

Apie tai, kaip mes su Adolfu pagaliau apsisostojam Wiesbadeno DP stovykloje. Susikalbam „privatų“, nuosavą kambarį... Redaguojau stovyklos dienraštėlį... Nusivylimas stovyklos gyventojais... Gyvenimas nervų galais... Pradedam studijuoti Mainzo universitete. Išleidžiant pirmą Žvilgsnių numerį.

1945, rugpjūčio 1

Dar Würzburge. Miegam ir valgom lietuvių nakvynės namuos.

Čia kasdieną nauji žmonės, ir kasdieną pilna. Lovų nėra, gulim ant grindų. Mūsų kaimynas ką tik paleistas iš vokiečių kariuomenės stovyklos. Jį prievarta mobilizavę, paskutinį karo mėnesį. Dvidešimt šešerių. Jo raumenyse šovinys, neišimtas.

– Kai grįšiu pas tėvus, jau nebereikės barometro. Pasakysiu, kada lietus, kada giedra. Reumatizmas ėda.

Italijoje, sako, lietuviai bėgdavo iš Wehrmachto į miškus ir kalnus, dezertyruodavo. Bet, neturėdami jokių ryšių su italų partizanais, suvargę ir išbadėję grįždavo vėl atgal.

Daugiausia laiko praleidau čia su Būtėnu, kuriam perdaviau tėvo laišką, iš Flensburgo. Daug kalbėjom apie literatūrą, kalbas. Protingiausias čia žmogus.

Ypač atsiganėm su maistu. Mat klupome visom keturiom į vaisius – čia vaisių kraštas. Valgėm ir valgėm kiek tilpo.

Žmonės čia daug laiko praleidžia Lietuvių komitete, kur kasdien prikabinami sąrašai su giminių, pažįstamų etc. paieškėjimais. Kasdien vis nauji žmonės pravažiuoja – iš įvairiausių kampų, įvairiausių lagerių.

Mūsų pirma mintis buvo dar kartą bandyti pasiekti Austriją. Bet gandai eina, kad visi keliai į Austriją uždaryti. Tai nutarėm sukt į vakarus, prie Reino. Tik ne į prancūzų zoną. Ten, sako, prancūzai nesupranta, kodėl pabaltiečiai nenori grįžti namo. Mat daug prancūzų yra komunistuojančių, ir jie galvoja, kad Sovietų Sąjunga yra beveik rojus.

Tai rytoj stumsimės toliau. Iš kvailumo turbūt, nes visi mums pataria pasilikti Würzburge.

1945, rugpjūčio 2

Atvažiuom į Mannheimą. Nakvojom subombarduoto fabriko rūsy, priemiesty. Rytą tramvajum važiuojam į miesto centrą. Važiuoju ir vemiu. Ir galva taip svirduliuoja. Visą Mannheimą apvėmiau. Mat Würzburge, išbadėję, prisiedėm sviesto su pusžaliais obuoliais. Viduriai pasileido, galva sukas.

Suradom pabėgėlių lagerį. Teiraujamės apie sustojimą, prašom kambario. Ne, sako, kambario tai tikrai jums neduosim. Kas jūs tokie, kad norit atskiro kambario? Ne, jie sako, turėsit lagerio kambary gyvent su šešeta kitų.

Tai nei sudie nepasakę sėdam vėl į tramvajų ir važiuojam į stotį. Mes nusistatę niekadoms nebegyventi grupiniam lagerio kambary. Karas baigės, ponai! Trūks plyš, mes norim vėl būt žmonėm! Pirmas žmogus, kuris išrado privatų kambarį, turėtų gauti *post mortem* Nobelio premiją!

1945, rugpjūčio 3

Atvažiuom į Heidelbergą. Ieškom vietos apsistot.

O, kokia gera, kokia giedra čia nuotaika.

O, kaip mes laisvai čia atsikvėpėm.

O, kalnai, šlaitai, tiltai, Neckaras!

Daugybė knygynų. Tai prisipirkom knygų, nors jau ir taip per daug nešamės. Norėtūsi visas pagriebti, tik negalim jų panešti.

Pernakvojom Marienhouse, Luisenstrasse, vokiečių nakvynės namuos.

1945, rugpjūčio 4

Visą dieną pramaklinėjome po Heidelbergą, pilnom akim gerdami gatves, namus, tiltus.

Štai lenta su įrašu: šitame name viešėjo Goethe. O štai šitame gyveno profesoriaudamas Hegelis. O čia Brentano. O šitame Hölderlinas.

Universitetas dar uždarytas. Tiktai Medicinos fakultetas juda.

Mažu traukiniuku išvažiuojam į Frankfurtą.

Nakvojam stoties pri rūkytam, išdaužytais langais restorane. Gretimoj salėj, laukiamajam, groja akordeonas. Keleiviai šoka visą naktį, užgerdami alaus. Bet mes nuovargio ir alkio nukirsti, galvom ant stalo, bandom miegoti.

1945, rugpjūčio 9

Prieš tris dienas atvažiuovome į Wiesbadeną. Nutarėm padėti tašką savo kelionėms. Mūsų klajonės mus taip išsėmė, mes taip nusivarė, kad pats laikas sustot ir atsigaut, nesvarbu kur.

Pirmas Wiesbadeno įspūdis labai šviesus. Netoli Reinas. Sodai. Vynuogynų laukai. Tai, sakom, sustokim.

DP lageriai – ištisas miesto kvartalas, buvę kareivinės. Čia dabar keliolika tūkstančių lenkų, latvių, estų, lietuvių, jugoslavų. Lietuvių čia 1600. Kareivinės subombarduotos, stogai bombų nupūsti, lietus varva

pro lubas, bėga į kambarius, teka koridoriais. Koridorių upeliuose vaikigaliai laido popierio laivelius. Tik ajerų trūksta...

Tik ta prakeikta biurokratija visur. Visą dieną pravaikščiojom, kol gavom maisto korteles. Vienas padės parašą, kitas patvirtins, trečias pažiūrės ir pasakys taip, ar dar ką prirašys.

Visi kambariai pilni. Mes miegam koridoriuje, ant stalo, ant to paties, kur maisto davinį dalina. Neblogai. Prie atviro lango (visi stiklai iškritę). Gamtoje, taip sakyt. Naktį pakyla vėjas ir švilpia aplink ausis, plevena antklodę. Tai užsitrauki ją ant galvos ir miegi, į nieką nereaguodamas. Mūsų patalynė – viena antklodė. Dedam ir miegam. Rytą, pasigirdus pirmam triukšmui, šast pasikeliam, imam antklodes po pažastim – ir einam kur sau. Ir pigu, ir praktiška. O žmogus pripranti prie visko. Niekados nepagalvojau, kad teks ir galima miegoti ir stačiam, ir sėdom, na, ir ant stalo. Nereikia nieko minkštesnio užu stalą ir grindis: laisvė viską susaldina. Kiti, matydami mus taip miegant, sako: eikit į kambarį, padarysim vietas. Bet mes sakom: ne, ačiū, mums užteko grupinio gyvenimo, mes jau geriau koridoriuje... Tai jie žiūri į mus ir stebisi. Jie mat ir čiūžinius, ir pagalvius, ir duknas vežasi. Sako, kaip jūs galit ant šito kieto stalo miegot. O mes sakom, ne, šitas stolas nekietas: jis yra kaip pūkai. Laisvės pūkai.

* * *

Atvykus į Wiesbadeną, mus sulaikė prie lagerio vartų. MP* priėjo, pasišaukė porą pagalbininkų. Pažiūrėkit, sako, kas tuos čemodanus ir kuprinėse. Pradarė vieną – knygos. Pradarė kitą – knygos. Į kuprinę – knygos. Kraipo galvas, nieko nesupranta. O kur jūsų daiktai, *things?* – jie klausia. Neturim, – sakom. – *Nichts things*. Rodom į knygas, sakom, čia mūsų daiktai. Tai numojo ranka kaip į pakvaišėlius ir sako: eikit.

Maistas. Vakar gavom po du šimtus gramų ragaišio, po penkis biskvitus, po pusę plytelės šokolado ir kiaušinių miltelių. Bjauriausia yra eilės. Visur ir viskam turi stovėti eilėje. Jei ne – nieko negausi. Reikia turėti geležinius nervus išstovėti iki galo ir nepradėti sienom lipti. Pikčiausia, kai koks nors buvęs direktorius ar direktorėlis ar kitokis „inteligentas“ (čia toks inteligento supratimas) pradeda ginčytis ir šūkaloti dėl kokio gramo kiaušinių miltelių. Rodos, jis mirs, jeigu gaus gramu mažiau to ar to. Kaip jiems visiems žiba akys žiūrint į pyragą ar konservus. Kaip skubiai tiesia rankas su dubeniu eilei priėjus, kaip išsitempia pirštų gyslos... Nežinau, ar juoktis, ar verkti iš šitokio gyvenimo.

* * *

Didžiausia Wiesbadeno stovyklos pramoga yra futbolas. Vaizdas maždaug toks:

Didžiulėj aikštėj laksto būrys vienmarškinių vyrų. Vienoj pusėj aikštės – lenkų publika; kitoj pusėj – jugoslavų. Įmuša golą jugoslavai – jugoslavų publika ima šaukti, rėkti, lakstyti po aikštę, šokinėti, mėtyti konservų ir biskvitų dėžes. Pakyla toks dulkių ir riksmo debesys, kad nieko nesimato. Jeigu įmuša golą lenkai – pasiunta lenkų publika. Aš nesuprantu, kaip jie su tom skardinėm akių neišsidaužo ir galvų nesusiskaldo. Kai golą įmuša, aš bėgu tolyn nuo aikštės, kiek kojos išneša. Žiūrėdamas iš šalies, nieko nematai: tik didelis dulkių debesys apgulęs visą aikštę – ir skardinių skambėjimas. Ė, nelengva sudaužyti durną galvą.

Vakarais, didelėje daržinėje, kurią vadina sale, vyksta lenkų ir kitų tautybių „kultūriniai“, bet, tiksliau, chaltūriniai pasirodymai. Laksto, šūkauja po sceną, dainuoja užkimusiais balsais „solistai“, orkestras barška ir dunda mazurkas ir valsus. Chopinas vartos po grabą ir kalena dantimis. Skarmalais apsikarstę kupletistai – šio tipiško slavų meno žanro artistai – maivosi po sceną. Vaikščioja, skėčiariojasi. Jų manymu, jeigu išeis į sceną skarmalium, apdriskusiu durneliu, daugiau juoko sukels. Jie nemato, kad jie

* Karinė policija.

ir taip, savo natūraliam stovy, yra skarmaliai. Bet salė visados pilna. Kvatoja ten, kur reikia verkti, ir tyli, kai juokinga.

Įpratom valgyti kaip smaugliai: kai yra – valgom užu visą savaitę. Kai nėra – pakenčiam. Kai Bavarijoje pripuolėm prie vaisių, prisivalgėm tiek, kad sugedo pilvai. Kelionėse teko būti tris dienas negėrus ir nevalgčius, ir nesinorėjo. Pamiršti, ir gerai. Dabar, gavę savo maisto normą, ją tuoj ir suvalgom, rytojui nieko nepaliekam. Kiti ieško, kombinuoja, spekuliuoja – vis dėl pilvo. Pilnas kiemas ugniakurų. Ten verda ir smalina, kas ką sugriebęs, kaip čigonai. Tegu. Ką beveiks – nieko nedirba. Devyniasdešimt procentų visų jų kalbų yra apie maistą. Ten ir ten daugiau duoda; ten ir ten geriau valgo; čia blogiau pagamina, ten geriau. Ir visados viskas, kas yra geriau ir daugiau, yra ne čia, bet ten, kitur. Nuo ryto iki vakaro jie diskutuoja, ką gaus valgyti pietums; nuo pietų iki vakaro diskutuoja, ką duos valgyti vakare. Kartais galvoju, kad esu pamišėlių palatoj. Ypač, kai tenka su kuriuo nors pasikalbėti. Prisės prie šalies koks buvęs aukštesnis pareigūnas, mokytojas ar koks kitas, ir ims – ar tu klausais, ar ne, ar tu pritari, ar tyli – savo išgyvenimus poryt... Moterys dienom naktim išsėdi ant savo turto, ant maišų ir dėžių, nei minutei jų iš akių neišleisdamos. Klausais jų, žiūri į juos ir darosi aišku: jie visi pamišę. Ar tai šitie žmonės sėdėjo viršūnėse, valdė ir kultūrinio mano Lietuvą? Ar tai šitos moterys auklėjo jai vaikus, šituos vaikus, kur štai aplinkui laksto ir viską, kas po ranka pakliūva, vagia? Ne, jos liaudies dainų nesudėjo, šitos moterys, šitie vyrai.

Štai kelios moterys, su „aukštaisiais“ mokslais, ant lentos pjausto tabaką. Prisimenu Elmshorną, Dominyką. Čeksi peiliai, linguoja galvos.

Norisi kaukti. Gaila, kad nesu šuva.

Nėra ramios vietos skaityti. Vieni kalba, kiti rėkia.

Skaitau Daudet, jo laiškus iš malūno. Koks kontrastas tarp mūsų gyvenimų.

Nusipirkom šešis tomus Byrono, Verlaine'o poezijos tomelį, keletą Ibseno dramų, Hegelio tomą.

1945, rugpjūčio 13

Pagaliau!

Pagaliau turim „nuosavą“ kambarėlį – su lova, su staliuku, su kėdėm.

Jugoslavams išvažiavus, lietuviai užėmė tris tuščius kareivinių namus. Mes buvom greiti, bet kai atbėgom, visi kambariai jau buvo užimti. Tai užlipom į pastogę ir ten iš durų ir lentų susilipdėm susikalėm sau kambarį, net su langu. Iš lauko, iš šalies žiūrint – šunų būda. Tačiau iš vidaus – viduje visai gerai. Įsitaisėm beveik kaip dėdės Jalinsko palėpėje Biržuos. Pro langą matom Reino slėnį. Stalas apkrautas knygom ir popieriais. Viena lova abiem. Trys taburetės. Tai ir viskas. Ir kambario forma tokia pat kaip Biržuos: nuskliaubtom lubom.

Sėdim dabar, po visos dienos triūso, ir rašom, ramūs, žinodami, kad niekas nežiopsos prikišęs nosį, kai tu skaitai ar rašai, niekas savo pliopimais tau ausų negadins. O, jie prisikiša prie tavo ausų, jie gundo, jie šnypščia, kaip Jeronimo Boscho bjaurybės.

* * *

Vartom po ranka pakliuvusį *Herald Tribune* numerį. Studijuojam reklamas, skelbimus. Sofa kainuoja tiek dolerių, kostiumas tiek, skrybėlė vėl tiek ir tiek. Žiemos kostiumas, vasaros kostiumas, rudeninis. Ir skrybėlė kas sezoną kita. Ir žiūrim į savo nuvalkiotas skrybėles, sukabintas ant durų. Žiūrim į savo drabužius. Kur tau sezonai! Mes štai pačiame vidurvasary su tais pačiais viduržiemio vilnoniais drabužiais, juodais marškiniiais, joku būdu netinkančiais vasarai, sunkiais dideliais kareiviškais kalmokais ant kojų. Kojinių – nebeprisimenam, kada paskutinį kartą jas turėjom ant kojų. Kojines laikome čemodane, veselijom, kaip sako. Su šita pilka skrybėle, dovanota brolio Petro išvažiuojant iš Biržų,ėjau

per saulę ir per lietu ir per dulkes – visur, visada. Susitepa – išdulka į šlaunį ar stalo kertę, ir vėl dedi ant galvos.

1945, rugsėjo 2

Įgrysta ir skaityti. Nuo ryto iki vakaro prasėdim prie Byrono, Goethės, prie budizmo ir islamo. Tai kartais metam knygas ir duodam kojoms valių. Bet kur.

Vaisių kraštas, bet prašyk pirkti – neparduoda, prūsai. O pamidorų, obuolių – gyvas velnias. Po trijų nepavykusių žygių į kaimą, pirkti, nutarėm pasitenkinti retkarčiais į stovyklos krautuvę atvežamais vaisiais. Juos parduoda labai aukštom, spekuliantiškom kainom. Tik retkarčiais nusiperkam kilogramą kokį. Daug negalim, neturim pinigų. Nori turėt pinigų, turi spekuliuoti. Visi mūsų pinigai yra iš cigarečių, kurias parduodam. Visi stovyklos gyventojai gauna lygią cigarečių normą. Bet mes nerūkom, tai parduodam. Bet pinigai išeina knygom. Mes kartais nusistebim, iš kur šitie pabėgėliai lietuviai tiek pinigų turi. Sužinojom, kad vienas dar pardavinėja iš Lietuvos atsivežtą degtinę. 20 000 litrų atsivežęs... Kiti, vėl, maišus miltų, grūdų, lašinių tebeturi, iš Lietuvos... Kaip jie visa tai, ir kada, sugebėjo išsivežti, neklauskit manęs.

* * *

Įpratom valgyti du kartus per dieną. Jau visą mėnesį taip. Per pietus ir vakare. Per pietus – sriuba, dažniausiai ruginė, kartais vaisių ar makaronų. Pusė bėdos. Jeigu kiti puikavoja, neima sriubos, pilni katilai lieka, mes ir dar po katiliuką atsinešam.

Vakare duoda vadinamą sausą davinį – baltos duonos gabalas, keli biskvitai, kartais mėsos ar vaisių konservų ar taukų ir kiaušinių miltelių. Per dieną, sako, išeina 1800 kalorijų. Būna dienų, kai tik pyrago tegaunam. Priedas – kava su arbata. Tai sėdam ir sutašom viską vietoj, tuoj pat. Žinoma, sočiai neprisivalgai niekad. Rodos, penkis kartus tiek, ir tai būtų maža.

Bėda būdavo su kiaušinių milteliais – nėra kaip iškept. Dabar turim gerus globėjus – inž. Sotelį su šeima. Jie turi atskirą kambarį ir neblogai įsitaisę. Tai visados pas juos ir kepam. Malonūs, geri žmonės, pasiruošę visur padėti.

* * *

– Aš šiandien visą laiką gulėsiu.

– Aš eisiu į cirką.

– Pamidorų, o! Tai visai fain.

– Gal maistą ir pagerins. Ką?

(Pauzė.)

– Kur mano šaukštas? Man patinka. Saldu, joptvaimat'.

– Marmalas, žmogau.

– Keturias bonkas, pagalvok. Pats išgėrei tik tris.

– Man bloga pasidarė nuo to šokolado. Atsiguliu į lovą ir – vemti, vemti.

– O kas privėmė laiptus?

– Kur reikia tas kelnes išprosyti? Kur prosas yr?

– Urbonas? Urbonas.

(Šaukštų skambesys.)

– Rupūs miltai! Aš kad šokau valsą, bliad'. Nemoki šokt, sako man. Aš kad rėšiu!

– O su kuo ten šokai?

– O, aš ją išmokinau. Iš viso ji nemokėjo.

(Švilpoja.)

- Ar tą ožką matei šiandien?
- Gersiu, kol pasigersiu. Žinai, dėl ko? Su tuo šunim.
- Kaip atsirado su kelnėm ta merga?
- Iš kur tas atlindo?
- Pastūmėjau, ir baigta. Durniau, trys poros. Sako, aš nemoku, aš ant kojų lipu. Chuja!
- Šiandien nuo septynių.
- Kas išvažiavo?
- Joptvaimat'... Ant kortelių.
- Nueisim į laukus ir parsinešim, kaip kiti parsineša.
- Per pietus atveš, kiek čia mum reikia. Kotlietų pakepsim.
- Tyta ryta, tata tata, pa pa pa pa...
- Kaip gražiai šoka! Raudoni batai, vienus aš radau, nori eiti į kiną.
- Te! Tą palik, o tą pasiimk.
- Eik miegot, jibitvaimat'. Ei, bliad'.
- Atsimeni, kur žadėjai eit?
- Vakar? Nesakei.
- Sakiau, sakiau. Atsikeliu ir einu.
- O kaip su tuo pareiškimu?
- Kad nori, tegu gauna.
- Kiek daug?
- Žinau, žinau. Maudėsi, ir su kelnėm. Italas atsirado.
- Nesušlapink, rupūs miltai.
- (Švilpiniuoja pro dantis.)
- Bliad'. Aš neturiu. Ne mano. Pasikark.
- Septyniasdešimt markių aš gaunu, aštuoniasdešimt.
- Už ką?
- Už marškinius.
- Gera juoda medžiaga kelnėm, pirkit, trisdešimt markių.
- Ką dabar, vyrai. Einam palošti.
- Kiek dabar laiko? Dedi pinigų? Man reikia šiandien išlošti.
- Joptu. Taip žiauriai.
- Šiandien gal šokolado bus.
- Pirkit, konservų radau.
- Dėk po penkias markes.
- Kad tu nemoki. Duok šen.
- Na, kad tu nemoki. Dėk pinigą, tai išmokysiu.
- Aš turiu parduot penkias sidabrinės markes.
- Kad mano švarkiukas dar būtų geresnis. Kepurę amerikonišką turėjau.
- Chebra, čia iššluoti reikia.
- Perkūnas, tie anglai.
- Aš to senio visą laiką ieškojau, kur su lakmonais.
- Užtenka. Va, čia paimsiu tą blekinę, jnešim.

1945, rugsėjis

Trys seniukai gatvėje po langu kalbas. Vienas jugoslavas, kitas lietuvis, trečias, spėju, lenkas. Nė vienas iš jų nekalba kito kalba. Aš stebiu juos jau visas pusvalandis, pro langą, kaip jie kalbas ir juokias. Bet vieninteliai jų kalbos garsai yra:

- Hmm... hmmm...
- Cha... cha... cha...
- Hmm–hmm–hmmm...
- Che che che –
- Ohohoh...

Bet jie labai linksmi ir, atrodo, visiškai supranta vienas kitą, ir aš einu nuo lango vėl prie knygos, palikdamas juos gatvės gyvenimui.

REMINISCENSJA

Tu nori žinoti, koks Dievo veidas? Žiūrėk į šituos sienojus ant kiemo, šitas lentas. Žiūrėk į šituos mėšlinus ratus prie daržinės durų. Žiūrėk į šituos agrastų krūmelius. Laukai, ežios, grioviai, upės. Prakaito lašai, bičių užimas, karklų vytelių žalumas. Tai Dievo, mano Dievo veidas.

* * *

„Ir ta žemė laikoma buvo už milžinų žemę, ir milžinai kitą kartą joje gyveno, o Amonitai tuos vadino Sammesumim... ir Pons Dievs juos išgaišino.“ – Pakartoto Įstatymo knyga, 2.20.

Keturi Didieji – USA, USSR, Anglija, Prancūzija, prisiminkit šituos žodžius...

PASAKOJIMAS

Kartą Konfucijus, keliaudamas per vieną nykų kraštą, išgirdo moterį beverkiant. Tai nusiuntė pas ją savo mokinį, kad sužinotų jos skausmo priežastį. Moteriškė nustojo verkus ir paaiškino, kad jos vyrą ir sūnų sudraskęs apylinkėje beslankiojąs tigras.

- Tai kodėl tu pasilieki čia? – klausė nustebejęs mokinys.
- Kadangi čia nėra jokios piktos valdžios, – atsakė moteriškė.
- Jūs galvojate teisingai, – pritarė jai Konfucijus, išklauses moters pasiaiškinimo. – Piktą valdžią yra kur kas blogiau negu tigras.

* * *

Galva dirba automatiškai. Galva man nesvarbu. Širdis, jausmai – tai kitas reikalas. Verta dėl jų padirbėti.

* * *

Kasdieną apie jį girdžiu. Kas valandą. Laikrodis tiksi sekundes.

DARBAS!

Laikas – pinigai!

Už kiek parduosi savo širdį?

DARBAS!

Aš matau milijonus katorgininkų, tvenkiančių upes, kasančių kanalus ir tunelius, kelius betiesiančių, ir prie mašinų staklių.

Ir visas Žemės kamuolys pradeda judėti, kaip didžiulis fantastiškas robotas, ir dunksėti, kaip milžiniškos grėžimo mašinos.

Šaltai, monotoniškai, kietai.

Ten gaminamos torpedos, tankai, atominės bombos, panagių adatos – viskas, kad tikrai dirbtų, ir nė vieno ranka nesudreba, širdis nesustoja.

Man daros šalta, ir aš tiesiu rankas.

Širdies, akių...

Bet mašinos sulydė akis, širdis, rankas, prisilietimus, žvilgsnius, ramunėles.

A, nustokit dirbę!

Mes turim dirbti. Mums reikia duonos!

Ar ne geriau numirti besigrožint ramunėle, negu kad suklypt prie geležinių staklių, nutrokt tarp dulkių ir skubos, ar bombas leidžiant ant išgąsty šaukiančių miestų?

Padėkit plaktukus, stakles, dujų vamzdžius, dinamito sandėlius palikit –
išeikit į laukus!

Tegu viskas sustoja.

Tegu viskas apželia.

Švėskime roboto mirtį!

* * *

Palaimintas žiovuļys, išduodąs mandagiai slepiamą nuobodulį. Palaimintos yra salės, kuriose galima švilpti.

* * *

Yra žmonių, kurie padaryti iš sapno; šitie yra padaryti iš nuobodulio.

* * *

Kodėl aš taip suskilęs į tūkstantį fragmentų?

Kodėl taip viskas krinta, puola – viskas, kuo aš tikėjau?

1945, rugsėjis

Kariškos dainos, žudyti skirtos, kaip „Mūsų taiklūs, gražūs šautuvėliai“ ar „Trys tankistai“ ir t. t., ir t. t., reikia išmesti lauk. Esam dvidešimto amžiaus antroje pusėje!

Aš esu savo laikas ir savo erdvė.

Laikas išbėga kaip smėlys pro pirštus. Sudyla erdvė.

Laikas ištįsta amžiumi, be namų.

1945, spalio 11

Rugsėjo pradžioj netyčia nuėjau į meno sekcijos susirinkimą. Tai, per klaidą, buvau išrinktas jai vadovauti. Nenorėjau, bet visi atsisakinėjo, reikėjo gelbėti. Rugsėjo 22 d. suruošėm muzikos ir literatūros vakarą, tokį dar pirmą čia. Skaitė stovyklos negausūs literatai: Žitkevičius, Balvočienė, toks Mironas ir aš su Adolfu. Laksčiau – nuo ryto iki vakaro.

Dabar vėl, iš kvailumo, apsiėmiau redaguoti stovyklos informacinį biuletinį. Užmetė ant mano pečių. Padedą doc. Bendorius, Vladas Šaltmiras, inž. Baranauskas, Algirdas Landsbergis, prof. Česnulevičius. Jie klausosi radijo ir užrašo žinias. Antanas Giedraitis – spausdina, rotatoriumi. Ankštame kambarėly, apsvirtęs mažais vaikais, popieriais, nėra kojai vietos, bet nuo ryto iki vakaro dirba, dažnai iki trečios valandos ryto, dirba ir dirba. Be mano dieninio biuletinio, jis dar atspausdino vaikams pasiskaitymų rinkinėlį, Žitkevičiaus eilėraščius vaikams, Herlito anglų kalbos vadovėlį, ir giesmyną.

Laikraštėlio paruošimas atima kone pusę dienos. Bėgiok, lakstyk, ragink kiekvieną, o čia dar reikia viskas versti į vokiečių kalbą ir nešti UNRRA–i* „cenzūruoti“. Ir mašininkei pats diktuoju.

* * *

Aš jų bijau. Jie gudrėja per greitai. Jų rankos vis labiau apipina žemę. Jiems nebepakanka slėnių, jie lipa jau į kalnus.

1945, spalio 15

Nuvažiavau į Tübingeną, apsižvalgyti. Bandžiau įstoti į Filosofijos-teologijos fakultetą ir beveik priėmė, tik dekanas Kolberlis buvo išvykęs kažkur ir negalėjau baigti reikalų susitvarkyti. Bet grįžęs atgal į Wiesbadeną nutariau nestudijuoti dar.

Užsukau į Heidelbergą ir Stuttgartą. Kadangi jokio rašto iš Wiesbadeno valdžios nebuvo pasiėmęs, o už Stuttgartą prasideda prancūzų zona, man nedavė toliau bilieta. Nutariau drožti pėsčias.

Pakeliui pasivijau dvi lietuvaites, taip pat be leidimo drožiančias į Heidelbergą. Kelionė buvo viena gražiausių iš mano bet kada padarytų.

Vakare sustojau viename kaimely ir gražiai pernakvojau viduramžių baldais apstatytam kambari, ir duknose.

Apylinkės gražios, kalnas, pakalnė, miškas, sodai, gražus oras. Praėjom pro sargybą žadą užkandę, bet netikrino, ir ramūs įžengėm į Tübingeną. Ten apsistojau Gasthof zur Linden ir dvi dienas maklinėjau po miestą, jo siauras ir visaip išsilanksčiusias gatveles, ant kalno ir pakalnėje, landžiojau po turtingus filosofiniais leidiniais knygynus, klibinau gal kelias dešimtis universiteto durų. Sutikau keletą pažįstamų – dr. Kavaliūną ir doc. G. Galvanauską.

REMINISCENSIJA

Vakare jis išvažiavo. Ir visą kelią – tarp besigrūdantių vežimų, riksmų ir aikčiojimo, dulkių ir tolimo bombų dundesio – akyse stovėjo tėvas ir motina, vienudu ant ištuštėjusio, vienišo kiemo, vienudu įsižiūrėję į vieškelį. Vėl vienudu, kaip anuomet, prieš trisdešimt metų, paskutiniams vestuvių aidams nutilus. Tik šį kartą jau ne į priekį, ateitin, bet prisimindami, atgal žiūrėdami – .

* United Nation Relief and Rehabilitation Administration – Jungtinių Tautų paramos ir atstatymo administracija, veikusi 1945–1947 metais.

1945, spalio 31

Vietoj pirmiau leistų *Žinių* dabar redaguoju *Wieshadeno lietuvių balsą*. *Žinios* priklausė Švietimo komisijai, ir tie ponai, su Kralikausku prieky, ėmė per daug kištis, sulaikydami jiems nepalankius straipsnius. O valdžią reikia kartais pabart. Taigi, nebegalėdami laisvai dirbt, abu su Bendorium pasitraukėm nuo redagavimo. Pasitraukėm, ir *Žinios* sustojo. Po dviejų dienų, apsitarę su Bendorium, nusprendėm, kad stovykla be informacijos negali būti, ir su Giedraičiu prieky susibūrėm prie naujo dienraščelio, *Balso*. Technškai redaguoju jį aš pats, o spausdina Giedraitis. Leidžiam privačiai, nebepriskausdami jokioms komisijoms.

Tebegyvename palėpėje.

Orai darosi šaltesni. Tiršta migla skverbiasi pro nesandarius langus. Be paltų (kuriuos, viską išpardavę, vakar nusipirkom) nebegalima kambary dirbti. Naktį rangais po lovą, verties nuo vieno ant kito šono – vis tiek šalta.

Pro langą matyti tolima apylinkė, ligi pat Reino. Lapai masėmis krinta. Dangus pilkas ir sunkus. Dažnai vėjas dieną naktį barškina stiklus ir laukiam tik, kada išvirs langai – jie tokie seni ir supuvę.

Kitiems duoda geresnius kambarius, bet mes per lėti. Neseniai lietuviams davė naują namą. Tai tik generolai į jį suėjo, kariškiai ir visokio plauko buvę valdžios pareigūnai. O mes tik „studentai“, taip mus ir vadina, „studentai“. Retkarčiais kas iš stovyklos butų komisijos įkiša nosį į mūsų pastogę, pauosto, ir apgailestauja: „O, kaip tokiom sąlygom galima dirbti...“ „O, kaip jūs čia nesušalate...“ „O kaip žiemą čia bus?“

* * *

Dauguma mūsų pastogės kaimynų dirba pas amerikonus. Vakaraus jie grįžta namo. Tada klaikūs balsai pasigirsta aplink mus. Mat, pamatę, kad mes neblogai įsitaisę, visa jų gauja pasekė mūsų pavyzdžiu ir susikalė būdas. Dabar jie mus kankina savo rėkimu. Grįždami namo, t. y. į pastogę, jie parsineša krūvas pavogtų marškinių, batų.

„Patamsy aš gerai vagiu...“ – dainuoja jie girtais balsais. Iš kito pastogės galo ateina kita girta daina:

Už mylimą vadą, kur pergale žada,
Plėšikai, plėšikai, pirmyn...

O dar iš kitos pusės, kitais balsais rėkia:

Neklausk, ką šiandien nužudžiau...

Aš tikrai rimtai: dauguma jų tikri banditai, aš nejuokauju.

Palėpės dainos (iš mūsų palėpės...):

– Septynius kartus kalėjime buvau...

– Kai tik pora markių gaunu,

Tuoj į restoraną maunu...

– Kai susirenka blatna chebra,

Uždainuoja blatną dainą...

– Mūsų laimė tik stora piniginė,

Juk likimas toks mūsų tamsus...

– Už jūružių guli stora piniginė...
– Paskiau pradėjau vagiliaut...
– Tris kartus į parą
Lankau restoraną,
Pripratau bokalus ten kilot...
– Mes nebijom pavojaus,
Plėšikai, plėšikai, pirmyn!

[...]

Ir norisi pasakyti:

– Kokie jūs čia demokratai – jūs esat katalikai. Tu negali tuo pačiu laiku būti ir katalikas, ir demokratas. Kaip Kazys Binkis sakydavo: Diktatūra? Kokia čia diktatūra? Dikta rūra!

1946, birželis, Sekminės

Aštuonis mėnesius redagavau stovyklos dienraštėlį. Gyvenau laiko nuotrupomis. Nebuvo laiko dienoraščiui.

Dabar – viskas užbaigta.

Nutariau studijuoti.

Gegužės pabaigoj abu su Adolfu įstojom į Mainzo universitetą, į Filosofijos fakultetą. Landsbergis su Šaltmiru prisijungė prie mūsų. Studijuojam kartu.

Kodėl pasiemiau filosofiją, ne literatūrą? Neturiu atsakymo.

Rašyti universitete neišmoksi.

Žinoma, ir galvoti Filosofijos fakultete neišmokys.

Kasdieną važinėjame tramvajum į Mainzą, sugaišdami po tris valandas kasdien kelionėje. Penkias šešias valandas praleidžiame universitete. Blogiausia, kad nuvažiavus rytinei, 9 val. paskaitai, dažnai reikia laukti iki 7 vai. vakaro sekančios paskaitos. Valgyti įpratome dabar kartą per dieną. Pietums įsidedam buterbrodų. Užgeriam vynu, kur nors miestely.

ČIGONAI

Vaikas, aš dažnai žiūrėdavau į purvinu vieškeliu besistumdantiems varganus čigonų vežimus. Jie sėdėdavo savo vežimuose, susirietę šalia dėžių ir ryšulių, sulyti ir perpūsti.

Tačiau jie visados būdavo pilni juoko.

Ten, kur baigiasi grubiai suręstos pirkios ir prasideda skynimai, baltuodavo jų palapinės ir naktimis švytavo laužai. Varganas būrys, tačiau jiems niekas daugiau nerūpėjo, viskas buvo jų vežimuose, ir visas pasaulis, kiek dar jo jiems paliko civilizuotieji broliai, buvo jų.

Ir aš pavydėjau jiems jų nerūpestingumo, dainų ir laužų.

Rytą atbudę žiūrėdavom: ir jų jau nebebūdavo. Tik sauja pelenų laužavietėje.

Nuo to laiko praėjo daug metų. Aš daug išmokau iš civilizuotųjų brolių.

Ir aš klajoklis, čigonas, amžinas žydas.

Ir aš *omnia mea mecum porto*. Ir aš savo krašto neturiu.

Bet aš nei šoku, nei dainuoju...

* * *

Šiandieną aplankė Loreley.

Kokia pilka ir paprasta kalva.

A, Heine melavo... Kur yra ta gražioji Jungfrau, kur šukos, auksiniai papuošalai, stebuklingoji melodija? Viskas taip proziška, taip paprasta... Nes mano mintys visai kitur, prie visai kitų kalvų, upių...

Jie nukrečia nuo žiedų rasą – ir lyja lietus.

Jie juokiasi laimingi ir patenkinti.

Kodėl aš negaliu būti kaip vaikas?

Aš vaikštau po savo ankštų narvą, ir mano nervai virpa.

Aš suplėšau visus popierius, suminu juos po kojomis – ir nerandu pasitenkinimo.

Kodėl aš vaikštau kaip žvėrys po kambarį? Kas uždegė mano smegenis?

Leiskite mane namo.

Ten aš turiu pažįstamų laukuose ir giriose.

[...]

Penktas perskyrimas

Apie daiktus. Kalėdos. Mėlynojo kambario gimimas. Pasakojimas apie spintą. Aurelija. Čigas apie gyvenimą Lietuvoje. Sninga! Apie lietuviškas dainas. Ką aš išsivežiau iš Lietuvos. Man 25 metai. Laiškai. Badas!

1947, gruodžio 13

Šeimininkė neturi budintuvo. Traukinys eina 6.30. Jei šeimininkė pabarškins į duris – išgelbėjimas, o jei ne – reikės pramigt ir laukt 9 val. traukinio. Išgelbėjo mano nuojauta. Nubundu rytą – tylą, tyliausia. Tik bokšto laikrodys kažkur muša keturis kartus. Reiškia, turim keturias. Įmingu. Staiga nubundu ir šoku verst Algį iš lovos – turi būti šešios. Ir tikrai, tai suspėjom į 6.30.

Traukinys visą kelią sausakimšas. Nešalta, tik oras bjaurus.

Kassely randam Valentuką, nupirkęs naują *Kunstwerk* numerį, paskirtą abstrakčiam menui. Įdėti trys Čiurlionio darbai ir Ranito straipsnis.

Gintare Mazalaitė užsipuolė modernistus, esą jie svetimus vėjus gaudą, netinkančius lietuviškos kultūros dvasiai. Be abejo, kalba apie *Žvilgsnius*. Kokia ji gudri – ji taip gerai žino, kas yra lietuviška! Kada mes taip išgudrėsim!..

Kaip nykiai beviltiška, kartais. Valandom vaikštai, sėdinėji, ar stovi ir žiūri kurin taškan. Ir, rodos, nieko už savęs neturi. Gyventa praslystant, prabėgom. Dar negyventa.

Šitą akimirką, kai aš stoviu nuleistom rankom ir nukritusiais pečiais, akim į grindis, gyvenimas prasideda iš naujo. Kaip vaikas vėl atveriu plačiai akis ir nedrąsiai liečiu daiktus. Pačiais pirštų galiukais.

Kaip nematyti šie daiktai!

Jie liesti tiek metų. Gal kasdieną. Ir štai juos pirmą kartą išvystu. Daiktai. Jų formos, spalvos, kvapai. Kambarys. Kėdės, stalai, krosnis. Viskas stojas pirmą kartą prieš akis, ir nežinau, kaip ką paimt ar laikyt, kaip nuleist ar padėt. Bulvė, duona, miltai, druska. Šaltas vandens bėgimas ant rankų, varvėjimas. Malka, beržinė malka, paėmus ranka. Krosnis. Žemė. Ir žemė. Nueinu nuo trotuaro ir einu negręsta gatve, kad ją pajusčiau po kojomis. Koks geras jausmas, kad žemė po tavo kojom, ne geležis ar cementas. Su kiekvienu kojos kėlimu jaučiu ją, atplystant, ir su kiekvienu kojos padėjimu – ji įsisunkia, kyla visu mano kūnu aukštyn. Aš pasijuntu kartu, žemės dalis.

A, jie visi savo nuosava šiluma skverbiasi manin. Daiktai, kurie lydėjo mane nuo vaikystės ir kuriuos tik dabar, kaip vaikas, pradedu pirštais apčiuopinėti. Kaip aš lig šiol jų nemačiau! O, kaip sunku ištrūkti iš per tiek metų įsisiurbusios gyvenimo iliuzijos, įsiliūliuotos, iš tiek daug sapnų, kad tikrai pajutus po kojom žemę, ir žinot, kad esi joje, ir dabar. Tos palaimintos valandos, kai tikrai pradedi matyti, ir tos, nevilties, kada viskas sudūžta, ir stovi vėl vienas.

1947, gruodžio 14

Adolfas gražiai išplovė kambarį. Atrodo šventiška. Puodas su žirniais kunkuliuoja. Kėlėmės pusę vienuoliktos – išbudino Poškus. Išsivedė Valentuką, kabino dekoracijas mokyklos vaikų kalėdiniam vaidinimui.

Oras šaltokas, drėgmės priemaišos, šiltą žiemą šiais metais turim. Algis atidarė langą ir sušuko: KALĖDOS! Nesakyk, kad Kalėdos, sakau, visai netinka prie plikų stogų ir žemės, ir prie tokio dangaus, lietingai nusidažiusio, ne snieginiai palkšvo, netinka.

Valentukas grįžo. Sėdi su paišiuuku rankoj ir, pasidėjęs popierį ant kelių, verčia fragmentais Rilke's *Duino elegijas*. Nusiskutęs, šviečia kaip mėnesėlis. Kad ūsai būtų ryškesni, sako. Dekoracijas darys. Sugalvojo kažką naujo, atėjo pilnas naujų idėjų. Į vieno veiksmo dekoracijas suplaks visų trijų, kad tos pačios tiktų per visus veiksmus. Dėlioja degtukų dėžutes, rodo užsidegęs ir kulkosvaidiškai kalbėdamas.

Algis su Adolfu ką tik baigė damkų partiją. Apsivilko ir išėjo kažin kur.

Aš pereinu per gatvę, pažiūriu, kaip sporto aikštėj purvini iki kaklų vokiečiai rankinį žaidžia. Apeinu aplink stovyklą, ir vėl namo. Poškus atėjęs. Varto *Masques* numerius ir trina koja grindis, kalba, kad bepročiai tikrai gudresni už tuos gudriuosius. Jeigu mes neišeisim visi iš namų, jis čia sėdės dar keletą valandų taip, nenori išeit. Tai išeinam ir paliekam jį vieną su *Masques*.

1947, gruodžio 16

Adolfas gavo pirmo laipsnio miško kirtėjo pažymėjimą, aš – antro...

Didžiulis kambario pertvarkymas... Viską suvertę, išmaišę susistatėm viduasly dažų indelius, ir Adolfas išdažė sienas mėlynai, lubas žaliai. Po to išdulkinom viską, išplovėm. Dabar kambarys primena seną pilies bokšto kampą, šiek tiek niūru...

Kaip studentai, gavom po šlipsą, kojines, apatinius marškinius ir pirštines.

1947

...Visados stovėjo toji spinta trobos kampe. Ji sena, jos medis juodas ir kirvarpų sugraiziotas. Jos durelėse – paties tėvo ranka baltais storais dažais išvadžiotos dvi paukštės, didelės, viena prieš kitą snapus surėmusios.

Tai buvo mūsų šeimos spinta. Joje buvo sudėti dėžėlėje tėvų žiedai, ūkio, mokesčių dokumentai, mėtėsi raktai, ilgą laiką buvo mažytė vieno iš mūsų šešių kepurėlė, kapišonėlis; laiškai, tėvo sąsiuvinys su lineikų ir vežimų braižiniais. O, tėvas daug apylinkėje lineikų – pačių gražiausių – buvo padirbęs, jis rodydavo jas mums, pravažiuojant. Ir vėliau, aš buvau jau dešimt ar kiek, prisidėjo vienas, paskui du, trys, vis kasmet storesnis ir storesnis skolų, procentų, vekselių pluoštas. Nes metai buvo blogi, ir kėlimasis į vienkiemius, ir vaikų mokymas, ir jie nemažėjo nuo kilnojimo, ne.

Tai buvo apatinė lentyna, spintos apačia. Viena gyvenimo dalis, ištisa dalis.

Viršutinė lentyna buvo vaistinė. Ten vienas šalia kito stovėjo sugrusti buteliukai, dažnai niekad nevartojami. Niekas jų nevartojo, jie buvo tarsi ligos archyvas. Ir niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kas juose, ir kam, ir nuo ko. Tik viename kampe – ten buvo gal penki, gal septyni buteliukai: tai jodas, dar kažkas, vazelinas – jie dažniau buvo vartojami, parėjus vakare supleišėjusiom, sudraskytom bekeliant dirvonus, beretinant krūmus rankom. O, daug darbo buvo išsikėlus į vienkiemius. A, ir dantų lašų bonkutė – su plunksnele ir vatos gabalėliu. Tai tėvo bonkutė. Ir kelios, didesnės – mamos. Jų buvo daugėliau – vaistai nuo saugėlos, galvos skaudėjimo, nuo reumatizmo.

O, tos niūrios lietu dienoms. Tada mama ilgai sėdėdavo šalia šiltos krosnies sienelės, atsirėmusi nugara, trindavosi vaistus. Aš girdėdavau, kaip ji skųsdavosi lietumis, rudeniui, šalčiais, sakė, galvą skauda, ne, ji plyšta, reumatizmas nuvarysiąs į kapus. Ir po to vėl bėgo šen, bėgo ten, valgyti išvirti, gyvulių pažiūrėt, žolės paršams paraut, ravėt, ir skolos, procentai – kad dirbt už visus šešis priaugančius vaikus, kad jiems po gyvenimą duot, poilsį atidedant, kol vaikai užaugs...

Ir vaikai žiūrėdavo nuo krosnies ir nieko nesuprasdavo. Nesuprato, kodėl mama penktoje dešimty turėjo tokius baltus, snieguotus, sidabro plaukus. Visi šeši to ilgai nesuprato, ilgai.

Tai buvo antroji lentyna, antroji gyvenimo dalis.

Dvi vidurinės lentynos buvo tėvo biblioteka. Ir aš nežinau, kaip būtų mano gyvenimas nuėjęs, jeigu anoji spinta būtų turėjusi tik anas dvi lentynas.

Čia gulėjo kelios dešimtys didžiulių, storais odos viršais, knygų, rudų, susenusiu popierium, didelėm raidėm. Tai buvo šventos knygos. Didžiausioji jų – Šventasis Raštas. Toliau – evangelijos, pamokslų knygos, giesmynai, šventųjų gyvenimų aprašymai, maldų ir tekstų rinkiniai, aiškinimai, komentarų knygos. Pragaro kančių aprašymai su baugiais piešiniais – vieno iliustratoriaus galvoj gimusiom fantastiškom liepsnom ir gyvatėm. Tėvas niekad šitos knygos neskaitydavo, tik mus, vaikus, ji kai kada viliodavo savo nesuprantamais, baisiais piešiniais.

Šalia gulėjo keli Naujieji Testamentai. Jie buvo gerai įrišti ir įvairiausių laidų, įvairių šriftų. Tai dovanos konfirmantams. Seniausias jų, nukritusiais viršeliais, labai sunėšiotas – tėvo konfirmacinė dovana, ir kunigas, jį konfirmavęs ir įrašęs „mielam savo pirmajam konfirmantui“, jis jau buvo seniai miręs, ir rudas dedikacijos rašalas buvo jau išskydęs ir įsiėdęs į popierį. Toliau – sesers ir vyresniojo brolio, ir kitų trijų brolių Testamentai, naujesni, trejų metų tarpais vienas nuo kito.

Kažkodėl ant tų pačių lentynų gulėjo seni kalendoriai – subraižyti, surašinėti karvių vedimais, gyvulių pirkimo, sėjos datom. Tačiau su didžiausia pagarba jie visi žiūrėdavo į tą didžiulę, tą sunkiąją, kurios paskutiniajam puslapy paties tėvo ranka buvo įrašyti visų šešių gimimai: Elžbieta, Povilas, Petras, Kostas, Jonas ir Adolfas.

Tai būdavo ne tik per šventes, ar sekmadieniais – tai būdavo paprastais vakarais, po liubos, po vakarienės, kai tyliai imdavo burzgėti ratelis, kai suaugusieji broliai prisėsdavo prie pančių vijimo, ar grėblių, ar mokyklą lankantieji įkniubdavo į priraizgytus sąsiuvinių lapus – jie, mažieji, sutūpdavo šalia, pasėdę kojas, ir žiūrėdavo, žiūrėdavo –

– tėvas išimdavo tą didžiulę, tą pačią didžiausiąją, atsiversdavo kurį papuola puslapį ir imdavo skaityti. O, jie dar tvirčiau apsėsdavo savo kulnus, ar užsikniaubdavo ant krosnies, ir įsižiūrėdavo ten, kur po lempos šviesuojančiu skrituliu sėdėdavo, pačiame galustaly, tėvas. Lėtai, žodis po žodžio, retkarčiais sustodamas ir paaiškindamas ką sunkiau suprantamo, skaitydavo, skaitydavo –

– su ratelio burzgimu, su visose kertėse pūpsinčiais ubagais, su žibalinės lempos spragsėjimu ir spinduliavimu, – o, prisimerkus, kokios vaivorykštės, spindulių sankražos, – su vienu tėvo balsu susiliedavo pasakiška Samsono figūra, atėdavo geroji Rūta ir rinkdavo varpas, ir Estera, Dovydas, ir visi apaštalai, – visi, visi, vienas po kito, taip, kol laikrodis išmušdavo vėliausiąją valandą ir vaikų akys užsimerkdavo,

– ir kai po valandėlės vėl prabusdavo – vėl išgirdavo tą patį ratelio bur bur bur, pinamų vytelių trakštėjimą ir tėvo ramų balsą:

– Ir Samsonas, paėmęs kaulą...

Tada, pagaliau, užvoždavo knygą, atsargiai padėdavo ją atgal ant lentynos ir išeidavo prieš gulant gyvulių pasižiūrėti.

Sesuo padėjus mežginius, išnykdavo kamaron, broliai irgi, ir tik mamos ratelis vienas beburgzdavo tyloj ir ramybėj, langams visais juodais stiklais įsižiūrėjus kambarin.

[...]

1947, gruodžio 24

Balos ir purvas nenori išdžiūti. Bet nebelyja.

Man 25 metai.

Dabar pirma valanda nakties, reiškia, Kūčios jau.

Vienas mėlynai žaliame kambary. Ir eglutė su pora žvakių ir blizgučių, išvingiuotų ligi apačios.

Šeima, stalas, namai... Ryšys su žeme ir žmogumi...

Sėdėt, Kūčių vakare, prie stalo ir matyt aplinkui savo artimus žmones, girdėt jų balsas... Ir matyt moteris ruošiantis, krosnį kūrenantis, garuojančius puodus, gerti tą ramią atmosferą. Ir pora gėlių gal ant stalo, ir katė, gal ir šuo po stalu...

Tiktai prisiminimai. Tiktai tai, ką ilgesys prišaukia...

Aš ėjau per gyvenimą akiai, bet viskas manin įsikibo, įsiskverbė. Kiekviena vieta, kiekvienas sutiktas žmogus, kiekviena nuotaika, balsai, kvapai ir spalvos – viskas įsikibo manin, man nežinant – kol, vieną dieną, viskas ima busti... Va, sėdžiu dabar vienas šitam mėlynam kambary, ir vėl viskas kyla, visi Semeniškiai atsistoja prieš mano akis, viskas.

* * *

Dvidešimt penkerius metus išgyvenęs turėčiau, atrodo, jau imt tvirčiau vaikščioti žeme – bet kur tau! Atrodo, tik pirmus žingsnius tepradedu. A, sunku, sunku.

Ketvirtos Kalėdos svetur. Kada nors keista kam bus, kad žmogus dvidešimtame amžiuje gyveno ir nežinojo, ar jis dar turi tėvus, brolius, namus. Ir nesinori galvoti apie tai. Ir kai užmiršti, rodos, ir sielvarto dėl to nejauti. A, mes du, tai galim pakelti. Bet kaip tėvams? Senatvės buvo sulaukta visiems kasmet susirenkant aplink kalėdinį stalą. Ir staiga, vienais metais – suolai tušti. A, kaip visų veidai šviesdavo buvimu kartu! Kaip visi, balsas per balsą, savo įspūdžius pasakojos, dalinos. Ir kaip vakare lempos spinduliavimas bėgo per visų veidus. Baltais marškiniais, įraudę ir šlapiais plaukais, su vantomis ir skambėdami kibirais, visi iš pirties pargrįžta ir sėdas prie garuojančių kopūstų ir dešrų. Ir kai, vėliau, kiekvienas eina į savo lovą, į kamarą ar priemenę, tėvas ir motina, vieni likę gryčioj, iki vidurnakčio girdi dar neužmiegančių šnibždėjimą ir juokus, čiuzėjimą. Kol viskas nutyla – kad užmigytų naujai užsivilktuos marškinius, ant šviežiai prikimštų, čežančių čiuzinių, ir galukojėj, ant suolų ir geldose kvepiančių kalėdinių pyragų – geltonų, kiaušiniiais apteptų.

1947, gruodžio 25

Vienatvė. Ne tada ji, kai būni vienas vakare prie stalo ir galvoji, kad esi labai vienas; bet tada, kai staiga randas tavy tiek neišsakytų žodžių, ir tu nori juos ištarti, ir tu sėdi ir neturi kam. Kad nereikėtų būt vienam, nueini pas kaimyną ar pažįstamą. Bet kur nueit, kad nejaustum vienatvės, nesijaustum vienišas?

Ji staiga pabunda tavy, kai aplinkui didžiausias žmonių judinys. O nuo neišsakytų žodžių kasdien sunkiau, jie klojas vienas ant kito, jie slegia ir sunkėja, sunkėja. Ir tu nežinai, kada jų svorio neišlaikysi, ir kas bus tada, kai nebeišlaikysi. –

REMINISCENSJA

Mama pirmoji atsikeldavo. Tai jos trumuliai atsargiai, kad nepabudintų vaikų, skambalavo išeinant melžti karvių. Ją girdėdavom virtuvėje niūniuojant, prie pusryčių virimo. Ji niūniuodavo visur ir visad. Senos rypuotinės, ji sakydavo. O, kokia tai būdavo graži muzika, taip pro miegus, pusiau miegant, ar akis vos pravėrus. Tas niūniavimas susiliejo su ką tik sapnuota, su dangiška.

[...]

O, negražint! Viskas taip nesulaikomai, Rytų ir Vakarų slegiama, bėga! Nesugražint nei medinių velenų, nei klevais suaugusių sodžių, anei tų žodžių! Nesugražint ant medžlapio lapų kepamos duonos. Nieko nebesugražint. Tik ilgesys vienam kitam, kuriam ašaros arčiau. Vis labiau, vis labiau užsidaro elipsė.

1948, sausio 7

Kartais taip gera nukrist į tuštumą, visam joje pasinerti. Ar tai būtų kitas žmogus, ar patsai, ar, pagaliau, šiukšlynas. Palaimintos tuštumos valandos!

Reikia žemai tūpt, kad aukštai lėkt...

1948, sausio 10

Iš laiško Liudui Dovydeniui

... Jūsų laišką gavau senėliau, bet vis neprisiruošiau parašyt. Šventės. Žinoma, pašvęsta kiek, padainuota – bet, ajajai, ne tos Kalėdos, kai brisdavai per suneštas sniego pusnis, išilgai sodžių, o šaltis tau svilina veidą, ir visi šunys loja ir skalina, o pusto kaip iš versmės. Kaip lekia sniegas sušalusia sniego pluta išilgai laukų! Ar rogėmis, girgždant pavažom ir lekiant sniego gniūžulams iš po arklio kanopų tau ant kojų, į veidą. Taigi... Čiagi per pačias Kalėdas – purvynė. Atidarai duris ir dedi koją į valką, purvas tau net ligi kelių nutyška, ir orelis – žliaukia, lyja, ajajai.

Taigi, kai dėl LKF*, tai trūks plyš reikia. Vakar apgalvojau tai, ir liūdna pasidarė, kad mes savo kultūrai tokie tinginiai – ir pikta pačiam ant savęs. Tad šiandien ėmęs daviau atspausdint rotatorium kokį šimtą lapų iš tavo atsišaukimo „Broliai, seserys...“ ir kai kurias vietas iš įstatų, nusakančias, ko LKF nori, ko jis siekia, kaip organizuojas skyriai. Bus išdalinta žmonėm. Dėl susirinkimo, geriausia būtų, jei datą nustatytumėt jūs. Mano pageidavimas būtų nedaryt ketvirtadienį ir penktadienį, nes aš tom dienom dažniausiai būnu Mainze. Šiaip – galima bet kada. Pavyzdžiui, 18–21, 24–27 ar 31 sausio, ir panašiai. Parašykit tik kelias dienas prieš atvykdami – Jūs ar kitas kas – ar telegramą pasiųskit, ir, žinoma, atvykit tada jau tikrai, nes žmonėm, ypač ką naujo peršant, ko jie dar nepažįsta, reikia būtinai atstovo iš toliau, į tokį jie rimčiau žiūri, šiaip ar taip, LKF idėja nėra dar mūsų labai populiarai.

Taigi tiek dėl paties reikalo. Įdomu, kaip kitos stovyklos? Atrodo, irgi labai negreitos su steigimais, baisus dabar aprambėjimas, lėtas tas mūsų lietuvis. Ir, velnias, atrodo, nieko nedirba tie žmonės, o kur ta energija prapuola, taip ir neaišku.

* Lietuvių kultūros fondas.

* * *

Nūdna kiek kambary. Sėdžiu, va, žiūriu pro langą. Lauke droblius, pasiutęs vėjas, skambina volioja skardines ir suka undarokus, žmonės eina skersom, užsukę veidus. Debesys – kaip eina debesys, pilni drėgmės ir šalčio! Ir va, sėdžiu ir galvoju: o kaip debesys dabar ten eina, prie Nemunėlio, prie mano Papilio. Tikrai liūdna kartais, ir darais sentimentalus kiek – bet ar sentimentalumas irgi nėra realybė, kaip ir visa kita? Liūdna, tai nieko nepadarysi. Gali nuduot ir linksmą, ir optimistą, drąsuolį – vis tiek tau paširdy toks ilgesys guli. Išsisukinėji, kalbi pats prieš save – bandai apsigauti, – bet mintys išduoda, ir sapnai, viskas išduoda tėvynės ilgesį. Kartu liūdna, ir raminiės: štai, kol yra jos ilgesys, tikrai žinau, kad ją myliu.

1948, sausio 14

Užsirašėm į Kanadą, laivų statybai.

Blogai su maistu – normą duos penktadienį, o pirmadienį viską baigėm... Žiūrim, ką parduoti. Užvakar surinkom glėbį knygų, gavom 100 RM, nusipirkom pusantro kilogramo miltų ir du kilogramus duonos. Bet šiandieną vėl viskas baigta. Už drabužius, ką Kuliešiui nunešiau, gavom tik 200. Nusukė, aiškiai. Sako, niekas neperka.

1948, sausio 17

Su Vladu važiuojam į Mainzą. Baisiai daug žmonių, negaliu rašyti. Reinas pakilęs po lietaus, tokio dar niekadoms nemačiau, plati sunki masė vandens lėtai šliaužia.

Sunku parašus surinkt nestudijuojant. Prof. Jaruss užklausė, kodėl manęs nematė, susipainiojau, sarmatumas, sakau. Kai De Castro, tai nieko, ką, jam reikia. Pas Holzammerį ir Ooppelį galybė klausytojų, ten bepigū gaut parašą.

Mačiau porą filmų – vokiečių, naujos gamybos... *Und Über nur der Himmel*, režisuota Josefo v. Baky, su Hansu Albersu, ir Kautnerio *Freiheit Nr. 7* (irgi su Albersu). Pirmoji labai žalia, tik tiek, kad aktualesnė dabar – skurdas, vargas. *Freiheit Nr. 7* paliko didesnį įspūdį.

Skaitau *Die Macht des Wortes, eine Sprachsoziologie*, Torgny T. Segerstedt. Susitikau su Eigenbrodtu. Skundžias, kad už jo poezijos rinkinį Desch-Verlag vos 60 RM honoraro davus. Sėdi seminare galvą susiėmęs, sako, skauda.

Vakar buvau prancūzų pianistės Monique Haas koncerte. Schumann, Novelette N. 8, Le Tombeau de Couperin – Ravel, Sonate Op. 53 – Waldstein.

Kaip lengvai ir su kokia technika ji išpildo juos, tyra muzika. Tik kam ji tiek tai publikai lankstos. Ko ji eina po keturis, penkis kartus. Jie neverti. Jiems sielą ji rodo – o jie išeina per pertrauką ir kalba apie maisto korteles ir apie nusususį filmą, *Hundestage*. Keli užpakaly manęs sėdėję vokiečiai atsinešė gaidas, visą laiką sekė ir visą laiką šnibždėjo, norėdami pasigirti, kad vieną gaidą pianistė ne taip pagrojo, klaidą rado jie...

* * *

Vakar vėl pasnigo. Šiandien ir šaltelio laipsnis atsirado, išėjau į lauką, į pamiškę, kur tokie tamsiai mėlyni debesys visai ant medžių lyg sugriuvę. Vakarop dar labiau sutemo ir pajuodo visa mišku apžėlusi kalvų pusė, lyg juoda duobė užgulė. Kai retai tematai sniega, tai noris eiti juo ir eiti, rankom jį liesti, apgniauzti. Sniegas yra mūsų Lourdo purvas. O kur dar tos lietuviškos pusnys, kur speigai, pūgos, sniego sūkuriai per laukų lygumas...

* * *

Andriušis *Mūsų kely* užsipuolė. Sako, mūsų knyga griaua, sugriaus vaikų moralę... Nesuprantu, kas jam užėjo, galvelė susisuko, gal ir vėl durnaropių užkramtė. Bet gyvendamas žmogus prie visko pripranti, pripranti ir dėmesio nekreipt į visokius užsipuldinėjimus.

Skaitau Krėvę, Bromfieldą, persų pasakas.

* * *

Vakar perskaičiau Steinbecko *The Moon is Down*. Tai ne *Pykčio vaisiai*, ne anas Steinbeckas. Galvoju: kiek dabar *short story* rašytojų... Bet ir seniau, liaudy: daugybė buvo gero liežuvio žmonių, pasakotojų. Jie pasakojo būtas ir nebūtas istorijas, iš piršto išlaužtas. Šiandieną tuos pasakorius ir šmaikščialiežuvius atstoja šimtai novelistų ir romanistų. Retai jie pakyla į epines aukštumas, bet daugelis jų yra geri gyvenimo – nuotaikų, įvykių, ideologijų, minčių dokumentuotojai.

1948, sausio 28

Medardui Bavarskui, Schweinfurte

Vasario vidury norim išleisti *Žvilgsnių* naują numerį. Manau, neatsisakysi kokį ne per ilgą parinktą dalyką mums atsiųsti.

Kas šiaip, ką berašot? Tuštoki vėjai švilpiniuoja mūsų literatūros laukuos (ne geriau ir pas namie gyvenančias pokario tautas). Senieji, vieni iš negalėjimo tyli, kiti mesteli po žodį, tretie ir visai miršta – ir nekrologais paminim tik. O jaunieji tik kur ne kur silpnais balseliais, pradedom, tekikteli.

Nelengva dabar – kartais taip dega ir verda paširdy žodžiai, norėtum tiek kalbėt – bet jauti, tai bus neinformuotas, tik žmogiškas šauksmas, pykčio ar skausmo – per daug didele uola griūva gyvenimas, spaudžia lageriniai blokai, liūdni žmonių žingsniai kambary, pirmyn ir atgal – visą dieną – (ir, priėjęs, kuris, uždeda ranką tau ir klausia: kaip? jokios žinios? kaip namai? – ir vėl eina, eina tie žmonės ir žiūri akis įbedę kažkur).

O kartais, kai jau rašai – staiga viskas tau puola ant akių, ir tu turi mest viską, draskyt ir plėšyt – kam visa tai, ką rašai, jeigu gal niekas to neskaitys, gal geriau paširdy tai, ne ant popierio, pasilaikyt. Nes štai tavo tautą naikina, ir pasauly vaikščioja žmonės su kruvinais pirštais aplink ir taikstos tavo kaklo. Jie visą tavo tautą išsmaugs, kuriai rašai. Ir gal mest viską ir rėkt, rėkt jiems į veidus, mušt kumštėmis – kaip gali rašyt, kai turi imt ir abiem rankom įsikibęs plėšt jų rankas, kad atgautumei oro. Bet negali ir to – tu turi vėl sėstis prie stalo ir patvinusiom akim žiūrėt į popierį ir rašyt. Ir ką rašai, susigeria su tavo beviltišku, susigeria su pykčiu ir išvien su tavo beprotišku laiku, beprotiškais nusikaitimais, ir beprotišku laukimu – laukimu, kada turi tik laukt, žiūrėt, kaip ratas toliau sukas – nes esi toks mažas toje pasaulio didžiųjų velniavoje, tavo balsas toks mažas.

Na, betgi kvaila būtų ir laukti, kol tave sumals – tegu pasidarbuos bent, kol tave sumals. Tai stoji žmogus ir imi mosikuot visokiom rankom – jeigu norit, eikit artyn, pasigalinėsim, gal ir gerklėje užkliūsiu, jei rankas išskėtęs laikysiu. O jei stebuklas – na, tai ir Galijotas kartą sukniubo. O ir kai į pasaulį pažiūri –

vis tiek dar dauguma gero nori, nors ir pobailiai – tik duodamą jie ima, ir laisvę, ir duoną. O apgint, išsikovot dažnai jie bijos, tie gerieji, tie pasyvieji. Geriesiems dar daug velnio reikia, kad taptų žmonėmis. Na, bet mes mėginsim ir žemę jau apgint, ir rašyt.

* * *

Zigmui Umbražiūnui, Paryžius

Nesistebėkit, kad gaunat laišką iš tokio laiškų tinginio, kaip aš. Smalsumas didelis jau buvo, ir kartu reikalas. O kadangi tas reikalas gali kainuot jūsų kišenei, tai jau labai ir nesidžiaukit gavę šitą laišką. Seniai ieškau Milašiaus, ir, išgirdęs, kad Jūs Paryžiuje, pamaniau, kad gal ten kaip nors ir būtų galima jį sumedžioti. Pamėginkit – jeigu pavyktų, kaip nors atsilyginsiu. Labiausiai norėčiau gauti jo *Poèmes* ir *Les Septs Solitudes*.

Kaip „šiai“ gyveni? Ką beveiki anam miestely? Tikiu, nenuobodu ten ir dabar. Aš čia tai kartais ir gerokai pažiovoju. Ar sienom lipu.

Dabar ruošiam naują *Žvilgsnių* numerį, norim vasario mėnesį išleisti. Gaila, kad negalima spaustuvėj. Bet kai gerai pagalvoji, tai rankom padarytas dar mielesnis ir šiltesnis turėtų būti. Panašiai, kaip su tom trobom, kurias dabar Anglijoj ir Vokietijoj masiškai, fabrikuos daro – kelmai, sakau, negalėčiau tokioje troboje niekados apsiprasti, fabriku, kažkuo negyvu atsiduos. Ot, kas kita, kai taip savo rankom, savo veido prakaitu susirenti sau gryčią – ir nuverti medžius, nutašai, ir sumūriji pamatus, ir samanom tarpšienojus iškaišai, ir grebėstus sudedi, kiekvienas daiktas ten tavo, taip gera tokioj troboj – ne tik nuo lietaus ar šalčio, o ir svečiui priimt. Taigi. Tai taip ir su tais rotatoriniais leidiniais, kurie šiais keistais laikais vėl grįžta. Rašto skalė plati, nuo moderniausių linotipų iki rankos, paprastos žmogaus rankos...

Kartais pagalvoju – gal tikrai pasauly būtų daugiau šilumos, jeigu mažiau tos technikos būtų (arba žmogus geriau mokėtų ją naudoti!) – jeigu viskas pasauly, kiekvienas daiktelis, būtų labiau žmogaus rankom apčiupinėtas. Dabar žmogus dažnai vaikšto tarp visų tų daiktų (po žemę) kaip vilkas. Jis valgo duoną – ir nejaučia to malonumo, kokį turi tas, kurs pats rugį augino ir duoną kepė. Nejaučia, kaip ši duona yra šventa, ta riekė, šventa savo prakaitu ir savo grūdu. Duona jam tik fabrikas. Jis pasuka kraną – ir teka vanduo. Jis nežino, nei iš kur jis, nei pro kur jis teka, ir jis nejaučia nei jo gyvybės, nei jo skonio taip, kaip jaučia tas, kurs pats savo rankom iškasė šulinį ir sekė vandens tekėjimą. Arba vėl – jis žiūri į šviesą, ir jam ji tik elektra, tik knopkės paspaudimas. Taip paprasta ir taip be fantazijos. Ir ta pati šviesa – ji taip nuspigina savo baltumu visą kambarį, taip viena plika spalva. Ir tada užsimerkiu ir prisimenu tą lempos šviesą, kai, užvertus aukštyn galvą, matai šešėlių žaidimą, ant lubų, ant sienų, ir tas pats jos tylus užimas pripildo kambarį jaukumo. Vienas, su lempa, niekados nesijauti vienas. O žvakė – žvakė dar daugiau spalvingumo, fantazijos ir jaukumo kambarin įneša. O jos kvapas! Greit žmonės to visai gal nebežinos, ir man lyg gaila viso to, nors žinau, kad žmonės, technika eina tolyn ir niekas prie to nebenorės – ir negalės – ir gal net neturėtų – grįžti. Žmonės mėgsta nekomplikuotumą, patogumą, jiems ne galvoj nuotaikos, tie žemės niekai, romantika... Žmonės tokie vis rimti, tokie vis praktiški... Stanislavskis sakydavo: menkas aktorius visados pasirenka lengvesnį priėjimo kelią. Turtingesnis gyvenimo būdas reikalauja daug atsisakyti, daug, labai daug, ir žmogus nemėgsta atsisakyti (nebent jis yra šventasis...), jis kiekvieną rastą žibutį dedas į savo kišenę – ne, jam viso vežimo greit reikia, kiekvieną mėšlą krauna kartu – ir su visu šliaužia per gyvenimą, kol visas tas vežimas taip pasunksta – gaila numesti, – kad lieka įklimpęs mėšlyne.

Kai kada sėdu ką rašinėt. Sunku betgi, labai sunku rašyt. Vis galvoj namai, broliai, kurie gal ten vilkais gyvena, namuos. Kaip gali rašyti, kai turi laukti. Kiti, didieji! už tave galvoja... O mintys vis braunas galvon, laikas, barakai, kaimyno vienodi žingsniai kambary, kalbos – baisiai ne laikas kūrybai. Menas yra įformintas žodis, o čia – sušunki, ir tas šauksmas toks žalias, toks tik žmogaus, skausmo, ilgesy, ar pykty šaukiančio – gyvenimas tas žodis, žalias gyvenimas, ir tai ne visas, o tik ši diena. Gali vaidint drąsų – bet kas iš to, vis tiek kiekvienas savy nešiojamės didelį tėvynės ilgesį ir baimę dėl jos, rūpestį. Bet kol

mumyse bus tėvynės ilgesys, tol žinosim, kad mes jai nemirę. Tik dirbt nežinai kaip jai, kaip padėt jai. Dažnai galvoji žmogus, dažnai – ir vis turi laukti, dažnai plačiai užplūdusiom akim – laukti, nes esi toks mažas, tavo balsas, tavo rankos tokios silpnos prieš tuos milžinus. Tada imi pilką lauko akmenėlį, vartalioji rankoj ir galvoji: ak, negi jis, tas niekam vertas akmenėlis Galijotą pargriovė? Kuo gi mes silpnesni už tajį akmenėlį. O, ir ne tik stipresni už akmenėlį, o ir gaivesni – tieką kartų per mūsų lietuviškas rudinėtas nugaras pervaziavo, o vis mes gyvi, vis mes savo vargo daineles dainuojam, vis ir vis pakylam, vis iš po ratų, nesugrūsti išliekam. Regis, ir dabar kitaip negalėtų būti, ir pagalvot kitaip nesinori. Pagalvoji ir nurausti – va, kaip blogai pagalvojau, va tai tau – kaipgi į akis pažiūrėsiu tiems ūkininkams, tiems savo broliams, kuriuos ne tokia dar našta slegia, o kurie neabejoja savo šalies prisikėlimu, net tada, kai jie kur paskutinį kartą į dangų, mėlyną lietuvišką dangų žvilgteri ir akis užmerkia –

1948

Tu prašai mano nuomonės.

Mano nuomonės?

Jos aš neturiu. Nieku grįstas esu.

Jūs mokotės ir pasiimat daiktų, įvykių, mokslų apibendrinimus ir išvadas.

Aš – aš nieko nepasiimu. Tik viso to kvapą, spalvą.

Vadinkit mane profanu. Aš suverčiu į save viską, viską. Negalvodamas, nedarydamas išvadų, suimu į savo raganų virtuvę, kad iš viso to gimtų visai kita, visai kas kita.

Tu nori atsakymo. Bet aš negalvoju atsakymais, neformuluoju nieko. Aš sakau tiesiai, kas tuo momentu ateina ant liežuvio – per malonę. Ateis ar neateis.

* * *

– Badas! – šūktelėjo Adolfas, koja užtrenkdamas spintos duris ir dėdamas ant stalo paskutines bulves.

– Kelkis, neliks bulvių, – patraukia už kojos vidury aslos miegantį Valentuką.

Šiandien pirmadienis. Dvi dienas valgėm laisviau ir dabar – nieko, tik krūvelė šutintų bulvių. Maisto normą duos tik penktadienį.

Adolfas dar lupa žieves, mes su Valentuku valgom tiesiai, neluptas. Mūsų šeimininkavimo praktika mus išmokė daug naujų dalykų. Bado metai mus išmokė, kad pervertint reikia ne tik idėjas, bet ir kiekvieną kasdieniškiausią veiksmą. Išmokom vėl žiūrėt į daiktus kaip vaikai, primityviai. Sakykim, kad ir ta pati bulvė. Atsimenu, vaikas imdavau purviną ją iš maišo ir mėgindavau žalią valgyti, kol motina atimdavo ir liepdavo išspjaut. Vėliau, piemenaudami, kepdavom karštus pelenuos ir, aptrynę į skvernus, su visais angliais, su žieve rydavom. Ir nebūdavo, nežinau didesnio skanumyno, kai už kaklo žliaukia lietaus srovės ir alksnių viršūnės vėjai ir šturme linkčioja ir užčioja.

Vėliau... Piemenavimas baigėsi. Užmiršau keptas bulves. Jas valgiau švariai nuskustas ir gerai išvirtas, su pienu ir su sviestu. Ir po to atėjo karas.

Dabar sėdim visi trys ir žiūrim į penkias bulves ant stalo. Dažom į druską ir valgom su visa žieve virtas. Ir kai viena žemė nukrinta, pašluostom tik ir vėl valgom.

Vaikas deda viską į burną ir retai tai jaučia. O mes bijomės duonos gabalėlį, nukritusį ant žemės, į burną bedėt...

Sėdim mes ir filosofuojam.

* * *

Šiandieną, kad nereikėtų pusryčių valgyti, gulim ligi pietų. Tačiau akys atvertos, slenka nuo vieno daikto į kitą.

Spintoj dar yra vienam kartui miltų. Tai viskas.

Ant stalo ir kambario kampe suverstos knygos ir žurnalai. Knygos? Ant spintos čemodanas su senais drabužiais. Ir ten guli dar pora drabužių.

Pakeliu galvą. Adolfas irgi guli atvirom akim.

– Hm... – aš.

– Hmm? – Adolfas.

– Velniam tų drabužių?

– Auksinė mintis.

– Jeigu pardavus ką? Ar taip – ar taip: badas. Geriau jau duonos kepalas negu tas paltas.

– Sugalvota.

– Nubalsuota.

– Pasirašyta.

– Na, ir kaip tai anksčiau neprisapnavo? Tikrai, velniam jų, tų drabužių.

Šokam iš lovų, pilni entuziazmo.

– Ale žinai, velniam ir tų knygų, – rodom pirštu į krūvą kampe.

Keliuos ir renku visus atliekamus drabužius. Valentukas dar guli.

– Neliesk šitų! – jis šaukia. – Šitos mano kelnės!

– Tai ko drybsai kaip pantis. Paliksi be kelnų, tai galėsi kaip Adomas po stovyklą vaikščioti.

– Nešu visą glėbį į kooperatyvą. Pardavėjas net nežiūri.

– Mesk kertėn, – sako. – Ne, – sako, – pinigų dabar negaliu duot. Kai parduosiu.

– Ką, nedavė? – pašoka lovoj Adolfas.

Užu knygas iš kiosko gavau 100 markių. Nupirkau pusantro kilogramo miltų ir kepalą duonos. Dabar puotaujam.

* * *

Suvalgėm radiją, suvalgėm rašomąją mašinėlę, drabužius ir krūvas knygų. Dabar kambarys truputį tuštesnis. Bet pilvo sotumo nė kiek. O, keletą mėnesių pagyventa neblogai. Visą rudenį tik obuolius tevalgėm.

Šiandieną už paskutinius likučius nupirkau duonos, ir valgėm kiek lindo. Bet vakare ėmė griaužt rėmuo. Duona blogai iškepta, ir dar tikriausiai su pjuvenom, o sako, ir alūno deda. Vien duonos prisikimšus baisi savijauta atsiranda. Sėdim visi susiraukę ir surūgę, įsiknibę į kokį popierį.

Padėtį pataisė Adolfas, staiga atėjęs su armonikėle. Mane pristatė grot, ir dabar visi šokam po kambarį, o atsibodus – dainuojam. Gerai, kad turim ramius kaimynus, nereaguoja. Kitas pagalį paimtų. Tikrai, kai groji, ar dainuoji (bliauni) – nesvarbu ką ir kaip, užmiršti pilvą. Bet vos tik padedi – vėl viskas iš naujo užstoja. Senovės lietuviai, matyt, daug badavo, kad tiek daug dainavo, kad tiek daug dainų paliko. Liūdnas ženklas...

* * *

Dvi dienas praleidžiam universitete, klausomės gerai prisidusių profesorių. Dviem dienom turim važiuoti į Mainzą. Įsidedu porą knygų, galvai, o pilvui – nepraimitą duonos kepalą. Valgau, tai yra graužiu nuo galo, sausą, arba stotyse ar universitete užsigeriu alum ar Reino vynu. Žmonės, studentai spokso. Jie galvoja, kad aš juokdarys koks, juokais tai darau, šposininkas, cha cha cha. Tai aš dar truputį perdedu, palaikau jų iliuzijas, tegu jau juokias, juoktis sveika.

Nakvoju viešbuty. Baltas, kaip dantų kabinetas, kambarėlis, šaltas, su dviem didelėm geltonom lovom, spinta ir praustuve, kaip geležinkelių stotyse. Pro langą matytis raudoni namukų stogai, o už jų – Reinas. Žiūrėk ir grožėkies...

Paskaitose besėdint ima svaigt ir suktis galva, nevalgius. Tai palieku universitetą ir klajoju po miestą. Įeinu į bažnyčią. O, kaip galingai ošia skliautai! Užsuku, pasėdžiu kavinėje, vėl pagraužiu nuo kepalų galo (jau vidurys), vynu užgeriu. Įeinu, pastoviniuoju skaitykloje. Ilgai stoviu ant tilto, žiūrėdamas žemyn į Reiną, paišinus laiviūkščius. Po to vėl valandą ar dvi sėdžiu paskaitose.

Smegenys visai nenori klausyt, jos nieko nenori dirbt. Tik akys klajoja, keistos nuotaikos gaubia.

Atsimenu, gimnazijos dienom, Biržuos, kai užeidavo badas, kai ištuštėdavo spintelė, mėgindavom, su Adolfu, laiką užmušt kine. Pinigų bilietams nebūdavo, tai pro užpakalines duris – šalia gaisrinės – man jas gaisrininkai parodė – įsmukdavom į aparatūros kambarį, o iš ten, šmukšt, kaip kino žiurkės, įsmukdavom į salę, į pat užnugarį.

Vėl palieku paskaitų salę ir pusiau apkvaišusiom akim einu per universiteto aikštę. Vėl stoviu ant Reino tilto ir žiūriu į vandenį. Stoviu užsigulęs ant turėklų ir kokią valandą žiūriu žemyn. Pro apačią plaukia paišini laiviūkščiai. Vaikai barsto žuvėdrom trupinius. Juodi vilkikai traukia anglis ir ant kranto pokši ir tarška griuvėsius valydamos mašinos.

1948, sausio 30

Adolfas parėjo namo ir sako: nužudė Gandhį. Nenorėjau tikėti. Bet laikraštis rašo, didelėm juodom raidėm. Rankos nejaučia popierio, bėgu akimis per eilutes, automatiškai. Skaitau: „Ir kai Gandhi parkniubo kniūbsčias, jis pakėlė savo rankas prie veido, kaip ženklą atleidimo savo širdyje.“ O, taip, tai tikrai, tai Gandhi. Jis ir mirdamas liko ištikimas sau, ištikimas žmogiškumui. Šitais kraujo ir keršto laikais, kai niekas niekam nieko neatleidžia, neužmiršta...

[...]

* * *

Gal kaip rugio varpą,
rupioj ūkininko saujoj,
gal kaip duoną
tavo prisiminimą man laikyt? –

* * *

Gamtos grožio vien, be žmogaus, negaliu pernešt nei suprast. Man reikia dar artimo žmogaus šalia, su kuriuo galėčiau ja dalintis. Šiaip negaliu jos pakelti. Nebūtinai, kad tas žmogus būtų taip jau artimas ar pastebėtų, ką aš pastebiu. Tai gali būti krūva mūsų bernų, kai dirbam, ar sėdim ir liežuviais malam, ar dainuojam.

Jūs galite šitai skaityti kaip vieno žmogaus gyvenimo nuobiras. Galite kaip intymų atvėrimą, laišką. Ar – kaip romaną. Galite šitai skaityti ir kaip romaną. Jungiamoji fabula? Per viską, nenutrūkstamai, eina mano augimo, mano vidaus siužetas.

1948, vasario 1

Ką tik grįžau iš Brasselbergo. Žiūrėjau *Geheimnisvolle Erbschaft*, pagal Dickensą. Filmą silpnas.

Grįžau patamsy, lyja lietus, šlapia, visą valandą klaidžiojau po laukus, tamsumėlis jau tamsumėlis. Norėjau greičiau, tiesiai, be kelio, pareiti – o išėjo ilgiau. Po balas, griovius ir purvyną, visas susimakalojau, kaip kiaulė, kol parsiđanginau.

Nuo kalno žiūrint, šviečia žiba mūsų miestelis apačioj, nemanytum, kad tai toks skurdus kirmėlynas.

* * *

Užsirašėme į Kanadą, geležinkelių tiesimo darbams. Sako, yra vilties pakliūti, bet reikia tvirtų vyrų. Kai žiūriu, kokie rašos, tai nelabai bijau. Tegu ir blogiau, labiau sudžiūvęs atrodau – kiti, kurie rašos, kosi, žagsi, pukši, persirūkę, samagono persigėrę.

Perskaičiau R. Rolland'o *Leo Tolstoi*. Skaitau Thomo Manno *Goethe und Tolstoi*. Išverčiau Dagmar Niek eilėraštį „Flucht“ ir Martino Stromo „Tylos slėnis“.

* * *

Aukso žmogus tas Kuliešius. Visai bėda su pinigais prisiėjo – nei laikraščio nusipirkt, nei ko, visai išdyko kišenės. Nuėjau pas Kuliešių pasiskolint, tai, sako, imk, jeigu reikia, ir negražink. Davė 200 RM, dar duonos kepalą įgrūdo į pažastį, silkų porą. Valgyk, sako, ir nerašyk daugiau apie karalius, o tik apie žmones, tik apie gyvenimą, gyvus žmones. Ir dar, sako, imk spekuliuot truputį, nepakenks, nes kitaip baigsi badu.

Vakar vėl būtų striukė priėjus, jei nebūtumėm gavę 500 iš Lenktaičio, už knygą. Porai savaičių šiaip taip gal prastumsim dabar.

1948, vasario 2

Vakar buvau Kassely. Budistas toks, Tao Chu, skaitė paskaitą apie budizmą. Jam jau koks septyniasdešimt, plika galva, bet labai valingas toks. Kalba su minkštu kinų akcentu. Kalbėjo apie kinų kultūros skirtumus, apie Budos mokslo pradžią, apie *Leiden*, viskas yra skausmas, pojūčiai. Ir apie tai, kad iš prigimties mūsų galvojimas neturi jokio tikslo, dėl to tiek visokių nuomonių apie viską, iš to gimė Faustas ir Pieras Gyntas, Vakarų drama, tragedija, iš kurios kinai šypsos. Vakarai – tai galvojimas, *Denkakt*. Kalbėjo ir apie tą AŠ, kurį vaikas ketvirtais savo gyvenimo metais pradeda imt atskirt, apie tą stebuklingą antrąjį gimimą. Buda vietoj *Denken* įvedė *Bewusstsein*. Sakė, kad jeigu ką stipriai pajaučiam, išgyvenam – džiaugsma, liūdesį, grožį – tai tik kai nieko negalvojam, ar kai mažai galvojam. *Denkakt kann nicht geniessen*.

Baigiau skaityti Th. Manno *Goethe u. Tolstoi*.

„Seht doch, was für ein wundervoller Mensch auf der Erde lebt!“ – Gorkis norėdavęs sušukti (tik, aišku, ne vokiškai, Gorkis nemokėjo nė vienos svetimos kalbos), kai jis žiūrėdavęs į Tolstojų, toks jau jis buvęs keistas ir didingas.

Th. Mannas iš vienos pusės pastato *Naive, Objektive, Gesunde, Klassische* (Goethe, Tolstojus), iš kitos – *Sentimentalische, das Subjektive, das Pathologische, das Romantische* (Schilleris, Dostojevskis). Iš to paties seka: *Ruhe, Bescheidenheit, Wahrheit, Kraft der Natur gegen die groteske, fieberhafte und diktatorische Kühnheit des Geistes*; ir: *Was ist vornehmer und menschen-würdiger. Freiheit oder Gebundenheit, Wille oder Geborsam...*

[...]

visas pakeles, klausinėja kiekvienas pripuolęs cigarečių, erzas tarpusavy, sustoję būreliais, gaudo kiekvieną naujai iš tramvajaus išlipusį, kuždas prie tvorelės, tveriančios stovyklą, prisigūžę. Apšepę, nustumusiom kelnėm, su trumpais, dryžuotais puspalciais, šlemurkom ant čiuprų.

Vakar buvo baleto koncertas, šoko Liepinas, Adomavičiūtė ir Puodžiūnas. Liepinas geriau tiktų cirke su savo piruetėm, Adomavičiūtei trūksta visko – technikos, išraiškos, fantazijos, o Puodžiūnas tai turėtų būt gražintas į pirmą skyrių, o galbūt ir nulinį. Skerėčiojas, ir viskas.

Kassely mačiau naują vokiečių filmą, *Zwischen Gestern und Morgen*. Nuo vidurio buvo panorę išeiti, bet išsėdėjau, iš durnumo. Mačiau ir amerikiečių *Die Frau gehört mir*, šiaip sau nuotyčiai, brangus pastatymas, norėčiau visus tuos pinigus gauti.

1948, vasario 22

Šuniška darbo savaitė. Dirbam visi prie *Žvilgsnių* 4 Nr. Baigėm visus vertimus, ištaisėm savuosius, suskaičiavom raides ir eilutes (dėl gražumo), diktavom, spausdinom. Nuo ankstaus rytelio ligi pirmos nakties, susunkusiom galvom, medinėm. Valentukas apsvirtęs matricom, piešia antraštes ir iliustruoja. Medžiojam po visas įstaigas mašinėlių su įdomesniais šriftais. Sukalbamiusi, pasirodė, jugoslavai. Be jokių atsiliepinimų davė ligi pirmadienio savo didelėm raidėm mašinėlę. Kiti išsisukinėja, atsiliepinėja. Vilainis irgi savo mielai davė, tik neką galėsime pasinaudot – be šriftų ir seno modelio, triaukštė. Giedra tai duoda, o kai parneši, tai kaip šuva urzgia po nosim: tą sugadinot, tą. Velnią čia sugadinom, ale bi tik urzgėti.

Vėl striukai su pinigais. Užvakar važiauvau tramvajum pas savo prancūzų kalbos mokytoją, mėginau kiškiu. Į ten nuvažiauvau, atgal pagavo ir vos neišmetė. Gerai, kad radau perpus perplyšusias dvi markes Kassely, tai atidaviau ir paliko ramybėj.

Laisvoj Lietuvoj Nr. 2 (toks rotatorinis, iš kairinės pusės organas) gina mus. Sako, Dr. Melancholikus (Andriušis...) pasijuokė iš Mekų, rašė, kad reikia juos mediciniškai ištirti; bet esą reikalingiau ištirti patį Dr. Melancholikus. Tik kai negaunęs vandeniškės (vodkos), jis pasidaręs Dr. Melancholikus. Pasirašo Dr. Alkoholikus.

1948, vasario 26

Visą savaitę šalčiai. Snigt nesninga, sausai taip šąla ir šąla, sauso sniego kruopeles žarsto vėjas po gatves, gainioja, vinguriuoja ore. Mėnesio vidury buvo taip apšilę, visi laukė pavasario, manė, tikrai ateis – o čia ėmė ir pradėjo šalt. Vieną dieną, antrą – laukia, gal atkris, o šaltis nemažta, tik gula, tik didėja. Kūrenam krosnį visą dieną be perstojo, o rytą atsikeliam – kaip ledaunioje, baisu kojas iškišti. Oro pranešėjai skelbia šiltą srovę iš Skandinavijos, į savaitgalį. Tikėkimės, ta srovė neis pėsčia. Bent pasnigtų, būtų geriau.

Išdavė naujus pasus. Naujus, gražius išdavė, su abiejų pirštų nuospaudais, nuotrauka, o senus surinko ir pasidėjo. Velniams tuos popiergalius dar rinkit – meskit pintinėn, ir pečiun. Ale vis, popierių žiurkės. Ir maisto kviteliai. Buvo tokie nedideli, siauručiai, ale užtekdavo ir būdavo geri. Dabar atsispausdino trigubai didesnius. Triskart daugiau popierio prikrovė kertėj. Nesuprantu to, per durna galva. Galėtų visą mišką žaliuoti palikti.

Valentuko žmona atvažiavo pirmadienį ir išsivežė jį, už kalnieriaus ištempė. Turi miško normą susikirsti, keturias dienas. *Žvilgsnius* baigsim, kai atvažiuos. Ir ne skuba – Giedraitis vis vien iki kovo vidurio neprisikrapštys su spausdinimu. Tai popierio nėra, tai ką dirba, tai vėl kokio garo.

* * *

Adolfas grįžo namo ir parsinešė tris kiaušinius. Tikras stebuklas. Nebūtų didesnis, jeigu jis ir pats juos būtų padėjęs. Tai valgom dabar, išsivirę, ir šnekamės. Va, būtų laikai kaip žmonės, tai valgytum tik kiaušinius. Ir sotu, ir pilvo nepertempia – įdedi kelis, ir jaučiasi. O čia dabar – pliaupi, pliaupi vandenį, su bulve papilkinęs, ar erzacine kava užmurzginęs, kemši kemši tą medinę duoną – soties nėra, ir gan. O pilvą kartais ir gerai ištempia. Nuo duonos net rėmuo pradeda būti. Noris valgyti, ką darysi – kemši. Visi sako, kad negerai šitą duoną valgyti. Žalia, ir kažkaip ne taip atsiduoda. Bet sakom, mirsim – jei valgysim,

mirsim – jei nevalgysim. Du kepalus per savaitę perkam, šalia normos. Gerai, kartais iš gerų žmonių gaunam. Balvočius kas savaitę dabar po kepalą, kartais ir du, atiduoda. Ir iš Puzniko, ir Praninsko anądien su Valentuku gavom po kepalą.

Parašiau „Apie pušis“ ir „Pavasariui artėjant“.

Skaitau *Die Weisheit Russlands*, Hirschbergo (Maxo) sudarytą rusų literatūros/kultūros chrestomatiją. Baigiu *Ewiges England*, Hario Feisto anglų/vokiečių kalbom anglų poezijos almanachą. Patiko Pope, Milton, R. Browning „Home Thoughts, from Abroad“, Eliot, Keats. Viską perskaičiau tik Miltono ir W. Wordswortho.

Taipgi perskaičiau Hagelstangės *Venezianisches Credo* ir Elioto *Mord im Dom*.

1948, vasario 29

Valentuk baltasai,

buk pasveikintas, su verbų šakelėm, baltais katinėliais. Tegu, kai eisi lauku, pamiškėle – pamatai žirginių geltonumu, pavasario drungna nusunkusias kekes. Kai langai virsteli – te vėjas užpūs šviežių kvapų siautę – lendančių daigų, džiūstančių pakrūmių, garuojančio pašalo. Taigi, kad pavasaris, kad toks dūšioj būtų, mandiev!

[...]

Naktį negaliu miegoti. Ketvirtą dieną tvanku ir ketvirtą naktį be miego.

Ketvirta naktis.

Anksčiau gulu, devintą, ilgai neužmiegu. Galvoju apie viską, ir nemiegu.

Užmiegu pačiu vidurnakčiu tik. Ir tai miegas košmarinis, neramus. Akys užmerktos, lyg miegi, bet viskas girdis, gatvėj, ir apskai kartojas, grįžta koks vaizdas, mintis. Nubrauki, vaikai, nori nieko nebegalvot, nieko, nori užmigti – ir negali.

Taip viskas aplinkui slegia, sunku kvėpuoti.

Išbundi, visai išblavėji, akis atveri, kol, pagaliau, išvargęs nepamatai, kaip užmiegi, kad vėl po valandos kokios prabustum.

Turbūt penkios. Nebegaliu užmigti.

Taip iki aštuonių. Sumerktom akim, gulom, bet be miego.

1948, kovo 24

Porą dienų praleidom Eschwegėje. Mokėmės audimo/mezgimo fabrike megzti... Išmukt išmokom, bet aš jau pradėdau užmiršti... Išdavė pažymėjimus, bus, sako, naudingi norintiems emigruoti.

Daug dabar važiuoja kokio amato mokyti. Nėra amato – nėra Amerikos. Dabar visi tekstilininkais nori būt, nes Kanadai jų reikia. Už mokymą moka cigaretėmis ir kava. Duok keturis pakelius turkiškų ir kavos šimtą gramų – ir tu jau mezgėjas. Jeigu dar duosi didesnę kyšį – išduos pažymėjimą be jokių pamokų. Kad tik išvažiuot! – galvoja kiekvienas.

Užvakar buvo egzaminai žaislų dirbėjams. Ir mes abu buvom užsirašę, bet nevažiuom, pasirodė per durna. Jeigu reikalautų darbininkų – taip; bet jiems reikia specialistų, inžinierių, šaltkalvių. Grūdų didokas būrys, visaip kombinavo. Kitas prisipirkęs mieste žaislų sako komisijai, žiūrėk, aš juos padariau. Kitas eina, pasiskolina iš kito kokį nebaigtą darbą, kitas be nieko, tik liežuviu pasitiki.

Perskaičiau Esther Harding *Der Weg der Frau*. Mačiau filmą pagal Wilderio vaidinimą, *Our Town*. Nuo kapinių eina vis blogyn ir blogyn. B. Shaw, *Joan of Arc*.

Jau pavasariškiau. Alyvos pradeda sprogti. Pašalo, miglos vis mažiau, prieš saulę visai gerai. Ir žolelės ima lįsti, sprogsta agrastai ir serbentai, gyvatvorės.

[...]

TAROSO PASAKYMAI

- Tai kaip gyvenį, Tarosai?
- A, bybis čia, ne gyvenimas.
- Kaip vaikai laikosi?
- Ką čia, ponuliuk, kalbėtie prie tokio maisto. Kūnas sau, pautai sau.
- Kaip pats laikais?
- Ką čia, ponuliuk. Kol pautai laikos, krutu po truputį.
- Ar važiuoji į Ameriką?
- Važiuoju, važiuoju. Prie tokio miestelio... Smagi vietikė, sako... Bet, ponas, niekur ne mūsų – ar ten, ar ten. Taip kaip žydai važinėsi visur, kol užsibaigs.

1949, kovo 28

Valentukas: Pas mane didžiausia košė tai buvo praeitą vasarą, kai aš iš traukinio šokt norėdavau, kai viskas dar kristalizavosi. Dabar aš jau esu kaip mūras, tokie vyrai krenta nuo manęs...

Vladas: Aš esu mažiau surogatų suteptas kaip pats.

1949, balandžio 1

Adolfas, Olimpija ir Ilona, visi nuvažiuoju į Kasselį, į karuselę. Kaip vaikai...

Saldainiai, triukšmas, ledai, žmogus su kūle, karuselės. Olimpija saldainių ir ledų – kaip mažas vaikas. Paskiau vaikščiojome (teisingiau: Olimpija mus vadžiojo) pagal visas manufaktūros vitrinas, žiūrėjome batų, suknelių, driežliukų...

Eidami namo pradėjome kalbėti apie namus – apie tuos gražius vakarėlius ten, pievas, ramunėles. Tai ir Olimpija įsijungė. Sunku lietuviui nebūt lyriku.

1949, balandis

Palengva DP lagerius skirstant, vieniems važiuojant šen, kitiems ten, ir mane su Adolfu vis klausinėja, kur važiuosime. Tai galvojome galvojome, ir užvakar nutarėm važiuoti Izraelin. Sakom, padėsime kraštą statyti. Be to, jie dar neturi ten jokios kino studijos. Tai, su laime, mes gal ten pradėsime kiną.

Nueinam į emigracijos skyrių ir pristatom savo idėją, o jie žiūri į mus kartu skeptiškai ir kartu didelėm, netikinčiom akim: ką čia dabar? Visi eina ir nori į Kanadą, į Ameriką, į visokius rimtus kraštus ir rimtus darbus, o čia – jie nori į Izraelį. Nerimta.

– Kaip nerimta, – sakau. – Ar padėt kraštą atstatyti nerimta? Ar rimčiau yra sau pinigus dirbt, pinigus krauti?

Tai jie spokso į mus. Tada vienas klausia:

– O ar jūs žydai?

– Ne, – mes sakom. – Mes lietuviai.

– Tai negalim, – jie sako. – Dabar vizas į Izraelį galim išduoti tik žydams.

Tai išeinam.

Vakare, visai prieš miegą, mes sugalvojame naują, genialų planą. Važiuokim į Egiptą: iš ten pėsti galim nueiti į Izraelį. Kitą dieną mes vėl einam į emigracijos skyrių.

– Norim važiuot į Egiptą, – sakom.

O tie vėl žiūri, vėl spokso, netiki. Bet susiskambina, telefonu.

– Ne, negalima, – sako. – Buvo dar trys vietos Lietuvos kvotai, bet prieš kelias dienas viena lietuvių šeima jas užėmė.

Tai išėjom rūgodami ant tos lietuvių šeimos.*

Vakare nutarėm keist planus ir važiuot į Australiją. Sakom, uždabis geras, kraštas be kraštų, užsidirbsim kiek, tada kur norim galėsime važiuoti, kad ir į Egiptą.

1948, balandžio 3

Šiandien, išmiegojęs, atsikėliau ir pajutau, kad esu laimingas, esu laimingas visai čia pat, kaip sliėkas savo žemę rydamas, nieku gyvendamas, čia pat, be Australijos ir be Amerikos. Ko ieškot važiuojant? Neturiu ko, neturiu jokių žemėlapių. Jeigu čia turiu darbo (Valéry, Rilke, Heidegger); jeigu čia jaučiuos laimingas (šį rytą); jeigu čia turiu merginą, kurią myliu (jai dar nepasakiau); jeigu išganytas galiu būti ten, kur esu; jeigu mano tėvas vienoj vietoj visą gyvenimą pragyveno ir buvo dar už mane laimingesnis –kam man kur važiuot? Ar man ne vis viena, kur ir ką dirbt? Ar ne vis viena, kur išveš, kai jiems atsibos mane maitint (patarlė: ne nuodėmė kapitalisto duoną tuščiai valgyti)? Tegū jie veža mane kur nori, tai jų biznis, ne mano... Šitas visas karas ne mano biznis... Laimės ir pinigų ieškančiam, nusivylusiam viskuo (ar bent kuo), nepatenkintam – reiktų būtinai ieškoti išeičių. Bet aš nenoriu nieko, man nereikia nieko, aš visai patenkintas kur esu, nes

ar daug laimės žmogui reikia?

ar daug gyvenimo reikia?

Pažiūrėk į akis, ir numirk. Užteks.

* * *

...tai, kas jau buvo kitų šimtus kartų dainuota, vėl veržias dainon, vėl ir vėl... Saulės patekėjimai, naktys ir dienos, vėjas ir lietus – niekas jų neišgyveno manaip. Tai aš turiu apie visa tai vėl dainuoti...

ANTRAS SUSITIKIMAS SU VOLTAIRE'U

Ėjau naktimi. Ant miesto gulėjo padrėkusi naktis. Šlapiai kaušėjo mano žingsniai grindiniu. Gatvės buvo tuščios. Aš buvau giliai pasinėręs savo mintyse.

Jis stovėjo po liktarnos šviesa giliai įtraukęs paltan veidą, blyškiam lempos šviesos rate.

Sulaikė jis mane ranka:

– Skubi kur?

Aš stabtelėjau.

– Žinau, jūs skubate visi...

Jo balse jaučiau liūdnumą.

* * *

Vydūnas: Susipratęs todėl tegali iš tikrųjų būti tas lietuvis, kursai savo šviesėjimu yra pasiekę senovės tautos sąmoningumą ir iš jo mąsto, kalba, veikia, kuria.

* Daug metų vėliau sužinojau, kad tai būta profesoriaus Greimo su šeima...

* * *

Sako: Nepamesk kelio dėl takelio...

A, žiūrint kur kas eina. Žiūrint kur kas nori nueiti... Yra vietų, kur gali nueiti tik takeliais. Takeliai dažniausiai veda prie gražiausių, subtiliausių papievelių, upelių, žolynų, pavėsių. Keliai yra oficialūs, dulkiniai – tik pravažiuoti. Bet aš noriu ir pasigrožėti, ne tik važiuoti (ar pravažiuoti). Mano gyvenimas nėra važiavimas į tikslą. Tie žolynėliai daug daugiau man rūpi, tie papieveliai, kur takeliai nuveda.

* * *

Sudaužė laikrodį ir sustabdė laiką. Ir jis nebemirė.

1949, balandžio 5

Molerio išgyvenimai, prie Lydos, valdininkaujant. Aplinkui vien partizanai – lenkai ir lietuviai. Visi miškai ir kaimai jų pilni. Išvažiavo su draugais samagono pas vieną ūkininką, su revolveriais – žiūri, jau jų miestelis dega ir, girdis, šauda: partizanai užpuolė ten apsisojusius vokiečius.

Gert, gert – visas valdininkavimas buvo gėrimas, iš beviltiškumo. Sesuo atvažiavo aplankyti, išbuvo savaitę ir negalėjo sulaukti pasikalbėti, kol išsiblaivys...

* * *

Daug emigruoja. Stovyklą greit iškels į pietinę Vokietiją. Biblioteką turiu supakuoti ir išsiųsti į Hanau.

Vakar palijo pirmas pavasario lietus. Reikėjo. Jau kuris laikas buvo nei žiema, nei pavasaris, toks sausumas ore, toks kažkoks pritvinkimas. Nuo šeštadienio oras pilnas miego, susnūdę vaikštom, nei ko dirbt nesinori, ir negalima. Vakar visiška dušnuma buvo. O vakare atėjo griaustinis, vėjas ir lietus. Visą naktį lijo ir žaibavo. Šiandieną jau persilaužė į pavasarį, ir gaivios spalvos ant laukų ir dangaus. Medžiai pradeda nedrąsiai sprogti.

Hoffmanstahl. Aleksandriškis. Thomas Wolfe, *Es führt kein Weg zurück*. Revesz, *Ursprung der Sprache*. Heidegger, *Sein und Zeit*.

Pirkom fotoaparata, Zeiss Ikon. Pirmi žingsniai. Kaip bernui laikrodis ar dviratis – ar armonika... Apelsinai ir razinkos. Mikšio kritika *Prozos*. Pilkas rudas paltas.

„Aš nežinau, ar tai saulė...“

Martin Roumagnac (Dietrich, Gabin); *Reise ohne Hoffnung* (Jean Marais); *Carmen* (Jean Marais). Ezra Pound. Frost. Eliot.

1949, balandžio 6

Velnius tame civilizuotame pasauly, ne gyvenimas. Nei basas pavaikščiosi, nei nuo drabužių pailsėsi: vis švarkai, kelnės, batai. Šį vakarą prieš guldamas išsirengiau vienom apatinėm ir vienais apatiniais ir negalėjau ta laisve atsigardžiuoti – toks gerumas, laisvumas, lengvumas, kaip per šienapjūtę. Civilizuotuos Vakaruos tik užsidarinėjęs langus gali džiaugtis kūnu, vienkelnis ir vienmarškinis, basas. O kur visa kita! Tikrai sunku kaimiečiui mieste. Ir kas jaugta kaime, nebeužsimiršta. Atrodo, ir mirsiu su vieny kelnų, basų kojų, šutintų bulvių ir virtinių ilgesiu. To neįaučia nei Vladas, nei Algis, ne, tikrai, nei Valentukas, norint jis tai ir geriausiai už kitus supranta. Jie gyvena savo gyvenimo, Kaune, tęsinį, be jokio didesnio vingio ir išmušimo – vieno to paties tęsinį. O aš su broliu esam patekę čion iš visai kito pasaulio, iš ūkininko pasaulio į rašto mokytų ir civilizuotų, inteligentų, į visai skirtingą pasaulį. Ir dabar suderink, jei gudrus, suderink abu tuos pasaulius nesugadindamas savęs nei gyvenimo, iš abiejų pasiimdamas gero, nenumesdamas ir nesudarkydamas įgimto, pirmojo. Kartais antrasis, rodos, visai beužguląs pirmąjį, visai pasiduodi jam, užmiršdamas, kad taip tokis kaip anieji vis tiek nebūsi, būvi vis

kitaip tokis, nes pagrindas, vaikystė kita. Dvidešimt pirmųjų gerųjų metų yra kitaip jaugta. Ir ant to reikia visa kita statyti, ne atvirščiai. Ir tai visas sunkumas, kad nepasikartum antrajame – nes antrasis nematytas, toks gausus, visokių žibučių, visko pilnas kaip vilnos, norisi tiek aprėpt. Ką kiti pasiėmė palengva, per dvidešimtį metų, tą griebi glėbiais, pilna burna ir rankom per kelius metus – ar tai ne taip mums buvo? Dabar jau kai kas įtaria miestiečiu, inteligentu besant... O kas už visko? – ūkininkas, bernas, kuris vakare, kai niekas nemato, užsidarinėjęs langus, užsirakinęs, apatinėm kelnėm po kambarį šokinėja ir basom kojom džiaugias...

1949, balandžio 7

Jeigu aš nusiperku fotoaparata, ar radiją, jeigu aš einu (net!) į kiną ar operą, ar... – aš tai darau iš smalsumo. Tai žaidimas, laikina pramoga. Aš kaip tas negras, patekęs į dangoraižį (kaip juokas sako), viską čiupinėju. Bet niekas neprilimpa. Buvau negras ir pasiliksiu negras. O jeigu tą pat daro Algis, a, jis tai daro iš būtinybės, jo gyvenimas to reikalauja, civilizuoto žmogaus kraujas, taip sakyti. Jam visa tai normalu ir viskas tinka, visi tie civilizuoto žmogaus žibučiai ir padargai. O kai visa tai mes darom su Adolfu, visi juokias (kaip iš berečių, kai pradėjom nešioti...) – mums tai kažkaip neprilimpa.

* * *

Vakar namo parėjęs radau Valentuką. Atėjo Bronius, abu įsileido į kalbas. Valentukas sako, kad kartą susižalojus intelektualumu – kaip liga – reikia jį persirgt. Persirgimas intelektualumu. Kitaip būsi pakibęs, išscentravęs, vienu sparnu pakrypęs (pakypęs).

* * *

Tikslas? Ar obuolys augdamas turi tikslą? Jis yra, *es ist so*. Gyvenimo tikslas? Obuolio tikslas? Jokio. Yra tik impulsinis taškas, kaip obuoliui yra impulsinis taškas pradėti augti, kažkur giliai, diege, sėkliukyje, ir vis tolyn, tolyn į pirmaprade.

Tik nenorėk visko suprast.

Didžiausi dalykai paprasčiausiai pasakomi ir primityvus paprasčiausiai supras, o mes toli esam nuo to organiškumo nusivarę ir nesuprantam, mums reikia ilgiausių aiškinimų, mes vertinam labiau storesnes knygas negu tas kukliąsias.

Gamta išlaidi – jai nesvarbu šimtai kartų, milijonai žmonių, nes ji neturi tikslo, o vystos į laikų pilnumą. Kas esi, tuo tyrai būk (ir tikrai).

1949, balandžio 14

Žmonės eina iš gegužinių pamaldų.

Duoda maisto davinį. Man vietoj dirbančio kortelės išdavė lignonio, tai dabar daugiau riebalų duoda ir nesukto pieno po pusę litro per dieną. Puskepalaitis keliom dienom atvažiavo. Prašo, kad padėčiau prie mažlietuvių organizuojamo laikraščio. Žmonės tebeina iš bažnyčios. Vilainis praknopsėjo, Razminas su mergaite už rankos, patekom, kaip visad, Skomantas praplaukė išskėtęs rankas, kažkokia į pečius sulindus motera, gimnazisčių trys, vėjui purplenančiais skarelių kutais. Šaltmirienė, senoji, praėjo susidūmojus, vaikus toli išleidus. Ūžia lėktuvai – *Luftbruch*.

1949, balandžio 17

Šaltis ir tamsa ir sniegas – ištižę plėmai – vėjo nuotrupos. Ir po to atėjo saulė ir atėjai tu. Ir nežinojau, kuo labiau tikėti – saule ar tavimi.

Stovėjau ir žiūrėjau – norėjau viską nusiplaut tavo akių varsa – pilna būties akimirka. O vėjas veržės – girdėjau – šniokštė pavasariu – ir drungnuma gulėjo ant stogų.

Ji užėjo su drauge, knygy... A, kaip aš ligi šiol jos niekur nemačiau?

Kaip plačiai, kaip didelėm užuominom pradeda viskas many megztis...

* * *

Lyrikai, visi mes lyrikai – ir Vaižgantas, ir Krėvė, ir Aistis, ir Binkis, ir Andriušis, Sruoga. Suvedžioja, dažnai suvedžioja kiti akiračiai, spalvos, tonai. Suvedžioja lietuvių daugelis, vieni norėdami sukrikščioninti rūpintojėlį, kiti norėdami jį gudriu padaryti. Tačiau lietuvis vis ir vėl atgal sugrįžta. Lietuva yra ne mokytuosiuose, bet rudinėtuose, pilkuose kaimų ir vienkiemų žmonėse.

1949, balandžio 23

Pirma valanda nakties.

Noriu būtinai užbaigt šitą nesimpatišką knygą, todėl rašau jon viską, ji man kaip šiukšliadėžė.

Pakuoju skaityklos knygas.

Baltos, dušnios naktys, neina miegas, atvirom akim guliu, ir krinta prisiminimų sniegas.

1949, balandžio 28

Darbai gavom naują kambarį. Išmetėm visus baldus, palikom tik stalą vidury. Virtuvėj, šalia kambario, suvertėm ant grindų knygas ir laikraščius.

Vis daugiau žmonių išvažiuoja. Šį rytą išvažiavo virš šimto į Australiją. Prieš savaitę atsisveikinom su Bronium Šaltmiru – irgi Australijon. Vos vos ne virpančia ašara, taip arti jų buvo jo akys. O užvakar išlydėjom Kanadon Leoną Barauską su Irena. Taip vienas po kito. Algis laukia savo eilės. Kas rytas komiteto kieme, septintą ar devintą valandą, kartais ir penktą, būrys žmonių, daugelis su ašarom, likusieji artimi giminės, negalį išvažiuoti dėl nesveikatos – palydi naujus transportus. Likusiems nėra didelio pasikeitimo, neišsimuša iš tos įsigalėjusios nuotaikos; bet išvažiuojantieji tai stipriau junta, tai jau didesnis posūkis jų gyvenime: kitas kontinentas, kiti žmonės, darbas, karo pabaiga...

Mums tai vis dar karas.

Ėjau šiandien lauku iš stovyklos – vokiečiai dirba laukuose, ariau jau, ir akėja, bulves sodina. Didžiuliai vežimai stovi palaukėse. Daržuos triūsia. Visokis darbas. Ir toks vėjelis nuo pievų pučia, švyliuodamas žalią, po dažnų lietuvių aukštyn pasišovusią veją. Žmogus ir gamta. O šalia – stovykla. Tokia maža, raudona namų krūvelė, iš toliau žiūrint. Ir su visai kitu gyvenimu ir rūpesčiais. Bet stovykla išnyks, o gamta, laukai ir veja vis švyliuos, kaip nieko nebuvę. O mes taip rimtai į save žiūrim...

Skaitau Simonovo *Tage und Nächte*. Perskaičiau Stalino *Marxismus und nationale Frage*. Tscharny *Sowjetliteratur*, Katajevo *Aš darbo liaudies sūnus*, Greeno *Kraft u. Herrlichkeit*.

Vis pilna vokiečių, eina su krepšiais būriu, marmaliuodami, niukiasi po šiukšliadėžes. Išvažiuojantieji kartais ką apygerio į dėžes išmeta. Ir prie durų negalima apsiklaudyti – nespėji vieno išvartyti, jau kitas barbina.

Gatvėj, po langu, vienas girtas (jau keletą kartų jį matau), atsistojęs vaikų būry, dainuoja. Vėliau kalba. Lietuva nežus. Lietuva kelsis. Lietuva kraujuos paplūdus, tėvynė varge ir krauje. Atsiminkit, neužmirškite, vaikai, Lietuvos. – Ir vėl dainuoja. Beveik su ašarom. Kitas girtas, jo draugas, sėdi pašalėj ant suoliuko ir žiūri iš padilbų į jį ir į keliasdešimt vaikų, su didžiausiu smalsumu ir įdomumu besiklausančių.

– Ką, ir leidžia žmonės girtam vaikus gadinti! – girdis moralistų balsai. O jis sau šnekas su jais, taip jau lyrikas toks, laimingas radęs kam savo ilgesį ir skausmą išsakyti.

– Kraujuos paplūdus tėvynė. Laukai kaip rūtų žaliavo, neužmirškite, vaikai, širdį sopa.

Taip porą valandų.

Paskiau ateina bobos ir išvaiko. Jis paknopstom, griūdamas eina išilgai gatvės, ir vaikai, šaukdami ir pešiodami, bėga už nugaros ir prieky. Ir jis skuba kuo greičiau tarpdury pranykt, nesiklausydamas ir nežiūrėdamas, tik bėgdamas, tik knopdamas, o bobos, girdis, šaukia:

– Nusilakęs kaip sterva, čia vaikus gert mokys! Išsipagiriok!

Praeina Landsbergienė. Vokietis kažkoks, su krepšiu. Vokus ir popierį pardavinėja. Iš rusų nelaisvės ką tik grįžęs. Jūs lietuviai? Aš buvau Kaune, ligoninėj. Vokai su popierių – markė keturiasdešimt. Nereikia? Pigu, aš beveik nieko neuždirbu.

Žiūrim visi sustoję. Mums nereikia, ir Landsbergienei nereikia. Bet jai nepatogu atsisakyt, nieko iš žmogaus nenupirkt. Jis taip dar skurdžiai atrodo. Mes sueinam atgal į kambarį, pas Algį. Ji viena šnekas su juo. Vėliau girdžiu, kitam kambarį vyras klausia ją, kiek mokėjo. O, pigiai, tik devyniasdešimt pfenigių, ji sako. Nupirko, iš malonės, kaip auką – bet negi sakysi teisybę vyrui, kad markė keturiasdešimt, gali bartis, tai sako devyniasdešimt pfenigių, tyliai, kad mes, kitam kambarį, negirdėtumėm, nes mes žinom...

* * *

Sakalaukaitė. Vaikas gimė. Visi juokiasi. Sako, tėvas prieš kelis mėnesius į Australiją išvažiavęs, gal pabėgęs. Ji dabar jau kuris laikas nesirodo, o žmonės juokias. Lyg tai dar maža, kad ji pati iškenčia, jie dar ją bado.

Ji nei pirma, nei paskutinė. Daug yra stovykloj kaip ji. Amerikonas su šokoladu prisiviliojo, vėliau paliko, perkėlė jį, ar pats išvyko, prapuolė, paliko ją su vaiku ir su pažadais. Ar gal vokiečiukas mieste prisistatė. Ar ir savasis. Kalbėjo, vaikštinėjo, vaišino – ir išvažiavo, progą radęs. O žmonės juokias. Tai ji sėdi kambarį ir išeit nedrįsta.

* * *

Gatvėj, su balta prijuoste, baltu švarkiuku ir balta kepure – baltu vežimėliu (tikrai) – prie Eisenhoverio ir Trumano kryžkelės – ledų pardavėjas, vokietis. Aplinkui vaikai žiopso, vienas kitas čiulpia nuo balto popierio drimbančią, pirštais ir bamba varvančią košę.

Šilta dar labai nėra. Buvo pora dienų šiltesnių, bet vėl atvėso, dažni lietūs, vėjas.

Senis nuvalo ryzu dangčio viršų ir stumia vežimėlį iki kito gatvės kampo.

* * *

Aukso žmogus Marčiulionis iš New Yorko. Nepažįstamas. Už Stanislavskį šiandien atsiuntė aštuonis *lard* (taukų) gabalus. Išgelbėti esam. Paskutines savaites gyvenom visai pusbadžiu. Vakar baigėm viską, ir cukrų, ir riebalus, ir makaronus. Duonos gavom iš gerų žmonių – mums specialiai yra maistinėj duonos fondas, ir Bagdžiūnai, ir kiti palieka. Šiaip – iki antradienio būtų reikėję gyvent vandeniu ir duona ir šventa dvasia. Dabar, staiga, atėjo Marčiulionio pakietas.

* * *

Neseniai pirkom radijo aparatą ir fotoaparatą. Įlindom į skolas, kaip durniai. Iš vieno skolini, kitam gražini. Po 5, po 10 – kiek iš kurio gauni – kad tik suktis. Vakar nunešiau į kooperatyvą pigiai sužymėjęs lietuviškas knygas – Bavarską, Alantą, Santvarą, Brazdžionį – iš viso 39 knygas, 40 DM. Jeigu išpirks, bus iš skolų išbrista. Į *Tauschenbureau** nunešiau krūvą netinkamų, iš R. Kryžiaus gautų kelnių. Ir kelias vokiškas knygas.

* * *

* Mainų krautuvė.

Mėgstamiausios, didžiausią įspūdį palikę vaikystės knygos:

Riki-tiki-tavi (Kipling)

Šaktarpis (Wiechert)

Dėdės Tomo trobelė (Stove)

Islandijos žvejys (Loti)

Povilo gatvės vaikai (Molnar)

Taikusis Adomėlis (?) – ant viršelio: trys vaikai susikabinę rankom eina iš mokyklos ir dainuoja. Kieno?

Pragiedruliai – Vaižgantas

Muzikėlio giesmė – Poškos

Kaip ošia, užia žalioji giria (Mašiotas)

[...]

1949, gegužės 24

– Mūsų mašina atvažiavo!

– Tų ratukų neimk.

Velka viską į mašiną. Čemodanas medinis, dėžė su geležinėm ąsom ir milžiniška spyna. Mėlynais dryžiais maišas. Kibiras, sudedama lova, čiužinys, šepetys grindims, kubilėlis, zuperiniu maišu aprištas, jis pilnas smulksnių. Ratukuos trys šluotos deke apsuktos. Dvi kėdės, staliukas, čiužiniai suvynioti į rutulus. Katė. Pjūklas.

– Tėvai, lazda tavo va kur.

– Einam, einam.

– Ar jau?

– Ar tai jau važiuosit?

Seniukas kaip galvą pametęs vaikšto iš kambario į kambarį, per kambarius nežinodamas, žiūrėdamas, ar ko dar neužmiršo – gaila palikti. Seniukai, mūsų kaimynai, jau kelintą dieną susipakavę laukia, ant plikų narų guli.

Pusketvirto šimto šiandieną išvažiuoja į Memmingeno stovyklą. 130 išvažiavo į Australiją. Atsisveikinimai. Pilnos gatvės šiukšlių, popierių, daržuos rūksta deginami čiužiniai, sunkvežimiai renka šaligatviuose sukrautus į krūvas daiktus vežti į stotį – dėžes, maišus, ryšulius. Vaikai laksto aplinkui kaip pakvaišę – išgyvenimas, vaikystės prisiminimai bus.

Balvočius kelnes prosija – kažkieno, dabar tuščiam kambary. Išnešėm į gatvę Tvirbutus su daiktais – jie irgi į Memmingeną. Būriuojasi jaunimas, atsisveikinėja gimnazistai su gimnazistėm.

Seniukai dar būtinai nori ir geležinę krosnį nusivežti, tempia sukibę laukan.

Žmonės rėkoja, juokias, bet jie tempia, jie savo.

1949, gegužės 27

Antradienį išvažiavo apie 600. Pusanthro šimto į Australiją ir keturi į Memmingeną. Ilgas traukinys stovėjo Niederzwehreno stoty, vagonai žmonėms ir prekiniai – daiktams, užrakinti. Lijo lietus ir išlydėti, rodės, tebuvom mudu su Adolfu ir dar keli girti.

Miškinis su Norkum, girtutėliai, pamatę mus priėjo atsisveikint, beveik su ašarom. Žmonės sėdi susitraukę kampuos, su buterbrodais ant kelių, vaikai nosis į lango stiklus įbedę. Norėjom pereit per vagonus, atsisveikint – bet lietus, lietus. Pasėdėjom Tvirbutų vagone, pas Puzinauskus, ėmė trūkt kalbos. Stovėjau prie lango ir pirštu tryniau stiklą, kaip vaikas kai kada. Tada sakėm sudiev, susitiksim vėl, kada nors, kur nors – ir išėjom.

Priešpaskutiniam vagone IRO ir armijos valdininkai, ešelono palydai. Stovinėjo, skečiariojos, kažko ginčijos sustoję perone stoties tarnautojai, policija. Gėralų vagono negali prikabinti – savininkas girtas, sako, nežinojo, kad reikės gėralų. Tarnautojai teisinasi, ginčijas.

Išvažiuojant lietus apstojo. Stovėjom perone, beveik vienudu. Mojavom. Tvirbutienė. Gobis. Vaitkus su Giedre žiūrėjo pro langą, ji, Monos Lizos šypsniu. Kas aš jai buvau? Kas ji man? Monos Lizos paslaptis.

Ketverius metus aš juos sutikdavau stovykloje. Su kai kuriais pašnekėdavau. Kai kurie buvo tarpais labai brangūs. Kai kurie buvo mano išgyvenimų dalininkai. Sutiksiu kada dar? Ar, šit, visiškas kelių išsiskyrimas? Susitinki, paeini kelio galą kartu, ir vėl išsiskiri, kas sau. DP...

Vakare ėjom per stovyklą, ir buvo kažkaip liūdna. Gatvėm lekiojo popierių skiautės, pūtė vėjas, debesuota šaltuma. Ir juodi, tušti langai, iškraustyti, suversti kambariai, be žmonių. Protarpiais taip tuščios, be žmonių skylės namuose. Vakar vakare visi dar buvo čia. Nejučiom pakėlėm akis į Tvirbutų langą – visai nėra dar to jausmo, kad jų čia nebėra. Arba prie Vaitkų – tik vakar ėjom su Valentuku, ir Giedrė sėdėjo prie lango, ir šypsojos – taip, kaip tik ji viena temoka, taip kartu kytrai ir žaisdama. Tuščia dabar.

Rytą iššlavė gatves, sutvarkė ištuštino apverstas dėžes, ir kai žiūrėjau pro langą – rodės viskas kaip buvę, viskas po senovei. Lyja. Groja radijas. Kažkur rėkia vaikas.

1949, birželio 1

Naktį girdėjau, buvo po vienuoliktos, ėjo ir dainavo vienas kažkas gatve. Apsukė ratą, priėjo iki gatvės galo, girdėjos toli dainuojant, paskiau vėl grįžo, šįkart keliese. Albinas irgi parėjo, sunkiai kabindamasis laiptais, šnapsuodamas. Ilgai šnekėjos vienas po kambarius, juokės, daužė kažką. Dabar, seniukams išvažiavus į Memmingeną, jis vienas namuos.

Gatvėj vis šūkalojo ir dainavo vienas, keli juokės ir spardė skardines, sąšlavų dėžes.

Albinas nusileido laiptais žemyn, tarpdury jis turbūt.

– Chuliganai jūs, aš jums parodysiu. Na, ko čia rėkojat. Eikit, chuliganai. Chuliganus aš visur surasiu, kad ir Rusijoje. Eikš, eikš, aš kad duosiu tau. Tu, Ivanauskai, Ližaiti, chuliganai jūs. Aš vienas, jūs penki. Aš nebijau, eikit čia!

Anie, girdis, keikias ir eina, atrodo, jo mušt. Albinas paknopstom pabėga laiptais aukštyn, užsidaro duris, ir juokias, pamišėliška, visa burna. Girti jo draugai išeina iš prieančio laukan ir nušūkaloja gatve tolyn.

Albinas vėl išeina tarpdurin.

– Jūs, chuliganai, aš jums parodysiu, chuliganai, kurvos, jibitvaimat’.

Vyrai, girdis, toliau šūkaloja ant jo ir keikias.

– Tu vėl išlindai? Nori, nori tu gaut? Nori, Albinai, tu?

– Na, na, na, aš Albinas, o kas tu? Kas tu? Šūdai, chuliganai jūs. Lėtai jis lipa laiptais aukštyn.

* * *

Mūsų kaimynai, senukai Debesaičiai, išvažiavo į Memmingeną. Albinas, jų sūnus, dabar vienas. Laisvė – niekas netrukdo, niekas nieko nesako, kai girtas grįžta. Visad girtas. Arba kai mergų parsiveda, irgi laisvė. Šiandien pavakare grįžo su rudu rankšluosčiu rankoj, girtas.

– Velnias, iš kur tas rankšluostis? Kas man jį davė? Ryt vis tiek pragersiu.

Jis įsikiša rankšluostį užantin ir svirduliuoja priesienėly.

– Tu žinai, nepyk, nesvarbu, kad aš girtas, aš nupuolęs žmogus, fronte dvi skeveldros, viena čia, prie ausies, kita virš akių, va. Nepyk, nežiūrėk, kad aš girtas. Jūs inteligentai, žinau, mokyti žmonės. Kuris iš jūsų vyresnis? Aš irgi. Lietuvos kariuomenėj tarnavau, puskarininkis. Eikš, aš noriu jums viską parodyti.

Mes nejaukiai stoviniuojam vidury kambario.

– Va, nuotrauka iš Gaidžiūnų poligono, žiūrėk. Būkim atviri, aš visad atviras, aš viską tau parodysiu.

Jam dabar būtinai reikia žmogaus, jis būtinai nori su kuo nors intymiai ir atvirai išsikalbėti. Bet jis visiškai girtas, o aš visiškai blaivus. Mėginu, kaip galima, įsijungti į jo nuotaiką, bet man tai nekaip vyksta. Atrodau sau labai kvailai ir nejaukiai. Bet, sakau, tęsiu šitą žaidimą, tegu Albinas daro su manim ką nori.

– Mes dvejus metus gyvenom kartu, ir beveik nepažįstami. Va, susipažinom. Aš sau – jūs sau. Aš gyvenau, ir tėvai manęs nežinojo ir nepažino, kaip aš gyvenau. Aš nupuolęs žmogus, nežiūrėk. Tu rašytojas, aprašysi ir mane, aš žinau. Aprašyk mane, kaip geriu, aš visai girtas, tu neklausyk manęs. Rytoj ateik, kai išsimiegosiu, kai išsipagiriosiu, apie pietus, nukirpsiu aš tave. Aš turiu iš Lietuvos kirpėjo diplomą, žinai, Kaune, – va, pažiūrėk. Aš gražiai apkirpsiu, kaip tau, gražiai. Tai rytoj per pietus. Gerai? Ateik, apkirpsiu. Aš dėl mergos viską. Pažinai, ta, kur ištekėjo ambulatorijoj. Ta pražudė, kurva, mane. Kitam pripiršau, o man joptvaimat'. Ateik rytoj, gerai? Apkirpsiu.

Jis įsikiša užantin rankšluostį ir lipa laiptais žemyn. Jis sustoja ir lipa vėl prie manęs.

– Žinai, dėl ko aš geriu? Viską pragėriau, viską. Aš nesu blogas, nemanyk. Tu manim netiki. Tu supranti, supranti gerai, aš žinau. Rašytojas viską turi žinot. Aprašyk mane girtą, ta kurva mane pražudė, ta. Dėl to tik neišvažiavau. Žinai, šūdai yra lietuviai, šūdai. Nuvažiavau Butzbachan, į Australiją, viskas tvarkoj. Konsulas sako gi: ar tu šiandien negirtas? Ne, sakau, aš nebegersiu, ponas konsule, *Herr Konsul*. Lenkė sekretorė sako, atsiprašyk, sakyk, kad nebegersi, ir praleis. O konsulas sako, baigta, gali eit. Baigta? Viskas, gali eit. Lietuviai. Šūdas, raštą komitetas prieš mane parašė, pijokas. Šūdas lietuviai, tautiečiai. Gersiu dabar, tyčia, viską pragersiu. Mano tautiečiai yra šūdai.

Jis lipa laiptais žemyn prispaudęs skvernu rankšluostį.

* * *

Šiandieną išlydėjom į Butzbachą Landsbergius, Kynastus, stovėjome prie sunkvežimio, moterys apsiašaroję, ką gi – į Ameriką. Žiūrėjau į save ir stebėjau, nieko graudaus atsiskyrimui nerasdamas. Kažkaip, rodos, lyg ir paprastas atsiskyrimas, labai arti ir trumpam, o ne už tūkstančių kilometrų. Vakar vakare perėjom tylūs kartą kitą gatvėm, kaip visados, po žodį persimesdami, ir atsisveikinom. Algis liepė ilgus laiškus rašyti. A, mes visi persisėdėjom čia, pernokom, už laiko ribos, tik tuštuma laša. Pernokęs laikas kerštingas.

[...]

1949, rugsėjo 4

Viskas pereita, viskas sutvarkyta. Net konsulas mus priėmė, paspaudė rankas... Tai dabar važiuojam atgal į Gmündą, kol pašauks į laivą.

Tai va, vėl stovykloj. Jurkus, Mažiulis apsidžiaugė mus pamatęs. Sako, nyku ir liūdna buvo pasidarę, nėra kas triukšmo sukeltų, kas duris spinta užremtų...

Rimeikis, Jurkus, Adolfas – išėjom į laukus, užbaigt vasaros. Tikra bobų vasara dar, tokia skaidri, ir šilta. Mes rinkom paskutines vasaros gėles ir turėjom kiekvienas po puokštę. Lyrikai vis tie lietuviai. Man sunku įsivaizduoti, kad vokiečiai taip išėję į gamtą, suaugę žmonės, kaip vaikai rinktų ir bėgtų strimgalviais į paupelį dėl vienos gėlytės. Panteistai...

Mes nusiplėšėm po lapuko plokštę ir – bernai – kaip su saulės skėčiais išdidžiai ėjome giliai išdžiūvusią upelio dauba, ieškodami kelio, pro karklynus. Tada gulėjom po krūmu prieš saulę ir buvo tokia bobų vasaros tyla ir girdėjos tik paskutinių bičių žemas bambesys.

– Tokia graži tyla, – tariau. Ir tikrai graži buvo šita tyla.
– Kaip toli girdis, – Jurkus sakė.
– Tikrai, taip toli.
– Tik varnos rudenį krankia. Girdit? Šitoj rudeniškoj tylumoj, po ruduojančiais krūmais, ir dangus toks rudeniškas, kaip per linų ėmimą – lyg linmarkom kvepia, – poetizuoja Paulius.
Vėl sėdim ir tylim. Su gėlyčių puokštėm rankose. Tada einam.
– Kokia įdomi žemės spalva.
Mes žiūrim į upelio pakrantę. Tada sakom:
– Niekur nėra tokios žemės spalvos, kaip mūsų žemės.
Ir mes kalbamės apie paliktus rudenius. O Jonas būtinai nori vėžį ištraukti. Jis stovi prie upelio ir žiūri į negiliai gulinčius akmenis. Jis nori autis kojas, bet mes sakom: tikim, jau tikim, kad tu ištrauksi vėžį, gali nebebristi. O jis vis tiek nori, jis vis žiūri į akmenis, jame pabudo bernas. Tada jis grįžta atgal prie mūsų ir šmėksuodamas žilvičio vytele eina kartu, savo ilgas ir berniškas rankas užlaužęs ant nugaros.

1949, rugsėjo 6

Pašaukė važiuot į Ludwigsburgą.

Į stotį mus palydėjo Skučai ir Berentienė. Laukėme stoty traukinio ir buvo liūdna, kai atsiskyrėme. Lyg su savo šeima atsisveikinčiau, lyg tai mano tikros seserys ir tikra motina būtų, jie mums taip artimi, taip neužtarnautai geri ir draugiški buvo.

Tada sėdėjom tamsiam vagone ir žiūrėjom į artėjančio Stuttgarto šviesas, kaip jos apsipylė iš visų pusių ir apnėrė savo akimis kaip degančiu mezginiu. Mūsų traukinys nesustojo, žmonės žiūrėjo apgulę langus – pro šviesų tinklu iliuminuotą ir pervarstyta Herbstmesse.

* * *

Stovėjome Ludwigsburgo bažnytėlėje, prie turgaus, ir klausėmės vargonų. Vienuolės puošė altorių gėlėmis, ir dvi mergaitės baltais rūbeliais ir su gėlių puokštėm rankose laukė prie durų vestuvinių, ir tada dar atėjo kelios moterys vestuviniai pasipuošę ir šviečiančiais veidais, ir jos šnibždėjo laukdamos prie durų. O mes ėjom laukan ir žiūrėjom, ėjom per rudenio turgų, pilną vaisių, obuolių ir abrikosų ir svogūnų, raudonų astrų ir jurginų puokščių, ir bulvių krūvos gulėjo supiltos ant bruko ir žmonės pirkto ir pylės į maišus, tempė ant svarstyklių. Prie ilgų lentinių stalų, apkrautų daržovėm ir vaisiais, stovėjo moterys ir būriai žmonių, didžiulė ir betvarkė srovė judėjo ir mišo tarp jų plačiu mirgančiu turgaus ritmu.

* * *

Zylei kažkas tabaką nukniaukęs.

– Kad jis bybį toj Amerikoj nusilaužtų, – sako jis. Tada abu su kuopininku studijuoja kandiklius, ir rūko.
– Geriausia tai medinis.

Pasistato daiktadėžę ant galo ir sėda ant jos. Zylė sėdi ant lovos galo. Čemodanai dideli, žalsvai nudažyti. Kambary devynios lovos, ant palangių veidrodėliai, puodukai, popierių gniužulai. Abu sėdi ir rūko tylomis. Kiti visi išėję.

1949, rugsėjo 29

Pirmadienį traukiniu atvažiavome, kartu su aštuoniolika kitų lietuvių, į Ludwigsburgo emigracinę stovyklą. Buvo šaltoka, drungna, norint ir bobų vasara. Keista savijauta. Kažkaip nesinori tikėti, kad taip jau atsiskiri, ir gal – ilgam. Birutė su Aldona mieguistos, iš lovos, užmerktom akim. Kaip per sapną purtė

galvas ir vėl krito į lovą – buvo septinta ryto – kaip balti angelai, – o mes susėdom į sunkvežimį, kieme mojavo Berantai su Skučiene – ir išvažiuom.

Ludwigsburge: stovėjimas eilėse, prakaituodami tempėm savo čemodanus, davė kambarį žemai rūsų su dviem langais, matos praeinančių kojos, vaikai renka kaštonus, girdis, kaip pokši krisdami. Stovykloje didelis judėjimas, šventadieniškiau apsirėdę visi, skuba, vis lekia. Doktorai, persišvietimai, kraujo tikrinimas, akys, skiepai.

Šiaip, visas darbas vaikščioti prie lentų, ar neiškabinta sąrašas, ar nėra tavo pavardės prie plaučių lentos, ar prie konsulato, ar vėl prie ko. Nuo jūros pusės be perstojo pučia žvarbus užsispyręs vėjas. Pažiūrim, pastovim prie vienos, tada einam prie kitos lentos, ar lošiam šachmatais. Kartu kambary Šulaitis, Zelenkevičius, Rimkevičius ir du vyrai iš kuopų, amžinai pasakoja apie kuopų vagis.

Laukiamajame prie DP gydytojų visų akys nukreiptos į duris, pro kurias įeina seselė su sąrašu, tokios stebuklingos duralės. Įėjus jai, visi sučiuža sukyla ir ištiesia kaklus, o nepašaukus vėl sėdi valandą, dvi, tris. Aplinkui šmižinėja žydėliai, klausia, ką turi parduoti, čia daug jų.

Rimkevičius vartosi po lovą ir bando atsistoti ant galvos. Groja armonikėle ar dainuoja kartu su Zyle (Zelenkevičium) „Paliksim tą kraštą, kur tiek kentėjom“ plim plim plim, plim plim plim (kur žodžių nežino). Šulaitis skaito laikraštį, Adolfas išlipo pro rūsio langelį laukan ir nuėjo spardindamas kaštonus.

Zylė: Neturiu balso šiandien, negaliu dainuot.

Šulaitis: Tu iš viso be balso.

Zylė: Tos mažosios kiaulytės, užriestos uodegytės.

Rimkevičius: Bravo.

Lauke per garsiakalbį groja radijas, amerikoniškas šlageris.

1949, spalio 7

Laukiam, kol pašauks į Grohną. Vizas pasirašėm, daiktus – 247 kilogramus – atidavėm vakar. Kai pamatė, kad devynios dėžės su knygom, o tik vienas čemodanėlis su drabužiais, numojo ranka su nusistebėjimu. *Verdammt wenig*, ir praleido net nežiūrėję. Nerimta... Atrišo vieną dėžę, pažiūrėjo visi apstoję, kaip ožys į rūtas, ir vėl liepė užrišt.

Pasitaiko ir atmestų. Gailiausia Budriui. Šeima didelė, vien vaikai. Atmetė, kad tėvas neįskaitė rankos rašto. Laikraštį paskaitė, bet rankos rašte, ir dar susijaudinęs, suklypo ant greitųjų. Ir nors visi kiti – ir žmona, ir vaikai ir skaito, ir rašo puikiau – visą šeimą atidėjo šešiemis mėnesiams. Įsileidžia visokius skaitančius ir rašančius sukčius ir chuliganus, o padoraus neįsileidžia vien dėl nago juodymo. Aš žiūrėjau į juos, valgykloje, prislėgtus, ir varganus, ir man buvo pikta ant visų amerikony ir ant visų biurokratų, mokytojų idiotų, sėdinčių konsulų ir patarėjų vietose. Pikta.

* * *

Valgom vėl prie masinių stalų. O, kaip aš neapkenčiu šitų masinių stalų. Masiniai stalai man yra karas, barakai, prievarta, žmonių galvijinimas.

Aš dar prisimenu iš Biržų, kai turėjau valgyti Jasiūnienės valgykloje, pietus, kur prie vieno stalo irgi dvidešimt burnų sueidavo, mokytojai ir valdininkai, ir šiaip užvažiavę į turgų ar kur ko. Kokį mėnesį tai akių nepakeldamas nuo šaukšto, prigulęs ir bijodamas pasigręžti, prakaitu apsipildamas ir jaudindamasis valgiau ir krito varvėjo per smakrą ir dar nejaukiau būdavo – man rodė, kad visi į mane žiūrėjo: žiūrėk, tas ūkininko vaikas nei valgyt kaip reikia nemoka.

Įsėidavau kaip iš pirties ir maža ko sotas. Eidavau, tada, kur nors mažoj gatvelėj, užu gaisrinės, pas murziną žydėlį, ir gerdavau pieną su baronkomis, vienui vienas, ar su pora ūkininkų ir moterų – kaip lygus su lygiais, ir dabar jau nesijaudindamas, ramus. Mėnesiai praėjo, kol supratau, kad ir pas Jasiūnienę niekam nėra labai svarbu ir niekas nežiūri labai, kas kam priešais valgo ir kaip valgo,

kiekvienas turi savo mintis ir savo dubenį po nosim. Dabar, valgydamas kartu prie vieno stalo su trim šimtais, prisimenu Jasiūnienės valgyklą. Valgau kaimynų suspaustas, suglausta krūtine, rankom prie šonų, tejudindamas jas – kitaip negalima – kaip lėlė, į viršų – žemyn, į viršų – žemyn, nė atsikvėpti gerai negalėdamas.

Vakar praleidom paskutinį vakarą Ludwigsburge. Atvažiavo Gobis, išgėrėm po alaus bokalą, pasivaikščiojom po miestą. Ėjom būreliu ir dainavom, patyliukais taip. Bet langai tuoj buvo pilni galvų. Kas čia dainuoja? Taip jau nebeįprasta, kad kas dainuotų ne girtas, o šiaip sau, kad nori dainuoti, kad patinka. Rytą sako Zylė:

– Velnias, jūs daužotės visą naktį, o aš blogai miegojau.

– Tai va, – mes sakom, – o mes viską suspėjom – ir pasidaužėm, ir padainavom, ir pasivaikščiojom, ir išmiegojom puikiausiai.

1949, spalio 12

Pakeliui į Bremeną. Traukiny.

– Gaila, kad aš nagų nenusikirpau.

– Tai gerai, amerikoniškiau atrodysi.

Priešais ant suolo kampe kreivai užsigulęs skaito Herlitą kunigas, kitam kampe iš kuopų, jau snaudžia. Lemputė menka, gazinė.

– Tai biškį pavažiuom.

– Svarbu, kad ne vietoj.

Traukinys sustojo kažkur laukuos, tamsuoj, tik garvežimis užia ir šniokščia taip patyliuku.

1949, spalio 13

Visą naktį važiuom. Rytą, švintant, gulėjo rūkas iš abiejų pusių, slėpdamas paškutinįkart pravažiuojamą Europą, duodamas matyti tik siaurą pageležinkelio namų ir nurudavusių rudeniškų miškų ruožą. Rudi rudi jau miškai, nors lapai dar laikos. Ruda, rūke paskendusį paskutinių bobų vasaros dienų Europa. O, Europa, tau tik bobų vasara tebėra likus, pragyvenai savo gyvenimėlj, Europa, pragyvenai... Didžiulės runkelių krūvos ir lapų guli ant laukų ir aplink trobas daržuose. Įdienojus, saulė švietė per Veronikos skarą ant padūmavusių akiračių, ant prasidedančių Šiaurės Vokietijos lygumų, sūrių ir šaltų, vienišų. Ir malūnai savo keturiais sparnais susikryžiaavė ant lygumų, ir šiaudų stirtos prie trobų. Tai pažiūrėk gerai, šimtu akių. Šeši šimtai akių tylomis žiūrėjo pro traukinio, ne, pro prisiminimų langą.

Grohn.

Tarp Amerikos ir Niekieno žemės. Žmonės šventadieniškai taip vaikštinėja, laukia. Radijas groja, nuotaika keista, nei Europoj, nei Amerikoj – kažkokia tuščia pauzė – pauzė tarp vargo ir nežinios. Nieko tikro, vaikštai nežinodamas, ar šypsotis, ar būt rimtam, ar ko.

1949, spalio 17

Sėdim ir laukiam laivo.

Vakar Izidorius Vasiliūnas davė smuiko koncertą. Grojo Aumere. Jis grojo pačia širdimi. Kuklus, lietuviškas bernelis, kuris nemoka, ir nepritiktų jam tai, itališkų pozų. Pas jį nėra jokio nereikalingo efekto, jokių šampų – tyras smuiko lyrikas. Kai jis taip su savo smuikeliu ant podiumo stovi publikai

plojant, toks kuklus ir nepretenzingas – šis menas yra jo, šis menas jam yra viskas.

* * *

Aplankėm Vegesacką. Nedidelis uosto miesčiukas, išsitiesęs tolyn pagal Weserį, žiočių link. Silkių uostas, pilnas nešvarių žvejų laivų ir valčių, dvokia nesūdytom žuvim ir gėlu vandeniu.

* * *

„General Howze“, mūsų laivas, jau uoste.

Bremerhaven, 1949, spalio 19

Visa krantine pūtė išilgai vėjas, viską nešdamas, draskydamas eilėje prie laivo tilto stovinčių, paskutinį kartą ant Europos žemės, DP plaukus, visų akys buvo įbestos į čia pat laukiantį laivą, baltą gulbę, kuri juos nuneš į pasakų kraštą...

Antrą valandą buvom visi laive. Kajutė E-9, žemai. Mūsų laivu plaukia 100 000-tasis DP į JAV, ukrainiečių šeima, su dviem vaikais. Krante grojo sunkus pučiamųjų instrumentų orkestras. IRO pareigūnai sveikino ir kalbėjo į mikrofonų puokštę, transliavo per USA karinį siųstuvą, grūdosi fotoreporterių būriai visa pakrante, krito ant grindinio aparatai, o 100 000-tasis DP baisiai nejaukiai stovinėjo nežinodamas, ką daryt, su vaikais ir gėlėm glėby, kol pagaliau *comedia* buvo *finita* ir leido jiems įlipt į laivą, o „spauda“ sėdo į savo „mašinas“ ir krantinė vėl buvo tuščia, tik vėjas pūtė kaip pūtęs, ir keli uosto darbininkai atkėlė nuo laivo tiltą ir atrišė nuo geležų laivą rišusias virves. Tada, lygiai trečią valandą, dusliai nušvokštė paskutiniai trys laivo kaminų sušukimai, pora pamosavimų nuo kranto. Krantinė buvo visai tuščia, tik, sakiau, pora uosto darbininkų mėlynais ir nuo plovimo nublukusiais kombinzonais, stovėjo dar ant kranto. Ne, niekas neatėjo mūsų išleisti. Pamažu dar, bet vis greičiau laivas pradėjo atsiplėsti ir tolti nuo Europos. Buvo kelios akys su ašarom, kelios susidūmojusios, bet dauguma buvo dar pilnos netikėjimo, dar netikėdamos, kad štai laive, kad jau tikrai, jau tikrai. Europa? Europa jau tolinas? Ne, dėl to niekas nesijaudino. Argi DP per tiek metų nejprato susirišti ir vėl išsiskirti, susirišti ir vėl išsiskirti, kiekvienas vis į kitą pusę, kitą pasaulio kraštą, vis į kitur – draugystės, susirišimai, žodžiai, veidai, pasibučiavimai, viskas pasilieka tik prisiminimuos, ir tai retai net prisiminti tetenka, vis nauji gyvenimo ir vargo kalnai, naujos šalys užgriūva, nauji žmonės, ir manai, o, palauk, parašysiu, parašysiu, kai sustosiu, tuoj tuoj sustosiu, bus laiko pažiūrėt atgal, prisimint – sustot – nežinodamas, kad tu jau niekadosis nesijausi tikrai sustojęs, kad tu niekadosis jau nebūsi NAMIE – kad tu jau niekadosis nesustosi – jūs vis bėgsit, broliai ir seserys, jūs vis bėgsit su namų ilgesiu –.

Greit pradingo paskutinės Weserio pakrantės ir tik žvejų laivai dar liudijo mums apie netolimus krantus ir miestus. O bangų kalnai vis didėjo, vis augo, vis ritosi, vis ritosi, vis putodami žirgų būriai purslojo vėjuotose jūros pievose. Vėjas truputį, laikinai, nuščiuvo, tačiau naktį jis vėl sugrįžo ir laivas stūmės lėtai, po penkiolika kilometrų, o bangos supo ir daužė ir šniokštė, ir mes visą naktį voliojomės po savo lovas ir tik lubų geležys girgždėjo ir siūravo.

Jau iš vakaro buvo pilna vemiančių ir visais pakraščiais kriaukšėjo Lietuvos ūkininkai... O varge vargeli tu mano, ką Lietuvos ūkininkai daro Atlante?.. Kas atsakys... Rytą, po nakties vėjo ir supimų, buvo visi pasieniai ir kajutės, ir laiptai apdrėbti tirštai ir skystai, aistri rūgštisėjo per visas kajutes. Iki pietų visais pasieniais slampinėjo šlitinėjo išbalę ir su raiščiais ant kaktų žydėliai ir poniutės, labai nedaug buvo tokių, kurie išsilaikė. Mes su Adolfu dar laikomės. Sukirtom visus pietus, ir vakarienę, būčiau dvigubai

surijęs. Makas smakas, jie sako. Nuo pietų mažesnės bangos, o ir šiaip jau pradedam apsiprasti su supimu.

Žiūriu žiūriu į jūrą ir negaliu atsistebėti jos galybe. Nei galo, nei pradžios. Įkris্ক – tai kaip ir nebūta tavęs. Tikrai, vienas iš pirmųjų elementų. Ji kilnojas ir kilnojas, verda ir verda, čia skaisčiai žalia, čia mėlyna, čia ji juoda, čia vėl kaip pieno putom pasipurkščia, alum. Galybė, sakau, galybė, dabar suprantu geriau ir Byroną, ir Mickevičių. Kažkada, seniai seniai ji sujudėjo pirmą kartą ir dar vis juda...

1949, spalio 21

Keista, kai žiūriu į šitas marias ir kai mūsų „General Howze“ bangos mėto tartum šapelį – su dviem tūkstančiais DP – ir galvoju, stebiuosi, kaip seniau žmonės paprastais, iš medžių susinertais laivais apiplaukė jūras marias ir prieš audras laikės. Didelė yra ir siaubi, jūra, bet žmogus irgi yra didelis ir siaubus. Naktį į trečiadienį, išplaukiant iš Vokiečių jūros, vėjas siekė iki dešimt balų, ir vakar visą laiką pūtė iki devynių, ir šiandien. Milžiniški vandeny kabai susikelia ir griūva, ir išmeta ant savo keteros laivą tartum šapelį, mėtydamos nuo keteros ant keteros, kaip pečialindė siūbuoja – uodega žemyn, galva aukštyn, ir sūrios bangos staiga užsipurkščia ir užsilieja per denį. Vakar gavau porą bangų, šiandien drabužiai druska apibalę. Vakar pradėjo šuorais eiti lietus ir šalti drobliai, šiandieną nukapojo denį ledais ir visa jūra buvo balta ir pasišiaušus.

Trečiadienio vakare dešinėje degė Doverio žiburių virtinės ir laivo prožektoriai tarpais nušviesdavo juodas pakrančių uolas, kaip sienas atsistojusias vidunakty. Nedideli žvejų laivai siūbavo visu savo svoriu krisdami ir vėl pasikeldami, ir vėl sunkiai puldami – ir dideli iš tolimų kelionių grįžo milžinai keleiviniai šviesiom kabinom ir kilniai ramūs. Kairėje degė Prancūzijos švyturiai ir miestai. Visą naktį plaukėm Lamanšu, vėjas trukdė plaukt greičiau negu 18 mazgų ir visą naktį, iki paryčių, Anglijos pusėje degė miestų šviesos ir Leuchtschiffe.

Vakar praplaukėm paskutines Airijos pakrantes, niūrias ir juodas, paskutiniai žvejų laivai pasiliko, paskutiniai švyturiai. Dabar – vienas begalinis vanduo aplinkui nuo ryto iki vakaro, vėjas ir bangos, lietus ir šturmai. Retkarčiais žuvėdra, ar delfinas išnyra iš bangos, kaip iššautas gelmės.

Jaučiu, kaip Europa tolsta tolyn, užu vandenų. Kartu jaučiu kažkokią neaiškią baimę – lyg nuodėmę, gamtinę nuodėmę palikt Europą, organinę nuodėmę. Ar nėra gamtos reikalavimas neapleisti savo vietos, gint, laikytis jos visom šaknim? O gal žmogus tuo ir skiriasi nuo medžių, gyvulių, gamtos, kad jis gali, ir gal turi atsirišt nuo pagrindo, nuo vietos, nuo pirmo gimimo, kad augtų? Kas žino.

Vėjai, nuolatinis siūbavimas pakirto žmones. Visose kertėse, apsikabinę laiptus, ar čia pat, ant denio visuos pasieniuos, guli sugulę, dažnas trečią dieną nevalgęs, išbalęs, nusilpęs, kriauksi ir dejuoja – ypač moterėlės, bet daug ir vyrų. Ten du susikabinę neša moterį iš kajutės laukan. Ten, vėl, prisilaikydama vyro peties, bando eit į kitą pusę.

Rytą nuo 8 valandos iki dešimtos ir vakare nuo trijų iki keturių dirbu. Mano pirmas darbas amerikiečiams. Valau sales, apačioj. Dirbam aštuoniese. Dulka, bjauru, smirda dezinfekciniais skysčiais. Bet kentėt galima. Blogiausia su supimu, jis kajutėse jaučias labiau negu denyje. Bet organizmas pats palengva prisitaiko prie naujų aplinkybių. Jokio širdies pykimo nebejaučiu, ir galva nebesvaigsta. Blogiausia buvo vakar, prieš pietus. Stovėjau eilėje laukdamas savo pirmos algos, savo pirmų dolerių, ir staiga staigus laivo uodegos kritimas suspaudė vidurius ir vos spėjau iškišti galvą pro duris, šliūkšt išėjo mano pusryčiai. O gal tai tik buvo mano reakcija į pirmus dolerius...

Šiandien, trečią valandą, laivo pranešimu, esam jau už 853 mylių nuo Bremerhaveno, dar 2720 mylių (4104 kilometrai) ligi New Yorko. Vidutinis šios dienos greitis – 10,80 mazgų (19 kilometrų).

Pirmadienis

Jau nuo šeštadienio jūra ramesnė, vėjas nukrito iki 4 balų. Bet siūbavimas didelis, mala į visus šonus. Naktį volioja iš vieno lovos krašto į kitą, stabilizuojies tik gulėdamas aukštelininkas ir išskėstom rankom ir kojom, visa plokštuma – kaip nukryžiuotas – kad tvirčiau priglustum prie lovos, kad nevoliotų. Šiąnakt visai nebuvo galima miegoti, vis blaškė. Plaukiam išilgai bangų, tai ir supimas tik į šonus.

Ligoniai jau taisos. Daugelis po trijų keturių badavimo dienų ima nuryt pirmus kąšnius. Ypač moterų daug nusilpusių. Mat baisiai neprotingai buvo paskirstytos kajutės. Moterims ir vaikams teko gale laivo, pačiame supime. Stovi ten ir jauties, kad taip krinti ir krinti į kiaurą minkštą tuštumą.

Laive betvarkės daugiau negu reikia. Laivo gydytojas man sakė, kad sergančių procentas siekė iki 80, o kitais plaukimais būdavo tik 25 %. Gerai, jeigu yra kas sergančiu rūpinas, bet daug yra plaukiančių vienišai, tai tas dienų dienom išblyškęs guli tvankioj kajutėj niekieno nerūpinamas, be maisto – nes uždrausta maistą iš valgyklos išnešt. Moterų kajutės atrodo kaip ligoninės. Pirmą kartą jūroj, kratymas, supimas, susikimšimas, blogas oras visus pakirto. Šitie DP ne jūros žmonės. Dauguma jų iš lygumų, nuo kalvų, ūkininkai.

* * *

Mano pirmas susitikimas su Amerika:

Dirbdamas virtuvėje, šiandieną tempiau ir verčiau į jūrą kažkokius skysčius. Tai sakau, kas čia per daiktas. Tai sako, čia kiaušinių tryniai – laivo virtuvė tik baltymus naudoja. Taip pat išvertėm dėžių dėžes duonos... O maniau, kad javų, kavos ir kitų maisto produktų pylimas į jūrą galėjo būti įmanomas tik anais, sočiais laikais... Bet dabar mačiau pats savo akimis, ir aš pats dar verčiau, ir man mokės pinigus už tai...

Prisimenu, badaujančioj pokario Vokietijoje, kuopininkai sakė, vasarą duonos kepalais kūrendavo krosnis, nenorėdami paprašyt mažiau pristatyt – gali žiemą nebepridėti atgal... Taip pat krosnis kūreno manų kruopom, avižom.

* * *

Plaukiam, plaukiam ir nei galo, nei pabaigos, vanduo ir vanduo, vėjuj pasišiaušus jūros *rococco*.

Ant laiptų, rėmą apsikabinęs, sėdi rabinas ir skaito nutrintais odiniais viršais maldaknygę, baltas ir išblyškęs.

Sustojam būriu ir dainuojam. Valandomis dainuojam, mūsų dainos palieka Atlante, tūkstančius kilometrų nusidriekia jos – gal kada nors kas nors jas atras...

* * *

Jūra aprimo. Pasitaiko vis daugiau ir daugiau laivų sutikti, vieni visai netoli praplaukia, kitų tik dūmus tematom, ilgai, horizonte, dūmų juosta. Užskrenda žuvėdrų. Gailiai taip žiepsi.

Sėdžiu savo kajutėje. Klausaus ventiliatoriaus ūžimo. Guliu lovoje, bandydamas galvoti. Negaliu koncentruotis. Čia pat, apačioj, jaučiu jūrą. Negaliu iš jos ištrūkti, jaučiuosi kaip jos vergas. Vergas aklos jėgos, fizinio atkaklumo. Aš žinau, ji tai žino. Jėga be jokios žmogaus kultūros ar sielos. Ji nori mane pasiimt atgal. Čia, šitoj vandens platumoje, begalybėj, ji turi gerus šansus laimėt prieš mane. Taip, aš iš jos atėjau, bet aš dabar jau visai kitur.

Pirmas dvi dienas aš buvau visai pagautas. Bet dabar pradedu kovoti, priešintis, gintis. Bandau atsikariaut savo. Bet fizinė jūros esmė, jėga pereina per viską. Žmogus čia tik praeivis, gal net priešas. Jūra niekadoms nebuvo žmogaus draugas. Čia visos pasitraukę dvasios, demonai siaučia, žmogaus

nepakęsdamos, primityvios sielos, primityvūs demonai. Jaučiu jų artumą visą laiką. Ir žinau, kad jie mane gali sunaikinti bet kurį momentą. Tai bandau būti labai tylus, nepastebimas.

Prisimenu Mėlynąjį kambarį, kur, sakėm, a, čia lengva galvoti, šnekėtis, visas kambarys lyg minčių prisisunkęs, žmogaus sielos. Čiagi, dabar, ant jūros, vidury Atlanto, jaučiu, niekas negelbės, nepadės: viską turiu patsai iš savęs, iš pačios visatos esmės ištrėkšti, išveržti: čia mano sielos, mano žmogiškosios esmės bandymas. Čia tik oras, tik vėjo ir druskos pritvinkęs, ir daugiau negu bet kada ar bet kur verčia mane gręžtis į patį save, nieko kito nėra ko atsiremti. Tai ir pradedi į save žiūrėti, ir savim abejoti ar, gal, savęs ieškoti, to savęs, kurs galėtų atsispirti Atlanto demonams, čia, dabar, šitame laive, su dviem tūkstančiais kitų, bet vis tiek vienui vienas, tik aš ir jūra, Atlantas –.

A, Atlantai, aš žiūriu ir matau, kad daug esu savin prisisiurbęs, kad esu tvirtas, viduj, ir galiu prieš tavo aklą jėgą kovoti, ir aš nesijaučiu visai vienas toje kovoje: visa žmogaus kultūra yra su manimi, aš ją čia dabar statau prieš demonų jėgą, ir aš turiu šansų atsilaikyti – nežinau, bet bandau, taip, aš turiu šansų išsimušti iš Atlanto glėbio, tolyn į erdves, į kitas dimensijas, kur tavo jėga yra bejėgė, ir užmegzti ryšius, per šitas begalines toumas ir aklą bangų siautimą, užmegzti ryšius su kažkuo, kas yra didesnis už jūrą, kas ir Atlantą verčia siūbuoti ir būti.

Tai į nežinią plaukiu. Aklai, bet su pasitikėjimu.

Amerika, arba Šviesų paunksmėje

Šešioliktas perskyrimas

Pirmos savaitės New Yorke, Brooklyne. Pirmi darbai. Bedarbio savaitės. Liūdnos, vienišos Kalėdos. Pradedam filmuoti. Pirmi susitikimai su „senovės“ lietuviais... Apie darbininkų solidarumą... Vienišos dienos, naktys Brooklyne.

1949, lapkričio 10

Baigias antra savaitė Amerikoje. Iki šiol negalėjau rast laiko atsisėst ir rašyt. Vis laksčiau. Dabar antrą dieną dirbu geležies išdirbinių fabrike. Turim savo butą, nebeturim Landsbergių varginti. Tai viskas atrodo geriau.

Pagal konsulo popierius, mes turėjome važiuoti į Čikagą. Bet pamatėm New Yorko šviesas ir sakom: mūsų vieta čia. Būtų kvaila, sakom, būt New Yorke ir važiuot į Čikagą.

Buvo jau vakaras, kai įplaukėm į prieuostį. Žiūrėjom visi užgulę relingius, matėme toluoj New Yorko šviesų sietą, ir iš abiejų Hudsono upės pusių degė žiburiai ir lėkė automobilių šviesos. Rytą buvo didelis rūkas, ir miestas tik kur ne kur išlysdavo ir vėl prapuldavo, ir Laisvės statula išlindo ir vėl prapuolė – tikiuos, ne simboliškai. Palengva stūmėmės į New Yorko širdį.

Algis mus pasitiko. Manė, kad Čikagon važiuosim. Kai pasakėm, kad mes pakeitėm planus, jis nuvežė mus pas save, į Brooklyną, į Williamsburgą, Meserole Street, kur jis su tėvais apsistojęs.

Kitą dieną ėjom gatvėmis, į požeminį traukinį, dairėmės iškėlę galvas į Empire State Building, ir per Brooklyną, vaikščiojom su Algiu ieškodami buto ir žiūrėjom į šaligatviuos suverstas šiukšlių krūvas, ir liūdnas, nuplikytas žoles, ir vėliau, vakare, Time Square, Manhattane, liepsnojo ir mirgėjo mirguliavo reklamų šviesos, kioskai, užkandinės, kinai, lokalai, krautuvės.

Ne, nieko nauja labai visa tai nebuvo. Viskas maždaug taip, kaip buvau įsivaizdavęs, ir net mažiau, negu tikėjau – ir tempas, ir apsirengimas, ir dangoraižiai, ir guma, ir džiazas. Stebuklo nepamačiau. Reikia pataikyt vietą ir laiką, žinot, kur ir kada, sporto stadione, naktinėj landoj ar Times Square, kad

pamatytum stebuklą. O šiaip viskas paprasta, murzina, vienoda, nieko ypatingo. Šalia automobilių kimšynės eina tūkstančiai pėsčių. Šalia dangoraižių prisiglaudę triaukščiai namukai, kioskai. Šalia paskutinės mados rūbais apsirendžiusių sėdi fabrių darbininkai ir, užuot kramtę gumą – ją kramto Europoj... – paniuręs koks sėdi ir verčia *Daily Mirror* lapus, ir skuba į požeminį ir iš požeminio.

Rytą užvalgom ko paskubom ir leidžiamės į medžioklę. Pradžioj žiūrėjom darbo ir butų tik kur kas pasakė, bet, nieko nepesė, pradėjom eit aklom. Ėjom, vaikščiojom, valandų valandom, sunkiom kojom per gatvių mezginius, įbedę akis į langus, duris, ar nėra prikabinta skelbimo apie kambarius, darbus. Daug butų skelbia, bet brangūs. Užvakar apsistojom pas tokią seną lietuvę, Ten Eyck gatvėje.

Darbo biuruos šimtai tarnautojų, sėdi savo kambariuokus. Šimtai bedarbių stoviniuoja aplink darbo pasiūlymų lentas, su ryšuliukais po pažasčia, nunešiotais batais, sulopytom kelnėm. Atsakymas vis tas pats. No. No. No. Gal rytoj. Pastyra akys, apima toks beviltiškumas ir apatija. Galvoji vien tik apie darbą, kur jį gauti, ar pavyks gauti – nesvarbu, kokį darbą, kad tik darbas. Jau, jau, rodos, jau pažada, jau yra – ir vėl sugriūva. Buvau nusiūstas į skalbyklą – nuvarė atgal į biurą, nebereikia.

Dabar dirbu geležies fabrike. Biurui sumokėjau, Algis paskolino, trylika dolerių už šitą darbą. Darbas – dėliojam tokius miniatiūrinius oblelius, darbas monotoniškas, pirštai atspuro ligi kiaurumo besukiojant ir beveržiant sraigtelius, šiandieną vos galėjau suimti, skauda, pūslės užsidėjo ant nykščio. A, visai kaip Elmshorne...

Nuėjau į Van Gogho apžvalginę parodą Modernaus meno muziejuje, atsigavau.

1949, lapkričio 16

Penktą dieną dirbu G.M. Co. fabrike. Tris dienas sukinėjau sraigtelius, dvi dienas grėžiau, spausdamas sunkią varstoto rankeną. Paskutines valandas rankos vos nuspausti bepajėgia, traukiu užsigulęs visu kūnu. Sopa krūtinė ir pilvo raumenys. Įsilaiduoja ir dirbi automatiškai. Įdedu, patraukiu, paspaudžiu. Įdedu, patraukiu, paspaudžiu. Taip visą dieną. Galvoti negalima nieko, mintys šokinėja palaidos ir be sąryšio, kibirkščiuoja, čia viena, čia visai jau vėl kita, ir greit nebežinai, ką prieš minutę galvojai, ir vėl rankos ir visi raumenys prie varstoto, ir akys visą laiką įbestos seka varines gilzes ir plieno badiklius.

Pertraukos per pietus pusvalandis. Yra toks kambarys su geležinėm murzinom spintom drabužiams ir priešpiečiams. Vidury kambario sėdi per pertrauką apgulę ant tuščių statinių, ant kiaurų dėžių ir lentų negrai ir amerikoniai, jų drabužiai alyvuoti ir rūdžių suėsti, rankos irgi rūdinos, ir tik dantys blizga, ir rėkia, ir gargaluoja vienas per kitą, nieko nesuprasi, visą laiką žaidžia kauliukais iš pinigų, ridena ir meta kiekvienas čia pat į būrio rato vidurį pinigų ir šaukia ir rėkia, ir vėl ridena ir žiūri, ar neatsivertė šeši.

Krūva storų merginų aplinkui prie stalų. Jos pakuoja ar dirba prie lengvesnių mašinų, lipdo karmo riša kikeną iškišę dantis, ir jų veidais ir jų kūnais trykšta tik kūnas ir nelabai daug ko kito, ir jos vis dainuoja, tokiais plonais, aukštais balsais.

Visur geležies ir plieno kvapas. Plienas virsta dulkėm, plienas turi kvapą, plienas miršta, kaip medžiai, kaip žolės. Stovėjau rytą požeminiame atsišliejęs į geležies stulpą, ir šaltis, vėsa veržėsi manin šalta srove. Būriai stovėjo stoty, visas peronas buvo pilnas važiuojančių į fabrikus, įstaigas, krautuves, restoranus. Lipdamas žemyn mačiau ant laiptų, ant laikraščių krūvos vieną gulint, ant šalto cemento, šalto, kaip visa žemė, gulintį, prisiglaudusį prie žemės, visai prie jos, mirusiam nebegalima būti arčiau jos. Ir nežinau jau dabar, kas tikresnė čia, ar žemė, ar geležis...

1949, gruodžio 5

Mačiau *Roma Cita Aperta*, *Henry V*, *Crime and Punishment* (su Blanchard'u), *Mano universitetai* (rusų), *Madame Bovary*, Prokofjevo *Trijų apelsinų meilė* (opera). Perskaičiau Molnaro *Liliom*, Arthuro Millerio *The Death of a Salesman*, Rice'o *The Adding Machine*.

Dirbu G.M. Co. Montuoju žirkles, repleles, suktuvėlius, obliukus, švirškštus, pieliukes, o kartais pats nežinau ką. Grąžtus montuojant, taip visą dieną suki, delnu nebegali prisiliesti, kad ir su pirštine. Pūslės ant pirštų. Turiu ieškot kito darbo.

Darbas dažniausiai kelias dienas būna tas pats, tai pirštai patys dirba, automatiškai, jie gyvena savo judesių gyvenimą, tik galva, kad neišprotėtum, taip turi vis ką nors galvoti, taip apie viską apskai, apie viską galvoji. Pradedi taip nuo artimiausios aplinkos, ką akys mato, ir nusikeli į vakar ir į užvakar, kiek prisimeni, ir planas po plano, vis. Radiatorius šildo čia pat prie kelių. Ilgi stalai pagal sienas. Dirbu, stoviu nugara į kitus, dirbtinė šviesoje. Šilima ir mašinų vienodas užimas. Moterys dainuoja kažkur kampe miegančiai taip, kad užmirštų gal laiką. Ir aš, dažnai įsileidęs kurion melodijon, niūniuojau tyliai, ir tada galiu nieko negalvoti ir laikas lyg greičiau praeina.

Vakar buvom *Vienybės* koncerte. Santvaras, Mazalaitė. Tysliava daug nušnekėjo. Sako, aš irgi kvailas jaunas buvau, vaikiaus modernizmą, bet dabar atėjau į protą. „O šitai Santvaras, – jis sako, – jis visą laiką išbuvo jis pats, visi modernizmai pro jį praėjo neužkliuvę. Va, visokius Majakovskius vaikėmės, o jis vėliau ir pats nusišovė.“ Lyg Majakovskis būtų dėl savo poezijos formos klaidų nusišovęs! Koks idiotiškas kalbėjimas. A, ponai: parašykite nors kaip trečiaeilis Majakovskis, irgi būtų šis tas. O ir Santvaras: lyg jo forma ir turinys būtų visai taip nepalieti modernizmo.

O šiandien *Vienybės* redakcijoje susiginčijau su Mazalaitė. Ji sako: a, kūrėjas yra gimęs kūrėju, jis kaip paukštis: kur bebūtų augęs, dainuos. „Vargu mes ką galim naujo išmokti iš kitų“ (iš amerikiečių, prancūzų, rusų); „mes galim ir iš savęs giedot“.

O aš sakau: taip, bet ir giedot irgi reikia iš kitų pasimokyti, kad gražesnė daina būtų. Visi turim ko dainuoti, bet kai kas uždainuoja – tai nieko neišneša: ar gerklė neišneša, ar plaučiai, ar kaip ožys staugia, ir žmonės šaukia: nustok, nustok bliovę!

1949, gruodžio 12

Vakar buvom N. Y. City baletu. Matėm *Guests* (Blitzstein–Robbins), *Firebird* (Stravinsky–Balanchine–Chagall), *Bourée Fantasque* (Chabrier–Balanchine). Balanchine: tikslumas, išdėstymo, choreografijos išradingumas, apšvietimas, vaizduotė, pasaka. Pirmą kartą pamačiau ir pajutau tikrą baletą. Buvau apsvaigęs. (Šoko Maria Tallchief.)

1949, gruodžio 19

Keturias savaites dirbau G.M. Manufacturing Co., Long Island City. Fabrikėlis nedidelis, virš šimto žmonių. Negrai, italai, rusai, amerikoniai. Visi vos judina pirštus, stumia valandą po valandos, darbo nėra. Dirbau montavimo skyriuje, su dvidešimčia kitų. Pagrindinė tema: moterys. Inžinieriai nešioja *sex* žurnaliukus, rodo moterims ir kvatoja. Moterys, visos – kaip ir vyrai – iš neturtingų šeimų, be išsimokslinimo, padribusiais pilvais. Jos šaipos ir mirksi akim ir kabinėjas prie visų. Mano kaimynai kalbas su manim tik apie mergas. Rodo pirštais ir klausia, ar patinka ta, ar ta. Ir jei sakau, ne, man nepatinka ta, tai jie tempia kurią pagriebę prie manęs ir rėkia per visą dirbtuvę, kad ana man nepatinkanti. Tai dabar sakau, visos man patinka. Tai jos dantis rodo ir juokias.

Per pertraukas purviną rūbinę susėdę ant dėžių ir statinių lošia kauliukais ar kortom, garsiai rėkia negrai, kambarys pilnas tabako dūmų, tokia Rembrandto šviesa, ir jie kimba viens kitam į plaukus, ir reikia skirti.

* * *

Negaliu atsistebėti negrų rasės, šitos dar kaip žemė, kaip pūdymas, rimtim, kai jie žaidžia, kai jie stovi stotyse. Visa gamta yra tokia rimta ir likimiška. Žemė, medis, akmuo, lietus, mirtis, gimimas.

* * *

Penktadienį mane atleido. Pritrūko užsakymų ar medžiagų. Bet buvo jau ir įsibodę. Vis tą patį ir tą patį, diena iš dienos, sutinusiais pirštais, negalėdamas prisiliesti, ir nėra, rodos, galo dienai, tų aštuonių valandų per daug, galvos nėra kur padėti. Rankos, pirštai dirba man nežinant ir man nematant, mano pirštai gyvena visai atskirą gyvenimą. O galva vėl sau, galva irgi dirba, visą laiką, visai kitur.

Važinėju visą savaitę po Brooklyną ir Manhattaną, po Long Islandą, ieškojau darbo fabrikuos, muziejuos, botanikos sode. Prieš Kalėdas atleistų daug ir visur pilna. Eina žmogus su suglamžytu skelbimų lapu rankoj, su laikraščiu po pažasčia ir žiūri į namų numerius, į duris, ieško, bet vis nieko.

Per YMCA gavau darbo Emerson Plastics, 567 East 38th Street, Manhattane. Dirbau tokiam rūsy. Rūsysis apverstas Pepsi-Cola celiulioidinėm iškabom. Mes – keturi. Mūsų darbas yra įklijuoti iškabos vidun tokį plastikinį dugną. Pradžioj dirbau gan lėtai, ranka neįpratus su klizais, ir stalas platus, vos pasiekiu kitą pusę, kur man paduoda iškabas. Kad pasiekčiau jas, turiu pasilenkti, ir nėra ko atsiremti, nugaros raumenimis turi laikytis. Po poros valandų visa nugara pradėjo skaudėti. O mano kiti trys bendradarbiai visą laiką uja: Greičiau! Greičiau! Ir keikia, kad aš per lėtai dirbu, ir patys tyčia skubina, kad aš nespėčiau. Jiems aš visai nepatinku. Aš aiškiai matau, kad čia nebus draugystės. Tai aš supykęs dirbu greit, kiek galiu, dantis sukandęs, klizais aptekusiom rankom ir kelnėm, stebėdamasis, kokių pasauly yra pikty žmonių.

Antrą dieną aš juos pasivijau. Iš piktumo. Kiek jie skubino – aš vis suklijavau. Tai apskundė savininkui, kad aš simulantas, kad aš per lėtai dirbu, tai tas davė man vokiuką su 12 dolerių ir sako: sudiev. Nieko nesakiau, sukandęs dantis nusispjoviau ir išėjau. A, pamoka. Darbininkų solidarumas. Visų šalių darbininkai, vienykitės... Tie trys tikrai susivienijo, kad mane išstumtų. Dabar jie vėl galės dirbt savo tempu, muilint savininkui akis.

Dabar kelinta diena vėl ieškau darbo. Bet prieš Kalėdas labai sunku ką rast, visur liepia ateiti po švenčių.

Persikėlėm į naują butą, į Lorimer 47 1/2. Brooklyne. Kiemely, prieš namą, auga medis...

1949, gruodžio 20

Vakar nuėjau į Vokiečių darbo agentūrą, 74-toj gatvėj. Pilnas laukiamasis žmonių, visi laukia ir tikisi, nors agentūra nieko neturi. Aš gerai suprantu dabar, kaip jie jaučiasi, kai pats antrą savaitę važinėju. Pieno stiklinė, duonos riekė, pora apelsinų. Per pietus kur užėjęs susriaubiu lėkštelę neaiškios sriubos. Sako, nedirbant daug nereikia. Bet bevažinėdamas ir bevaikščiodamas, vis ant kojų, išvargsti kaip šuva.

Šį rytą radau skelbimą (*N.Y. Times*), kad reikalingi valytojai ir durininkai Roxy teatrui, Brodvėjuj. Buvo anksti, kai nuvažiavau, bet prie durų jau stovėjo dvidešimt kitų, su laikraščiais rankose, pasistatę kalnierių ir atsirėmę sienos – taip kaip senuose amerikoniškuose filmuose.

Dešimtą atidarė duris ir suleido visus į vidų. Milžiniškame teatre, puošniai išmuštam raudonu aksomu, aukštai grojo vargonais ir mes visi stovėjome pusračiu, o priešais stovėjo žmogus iš teatro, ir jis stovėjo labai teatrališkai, ir žiūrėjo į visus iš eilės. Vargonai grojo. Buvo tokia iškilminga nuotaika, lyg koncerte...

Bachas... Tada žmogus parodė ranka keliems išeiti į priekį – septyniems. O kitiems lengvu teatrališku mostu liepė išeiti. Kadangi magiškas pirštas ant manęs nesustojo, aš išėjau su kitais. Jeigu būt detališkesniam, buvo šitaip: kai magiškas pirštas jau buvo visai prie manęs, man staiga suniežtėjo nosį, ir aš ranka griebiaus už nosies. Tas nulėmė. Prakeikta nosis.

Warren Street darbo agentūrose šimtai žmonių. Darbo nėra. Prieš Kalėdas visai išdžiūvo. Agentai stovi tarpduriuose ir kėtoja beviltiškai rankas, teisindamiesi ir užjausdami, norint ir mechaniškai. Kitas bando, skambina iš fabriko į fabriką, ieško, ir liepia ateiti rytoj.

1949, gruodžio 22

O, aš prisimenu, kaip mes vaikai laukdavom tų spalvotų kalėdinių atvirukų, su žaliom eglutėm, snieguotom šakelėm, su pasidabruotais pakraštėliais...

Nėra čia tų atvirukų, kaip nėra ir tų snieguotų, baltų Kalėdų. Nežinau – vienas nori į namus grįžti pasiilgęs ten likusių artimųjų, kitas pasiilgęs gero – seno! – gyvenimo. Aš gi ilgiuosi sniego. Ilgesys anos gamtos, anų lygumų, laukų, anų pūgų siautėjimo, rogių kelio, vieškeliuose žvangančių varpelių; ilgesys šalčio išrašytų langų, ilgesys ledo varveklių daržinių pastogėse, galvijų bliovimo – visko, visko.

Tai ir dabar, va, sėdžiu vienas, ir staiga mane užplūdo visi anie prisiminimai. A, tai sėdi tada ir rašai, nors žodžiais viską apčiupinėji, nors žodžiais.

1949, gruodžio 26

Niekados neturėjau tokių nekalėdiškų Kalėdų. Kalėdų išvakarėse buvo šalta ir sausa. Gatvėse plevėsavo vėjuje laikraščiai ir sudžiūvus žolė, niekas nekalbėjo apie sniegą. Išėjome vakare su Adolfu, perėjome išilgai gatvę, visur tuščia, visi namuos. Užsukom pas Ginkų – sakom, gal ten kokį pažįstamą sutiksim. Bet ten nieko, tik pora moterėlių perka kalėdinius atvirukus.

– Ieškot ko? – sako Ginkus.

– Šiaip sau užėjom pasižiūrėti, atsibodo namuos, – sakom.

– Tai gal alaus? Už mane.

– Mielai. Už jus išgersim.

Ginkus pastatė mums po stiklinę ir pats šluostė skepeta stalus. Mes gėrėm, alus buvo šaltas ir buvo šalta, ir žiūrėjom priešais į veidrodžius, į pirkėjus, į pardavėją už bufeto, kaip ji surišinėjo gražiai į margus popierius kalėdines dovanas, ir tada išėjome.

Gatvėje buvo vėjas. Iš toli garsiakalbiai, girdėjosi, atnešė kalėdinių giesmių nuotrupas, kažkur giedojo, gatvėj buvo tuščia ir vieniša. Namuos parėję sėdėjom ir girdėjom varpus skambinant. Tada radijas. Ilgai skaitėme. Aš skaičiau *Language and Reality*, Urban.

1949, gruodžio 27

Šiandien porą valandų laksčiau negalėdamas niekur pasiskolinti pinigų. Reikia mokėti už butą 10 dolerių, ir maistui reikia.

Beviltiškai dairydamasis gatvėje sutikau tą mergaitę raudonu paltu, kur kartu atplaukėm.

– Kaip einas? – klausia.

– Nekaip, – sakau. Tai ji sako, o, aš suprantu, ką reiškia skolintis neturint gerų pažįstamų, ir dar iš Amerikos lietuvių!

Pasikvietė pas save. Ji atidavė kiek turėjo, 12 dolerių.

– Aš ketvirtadienį gausiu algą, tai imk. Aš uždirbu dabar gerai. 50 dolerių.

Vakare, kai nunešiau šeimininkui už butą, jis stebėjosi: o, kaip pavargęs atrodai. Daug turbūt mieste matėt šiandieną!

1950, sausio 5

Dirbau iki ketvirtos (nuo 7.30). Tiesiai iš darbo, dar apneštas fabriko dulkėm, važiauvau į 13-tą gatvę, žiūrėt Cocteau. Prieš filmą užėjau suvalgyti porą *frankfurters*, tai visi spokso kaip į bombą. Turiu baisią slogą, tai apsivyniojęs apsirišęs kaklą, juodas, nesiskutęs. Užsukau į knygyną, 5-toj Avenue, šalia kino – švarus knygynas. Buvau kaip surrealistinė figūra tarp visų tų studentų, knygų, merginų, ir šit dar su mėlynu DP švarku, dar nesusitaupiau pinigų jam pakeisti.

Mačiau *Le Sang d'un Poète* ir *Le Retour Eternelle*. Keistas tas poeto kraujas, surrealistinis. Sekmadienį mačiau *De Sicos Sboeshine* ir Sartre'o (Delanoy režisūra) *The Chips Are Down*. Pirmadienį mačiau *Tombolo* ir *So Are the Motbers*. Abu italų. Taip pat mačiau *Carnival in Flanders* ir *The First Front, Battle of the Rails, Horse Feathers* ir *Monkey Business*.

1950, sausio 21

Keista dabar, kai imu rankon šakutę ar peilį – valgykloje. Rankos įpratę liest tik geležis, sunkias plieno štangas, ir kai imi šakutę, jos nejauti rankoj ir pirštai nesusigraibo ir nesilenkia, turiu pažiūrėt, ar tikrai aš ją laikau.

* * *

Šitie mulai, kur dirba kartu, išvirtusiais muskulais ir žandais, jie pakelia tris kartus daugiau negu aš. Bet kai darbas išsitęsia laike, visą dieną – jie vakare keikias ir vos pavelka kojas, išbalę, o aš jaučiuos taip pat kaip ir rytą, darbą pradėjęs. Ir jie tada stebis ir žiūri ir nesupranta, iš kur šitas džiūsna tiek ištvermės turi. Aš juokais vakare pradedu, kai jau nebereikia, štangas svaidyti, ir jie sako, durnas, ar dar tau neužteko. Ne, sakau, turiu pasipraktikuoti, namuos negaunu.

1950, vasario 18

Aš gyvenu visą laiką sapnuodamas. Tarp manęs ir žmonių yra visados sapno, nerealybės tarpas, kuris skiria mane nuo jų. Aš nenoriu – ar gal nemoku? – juose pasinerti visas, atverti jiems savęs, o prisirinko daug.

Aš matau, aš visą laiką jaučiu šitą sapno distanciją, lyg būčiau ne šio amžiaus žmogus, o atklydėlis iš kitų laikų. Aš visom jėgom bandau ištrūkti, beviltiškai mesdamasis į kasdieniškiausią gyvenimą, dirbdamas kartu su visais, kad tik pajutus realybės kraują. Bet vis ir vis atšoku atgal.

* * *

Sekmadienį ašėjau vienas juodomis gatvėmis, žiūrėdamas į naktį. Aš galvojau apie visą praeitą savaitę, mano gyvenimą. Ir visa šita savaitė, rodos, gulėjo dabar už manęs kaip didelė juoda duobė. O, kad aš galėčiau išbraukti šitą savaitę iš savo gyvenimo.

1950, vasario 19

Šį rytą grojo Bachą, aš sėdėjau ir klausiausi, ir tokia didelė kilni klasika skambėjo kambary. Ir man norėjosi, kad ir visas mano gyvenimas būtų kaip Bacho skambėjimas.

Bet kol kas aš esu niekas, krentas išsigandusiomis akimis į juodas, laukiančias, begalinės bedugnės vienatvės akis.

1950, vasario 20

Mūsų šeiminkai, kur dabar gyvenam – Lorimer Street – turi savotišką kankinimo būdą. Kiekvieną rytą, tiksliai 6 valandą ryto, kai nulipu praustis, jis jau sėdi savo rudu megztiniu už stalo, kol aš nusiprausiu, ir visą laiką, be perstojo kalba.

– A, daug geriau iš darbo grįžti, negu į darbą... O, ar neatsibosta dirbti?.. Ir šeštadienį dirbsi?..

Visą laiką apie darbą, nors imk ir mesk su kuo papuola, kad nutiltų.

Valgykloje, pavalgęs, sėdėjau dar prie stalo ir žiūrėjau į gatvę. Man buvo gera, ir lyg skaidriau, linksmiau. Pats to nežinodamas, aš nejuociom pradėjau niūniuoti – užtektinai garsiai. Priešais valgantis pakėlė galvą ir sako:

– O, dainuojai?

– Taip, – sakau. – Pavalgius linksmiau pasidarė, ir dainuoti noris.

– Linksmiau? – žiūrėjo žmogus. – Bet iš dainos taip neatrodo.

Ir tikrai, aš pats nepastebėjau, kad niūniavau „Oi varge varge, vargeli mano“, pirmą posmą.

Oi, tos lietuvių dainos, jos vis tokios liūdnos, vis tokios nelinksmos. Toks jau lietuvių likimas, vis svetimiems ant kelio, jo ir džiaugsmas kitos spalvos, su ašaros priemaiša, su grauduliu. Jis džiaugias, ir jam rodo, kad jis jau labai linksmas – o iš šalies, va, žiūri žmogus ir galvoja: ko tas žmogus taip rauda, ko jis taip graudžiai dainuoja, kokia nelaimė jam nutiko?..

1950, vasario 21

Paskutines dvi naktis miegojau visai gerai. O, kaip seniai besu ragavęs ramaus miego saldumo. Tai gal buvo dar namuos, dar anoj vėsių kamary, kartu su visais broliais. O po to prasidėjo naktys be miego.

Aną vakarą aš viskuo abejojau ir buvau neramus ir bekrentas atgal į tuštumą, o šiandien many viskas aiškėja, tyrėja, chaosas sklaidosi.

1950, vasario 22

Droblius krito man į veidą, lietus ir vėjas. Bet man buvo gera eiti taip, gera buvo jausti vėją ir lietus ant veido. Ir kai aš sėdėjau toje mažoje kavinėje ir gėriau kavą, aš žiūrėjau į lietaus lašus, ir man buvo gera. Po to vėl ėjau, žiūrėjau į gėles lange, o droblius vis krito. Aš ėjau lėtai, neskubėdamas. Ko, kur skubėti. Aš norėjau tik kuo daugiau gerti šito vakaro.

Tada žiūrėjau į sniego nusidabrintus bažnyčios bokštelius, ir man buvo toks noras įeiti į vidų. Įėjau ir atsiklaupiau ant medinio suolo. Kunigas dalino komuniją ir žymėjo pelenų ženklą kaktoje. O, šiandien juk Peleninės. Buvo taip gera jausti ir imti į save šitą retą nuotaiką. Ilgai sėdėjau ir žiūrėjau į žmones priešais, įeinančius ir vėl išeinančius. Po to išėjau į gatvę. Žmonėsėjo iš bažnyčios, moterys ir jaunos mergaitės, vyrai su pelenų ženklais ant kaktos. Roueno varpas – ilgai žiūrėjau į didelį varpą prie

bažnyčios. Kai pakėliau akis, aš stovėjau ant bažnyčios laiptų, lauke, ir visa viduj buvo palikę, kaip sapnas. Žemai buvo gatvė, sniegas ir automobiliai, vėjas ir droblius krito man į veidą, ir aš ėjau vėl tolyn, gatvėmis, nesirūpindamas laiku ir žmonėmis. Man buvo užtektinai savęs. Kaip vaikas nubraukiau ledo varveklis pirštu nuo apsnigto ir apšalusio automobilio, užmiršto gatvėje, ir vilkau koją, stumdamas sniegą, kaip kadaise mokinukas. O droblius vis krito man į veidą. Aš ėjau tolyn, naktim, per Brooklyną.

1950, kovo 5

Mano žodžiai yra dar nerealesni, negu aš pats. Bet vis tikiuosi, vis viliuosi: kada nors surealėsiu ir aš – juk tokiam realiam amžių gyvenu... Argi tai ilgai išsilaikysiu, atsilaikysiu savo nerealybėje? Viliuosi nors vieną žingsnį kada nors žengti šioje žemėje nesapnuodamas...

C.G. Jung: „Was wir Illusion nennen, ist vielleicht eine seelische Tatsache von überragender Bedeutung. Die Seele kümmert sich wahrscheinlich nicht um unsere Wirklichkeitskategorien. Für sie in erster Linie scheint wirklich zu sein, was wirkt.“

PASAKOJIMAS

Velnius taip norėjo žaist su piemenimis – ypač, klipką mušt, – kad jis viską jiems padarydavo: ir gyvulius pavaikydavo, ir melnyčias padirbdavo. O, vargšas velniukas, kiek privargo.

* * *

Kodėl manęs neužgriūva namai,
kodėl nesugeria žemė,
kodėl aš nesu
vanduo,

kodėl nesu medis.
Akmeniu nejudomai gulėti,
nieko nejausti,
nematyti.

Kodėl aš nesu tavo namų
medis, žemė, kad jausčiau
tavo kojas, tavo
perėjimą.

Kodėl aš nesu vanduo,
Kurį tu geri, kad jausčiau
tavo lūpas?
Kodėl.

1950, kovo 9

Šiąnakt nubudau ir radau save beverkiantį, ašaros tekėjo visu veidu, ir aš negalėjau pasakyti, kodėl. Per miegą, man nežinant, viduj kažkas vyko.

The Great Beginning, sovietinis filmas. Scena, kur žiemą važiuoja apsnigta lyguma automobilis ir viduj dainuoja rusišką dainą, ir armonika, OK. Dar yra kita OK scena, tokia lietuviška šiek tiek, kur su ratais arklys važiuoja. Šiaip, filmas labai skystas, sentimentalus. Kolchozų steigimo problemos, kulokų trukdymai...

Mačiau: *Panic, Nanook of the North, Louisiana Story, The Spanish Earth, Song of Ceylon, Window Cleaner*.

1950, kovo 25

Prieš tris savaites Peerless parduotuvei įmokėjom pusantro šimto dolerių, užu filmavimo aparatūrą. Trūksta dar \$ 550. Išėjome linksmi – o, pasiskolinsim iš ko nors tuos \$ 550, čia Amerika.

Bet jau trečia savaitė kaip ieškom, ir rezultatas yra nulis.

Nuėjom pas Tysliavą, tai tas pradėjo pamokslus sakyti, kaip filmus sukti. Esą, prie filmo yra dar kirpimas, o ką jūs, tai nėra lengva. Filmus daryt galima tik Hollywoode, sako. Garantuoti už jus? Ką žinai, galit netekt darbo, ar užmuš kurį – tada reiks garantuotojui mokėti. Taigi gerai, dirbkit, gerai.

Buvo baisiai pikta, kad taip kalba žmogus, kurį kažkada labai gerbiau, kaip poetą.

Tai dabar pikti vaikščiojam po Brooklyną.

* * *

Šiandien buvom Modernaus meno muziejuje. Matėme keturis avantgardo filmus. Geriausias Germaine Dulac *La Souriante Madame Beudet*. Ji labai saikiai ir išraiškiai vartoja, kiek reikia siužetui išryškinti, technikinius triukus. Turinys labai paprastas, išryškina vieno vyro ir žmonos santykius, provincijos miesčiuko valdininkėlio šeimos vienodumą, nuobodulį, monotoniją, ir dar smulkaus, pedantiško vyro. Joyce. Subtiliai išieško, paimdama tik trumpą jų gyvenimo išpjovą, kaip vieną vakarą vyras ją kviečia eit į teatrą, ji nenori, kaip paskiau ji jam išėjus pajunta tą baisią nuobodybę ir įgrisimą, scena su revolveriu, ir dirbtinį susitikimą (fone eina lėlių teatras, susitaikinimo pabučiavimas), tas pabučiavimas, apkabinimas – tik laikinas viso to išsprendimas, ne galutinis – tik lėlių teatras, tuščias.

Kiti filmai: *Ballet Mecdnique* (Fernand Leger). *Entr'Acte*, René Clair. Kirsanovo *Menilmontant*.

1950, kovo 26

Medžiojam pinigus filmo aparatūrai pirkti. Užėjom pas Ginkų. Tai sako, jau tiek įklimpęs garantijose, kad giliau nebegali. Jis patarė kreiptis pas Pranę Lapienę.

Sužinojom, kad ji bus koncerte. Tai susitarėm su Mazalaite, kuri ją pažįsta, kad ji dar prieš koncertą su ja pasikalbėtų dėl mūsų. Mazalaitė aukso žmogus, ji labai entuziastiškai sutiko mums padėti. Tačiau, kaip tyčia, jai tų riešutų užvalgyti ir vidurius sugadint reikėjo. Viduriai sugadino ir visą reikalą. Ji gulėjo namuos, neatvyko į koncertą. Tai Pajaujytės mus supažindino su Lapiene, bet nebuvo patogu jokiais reikalais kalbėtis. Bet ji užkvietė mus kada nors ją aplankyti Stony Brooke.

Dabar dar yra Klybai ir Svogūnėlis. Pas Klybus eisim tik paskutinę minutę. Iš jų jau esam skolinęsi, nebepatogu lyg vėl. O Svogūnėlio bobutė, ta, kuri galėtų garantuoti, irgi susirgo.

Po \$ 50 ar kiek susirinkti irgi nėra lengva. Šiandieną porą klausiau. Tai, sako, pirkę baldus, tai vėl, žentas namuką pirkęs, tai vėl kas.

Buvom rašę Giedraičiui. Atrašė, kad jeigu smulkiau reikalą žinotų, gal vėl duotūs suvedžiojamas mūsų nerealiais sumanymais, bet dabar – nieko negali padėti.

1950, kovo 29

Paprasti žmonės.

Jie tempia geležį. Lynoja visą laiką. Per anglis lipa. Kai pamato praeinant merginą, jie sustoja ir švilpia jai, kol ta išgirsta. Tada juokias ir kalba savo prastas kalbas. Tada vėl tempia geležies štangas.

Čarlis dirba šalia prie mašinos. Jis visą laiką galvoja. Aš matau, kaip pagal mintis kaitaliojas jo veidas. Kartais labai juokingai sučiaupia ar suraukia veidą, lūpas. Jis vis kalba man apie Kriukėnaitę. Netyčia išsitariau, kad ir aš ją pažinau, tai dabar neduoda ramybės.

– Įdomu, ar ji jau ištekėjo?

– Na, žinoma, būtų kvaila neištekėjus, – aš sakau.

Jis vėl ilgai tyli, kramto lūpas mintydamas kažką, ilgai gręžia geležį, tada vėl staiga sako:

– Įdomu būtų dabar ją pamatyt, kaip dabar atrodo. Kaip pats manai, ar ji dabar ištekėjus jau?

– Velnias žino, – sakau.

Jis vėl tyli ir gręžia geležį.

* * *

Jų šposai, fabrike, kaip ir visas čia jų gyvenimas. Jie užriša kurį nors išeinamojį, ir tada juokias, kol tas lenda per langą laukan. Ar pila pro viršų ant tupinčio vandenį, per plyšį. Labai aukšto lygio juokai...

1950, balandžio 1

Orai po truputį šyla. Tik naktim atvėsta. Daug lyja.

Kai lyja ilgiau, vis grįžta ta slegianti nuotaika, kaip Kassely, Wiesbadene.

Kurį laiką, atrodė, buvo visiška taika, tarp manęs ir pasaulio. Harmonija, ramuma, susitaikinimas su daiktais. Aš galėjau vienodu žvilgsniu žiūrėti į fabriko geležį, į save ir į pro šalį einančias įsimylėjusių poras, į jūrą ir dangum užsibaigiančias gatves. Taika.

Tai buvo švytuoklės viena pusė.

Vakar, staiga, švytuoklė pasisuko į kitą pusę. Ir aš staiga kritau į beprasmybę. Kam visa tai? Dirbt? Dėl ko, kokio viso to prasmė? Vergaut fabrikuos, dirbtuvėse? Laikas bėga, savaitė taip po savaitės – ir vis tas pats. Tik popierių krūva auga. Ir iliuzijos tik, kurios viena po kitos sudūžta. Einu, gyvenu, ir gyvenu kaip ne šio šimtmečio žmogus, ne tarp realių žmonių, bet iliuzoriniame pasaulyje. Rašau, bet niekas to neskaitys. Keli pažįstami. Kalbi – klausos kas, ir viduj šypsos iš tavęs. Gal net netiki, kad tu iš širdies kalbi. Spaudi ranką, jauti lūpas, ir žinai, kad tai tik vaidinimas. Ir taip visą laiką, visą laiką.

Taip, švytuoklė pasisukė. Šiandieną viskas vis viena. Ir kai šitos mintys užplūsta, aš sėdžiu, ar einu be prasmės, per žmonių srovę, man viskas vis viena, beprasmiška, neverta, viskas iliuzija, kvaila, pilka, ciniška, purvina. Žmonės eina, bėga pro šalį, darbas, duona, sex, muzika. Tai pasaulis. Tikras gyvenimas, realybė... Ar taip turėčiau ir aš gyventi? O jei ne – kuo turėsiu už tai užmokėti. Ištersiu? Atsilaukysiu?

* * *

Lietuvių valgykloje, Union gatvėje.

- Jis vėliau atėjo, o jam anksčiau duoda.
- Kad jis man geresnis.
- O tai aš negeras?
- Žinoma, kad negeras.
- Tai ar bus šiandien kokios futbolo rungtynės?
- Bus, kur ne. Švedai ir anglai, visi suvažiavo.
- O tai bus įdomu pažiūrėt.
- Bet kad vakare tamsu.
- Dar gražiau prie šviesų, uniformos gražiau atrodo.
- Ką šiandien valgyt duosit?
- Kopūstai, burokėliai, makaronai.
- O ką antro turit?
- Pirmiau sakyk, ką sriubos duoti.
- Kad aš jau sakiau.
- Kur sakei. Nieko nepasakei.
- Burokėlių. Kad jums sakyk ir sakyk.
- O antro?
- Nežinau, ką turit. Kaip tą vadina, tą...
- Ką tokį tą?
- Na, tą, kur aplink miltai, viduj mėsa.
- Koldūnai?
- Aš eisiu pažiūrėt. Aš turiu pamatyt, kitaip nežinau. Na, va, šitie.
- Na, tai koldūnai.
- Tai duokit koldūnų. Ir didelį šaukštą sriubai. Šiandien išbadėjęs.
- Nu, nu.
- Nuo jūsų valgymo vakar per pietus dar nieko ligi šiol nevalgiau. Matai, kaip gerbiam jūsų pietus – kaip komuniką.
- Nu jau nesakykit. Tai va nešu jau, eikim sėst. Nemaklinėk aplinkui.